

84.5Каз
629 ч

Серіе сері
(Мұхаммед-Қанағай)
Ванранұлы

Мактапалы
шығармалары

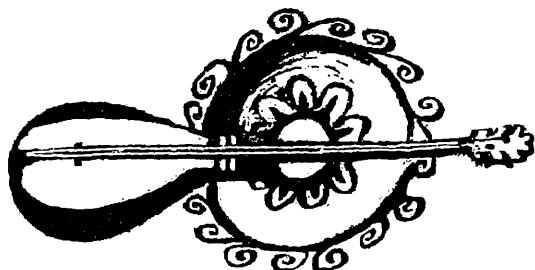
*Сегіз сері (Мұхаммед-Канафия)
Баһрамұлы*

Таңдамалы шығармалары

Екі томдық

.....
Бірінші том

(Өлеңдері мен толғаулары)

Петропавл, 2003.

ББК 83.3 Каз
30-Б

84,5көз
629

Бас редактор:

Аманжол Құзембайұлы тарих ғылымдарының докторы,
профессор.

Редакция алқасы:

Қ. Есімханов (Солтүстік Қазақстан облысы өкімінің орынбасары), **Қ. Омаров**, **Қ. Бигожин**, **Б. Мұстафин** (жазушы),
F. Қадірәлі, **Қ. Мұқанов**, **С. Жұмабаев**, **A. Бисарин**.

Пікір жазған:

Тұрсынбек Қекішев филология ғылымының докторы, профессор.

Алғы сөзін жазған:

Қосыл Омаров: Солтүстік Қазақстан облыстық «Қазақ тілі»
қоғамының төрағасы.

Шығармаларын баспаға дайындаған, түсініктеме жазған:

Социал Жұмабаев.

30-Б Серіз сері (Мұхаммед-Қанафия) Баһрамұлы. Таңдамалы шығармалары. Солтүстік Қазақстан заң академиясы – 2003, 332 б.

Қазактың атақты біртуар ақыны Серіз сері (Мұхаммед – Қанафия) Баһрамұлының шығармалар жинағы тұнғыш рет окушы қауымға ұсынылған отыр. Кітапқа кірмей қалған өлең-жырларды да барышылық. Соңдықтан бұл екі томдық базасылымды шығармаларының толық жинағы деп қабылдауға болмайды.

Бірінші томға ақынның өлеңдері мен толғаулары енгізілді.

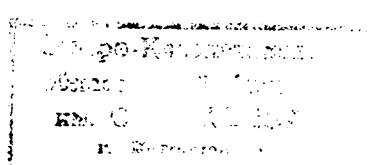
36339

012

ISBN 9965-648-04-02

© Солтүстік Қазақстан заң академиясы

© Редакциялық-баспа орталығы

Атасы Серілердің Сегіз сері

Кылышпын қынабынан алынбаған,
Алтынмын таразыға салынбаған.
Ашамайлы Керейдің ер ұлымын,
Бейне бір жаңған өрттей жалындаған.

Сегіз сері.

Қараңғы қазақ көгіне өрмелеп шығып күн болған, жарық жүлдізы болып халқына жол көрсеткен асылдарымыз әр кезде болған ғой. Бірақ тоталитарлық билеу кезінде, адымымызды Москвага қарап аттайтын жағдайда копишилігінің атын атап мақтай да алмадық, мақтана да алмадық. Енді, бұлт ыдырап, қазақ елінің күні туып, төуелсіздігіміздің таңы атқан кезде ұлымарымызды ұлықтауга жаппай кірісүіміз занды. Қазақ халқына еңбегі сіңген хан мен сұлтандарымыздың, би мен батырларымыздың, ақын жырауларымыздың біразына ескерткіш орнатып, шығармаларын бастырып, мерей тойларын өткізіп, дүға оқытып жатырмыз. Бұл біздің үрпақтың адамдық парызы. Міне, осындей игілікті істің үстінде бүйректен сирақ шығарып, өлі аруақтар мен алысуды көсіп қылған «оқымыстылар» пайда болды. Бұл бізге, қазақтарға тән. Басқа ел-жүрттар жоқтың өзін бардай, барды зордай қыламыз деп жанталасып жатса, біз барымызды жоқ қылуға өуреленеміз. Оған дәлел, Сегіз Сері (Мұхамедқанапия) тоңдеріндегі екі-үш жылдан бері толастамай келе жатқан аброй-сыз айтыс.

Бірақ, оқушы қауым, сіздердің назарларыңызга үсініліп отырған бұл кітаптің мақсаты айтыс емес, тұа біткен таланты мен асқан дарындылығы арқасында бір жарым ғасыр бойы қазақ халқын ән мен жырға бөлеп келе жатқан сал-серілердің атасы Сегіз Серінің талас тудырмайтын шығармалары мен өмірбаянышан мағлұмат беру.

Сегіз Сері Баһрамұлы Шақшақов 1818 жылы Солтүстік Қазақстан облысының Жамбыл ауданында Гүлтобе-Маманай деңген жерде туған (Бүгінгі Майбалық-Жекекөл ауылдарының ара-

сында). Руы керей, керей ішінде Көшебе. Белді атанаң үрпағы. Үш жұзге атағы шыққан Толыбай сыншының 24 баласы болады. Ең кенжесі Қожаберген жырау (әйгілі «Елім-айдың» авторы, 1690-1712 ж. Қазақ қолының ордабасы). Ал, сыншының 8-ші баласы-Қарабас тархан. Одан жеті бала туған, үлкені-Асқап. Асқаптың екі баласының үлкені-Көшек, Көшектен 12 бала болған-сегізінші Шақшақ, Сегіз Серінің атасы (Бұл үзінді Сегіз Сері шежіресінен алынды). Сегіз Сері 8 жасқа келгенде шешесі Жамал қайтыс болады. Оның қырқы өтісімен әкесі Баһрам дүние салады. Бұл 1826 жылы-ит жылы болатын. Сегіз атасы Шақшақ пен әкесінің інісі Жанат серінің тәрбисінде болады.

Сегіз Сері жастайынан өнерге үйір, білімге құштар, зирек болады. Атасы-Шақшақ қазақша-орысша оқуға береді. Ақын ес біле, ауылда Мөңке, Бегім молладан хадимше қат таниды. Содан кейін келешекті әріден болжайтын, көзі ашық Шақшақ би немесінің орысша білім алғанын қалайды. Татар арасында патша үкіметінен бой тасалап жүрген Иван Михайлович Прохоров деген сауатты азаматты елге әкеліп отыз шақты баланы, ішінде Сегіз де бар, орысша оқытады. Сегіз осы Прохоровтан оқығанын есейген соң еске алып, бір өлеңінде:

«Орысша білім ал деп атам Шақшақ,
Оқытты 4 жылдай ұстаз жалдап» - дегендегі
ұстазы осы Иван Михайлович.

Одан кейін Болатынай, Қызылжар медреселерінде оқып білімін терендістеді. Қызылжар медресесінде оқып жүргенде ақын-сері орыс тілінен басқа араб, парсы-шағатай, көне түрік тілдерін менгереді, шығыс әдебиеті классиктерінің шығармаларымен танысады.

Сегіз Серінің ақындыққа, әншілікке баулыған осы медресе ұстаздары Иманғабит сері мен өз ағасы Қөрпеш еді. Бұл екеуі де Бұхараның жоғары дәрежелі медресесін бітірген заманында ғұлама ғалым, екеуі де ақын, әнші болған азаматтар екен.

Немересінен көп үміт күткен атасы Шақшақ Сегізді Омбы қаласындағы әскери училищеге окуға береді. Училищені бітіріп, кіші офицерлік мамандық алған Сегізді патша әкімдері жазалаушы отрядка жолдама береді. Бірақ патшаның отаршылдық саясатына қарсы болған Сегіз отрядқа барудан бас тартады. Қаша

согысып, кіші жүз асып кетеді. Бұл туралы белгілі ақын Нұржан Наушабаев «Сегіз сері» атты дастанында:

Омбыға білім іздел Сегіз барған,
Фылымды менгеруге талаптанған.
Алты жыл әпесерлік оқу оқып,
Оны да дер кезінде тамамдаған.

Қолбашылық оқуды бітіргенмен,
Патшаның қызметін атқармаған.
Әпесер патша ағзамға болмаған соң,
Жандарал Ер Сегізді қудалаған, -деп жазады.

Рас, оның училищеде оқығандығы туралы құжат Омбы архивінде жоқ. Сегіз Сері туралы ғана емес, сол жылдардың құжаттары 1840 жылғы екі бірдей апарттан аман қалмаган. Бірінде, қалың өртке ұшыраса, екінші жолы су тасқыны қөптеген архив бүмаларын құртып жіберген.

«Горчаковке!», «Патша әкімдеріне», «Қыз сипаты», т.б. шығармаларында, дастанында губернатор қудалады дегені шындық. Өйткені, Петр Дмитриевич Горчаковтың 1836 қантар айында Батыс Сібір генерал-губернаторы болып тағайындалғаны, 1937 жылы губернияның орталығын Омбы қаласына қөшіргені, оның башқұрт халқының және Кенесары Қасымов бастиған ұлтазаттық көтерілісін басуға отряд жібергені тарихи шындық.

Ал, Сегіз серінің жазалаушы отрядқа бармай, құғынға ұшырауын, ақын өзінің шығармаларында тәптіштеп-ақ жазады. Мысалы «Горчаковқа» деген өлеңінде:

Сен айтты деп Горчаков,
Халқымды мен жылатпап...
Бар айыбым Горчаков,
Тілінді сенің алмадым.
Жазалаушы әскерге,
Сардар болып қалмадым,-дейді.

Патша үкіметінің отаршылық саясатына қарсы болып, озбырлық істеріне қатысадан бас тартқаны үшін қудалауға түсken сері губернатордың жендеттері мен қаша соғысып, кіші жүз асып кетуін «Қыз сипаты» дастанында баяндаған.

Ұлықтың егескен соң зорыменен,
Салдаттың соғыспақ боп тобыменен.
Қоштастым аттанарда өлең арнап,
Алты жыл білім алған Омбыменен...
Қадірлі Сарыарқадан таппай тұрақ
Қоштасып туған жерден кеттік жырақ.
Жағалбайлы, жаппасқа аялдамай,
Ырғызға бет түзедік жылдамырак.

«Қызы сипаты»

Өз елінде патша үкіметінен қудалау қөрген Сегіз Серінің Кіші жүздің ысық елінің батыры Қалдыбай аулына келуі, оның жалғыз қызы Файни сұлуға ғашық болуы, қыздың қайғылы қазасы жоғарыда айтылған «Қызы сипаты» поэмасында бар. Ақын - сазгердің халық арасына кең тараған Файни әнінің де дүниеге келуі осы уақиғаға байланысты.

Кіші жүздің табын елдеріне барғанын, Көтібар, Арыстан батыр ауылдарында мейман болғанын да осы «Қызы сипатында» баяндайды.

Ақынның неге кіші жүзге бет алды, онғустікке неге кетпеген?-деп сұрақ қоятындар да бар. Оның себебі біреу-Сегіздің атасы Шақшақтың шешесі Ақбота Сырым Дағұлының туған апасы. Сарыарқадан сая таппай сендеңген саяқтай Серінің кіші жүз түгіл, кавказ төңірегін аралап, Иран, Афганистан елдеріне баратаны да осы жылдар. Бір таңқаларлығы ақын қай елге барғанын, кімдермен кездескенін, өзі күә болған уақиғалардың бәрін үқыпты тарихшыдай өлеңдеріне арқау еткен. Сегіздің өлең өндөрі өзінің ғана емес, өзі өмір сүрген заманның тарихы. Сегіз серінің Кіші жүз елінде Исатай, Махамбеттермен кездесуі ақын өміріндегі үлкен тарихи уақиға болды. Ақынның патша үкіметіне деген наразылығы артып, Исатай-Махамбет көтерілісін барынша қолдағанын, тілекtes адамдарының бірі болғанын өзінің өлеңдерінде де ашық айтады:

Дәм-тұзын қазағымның жүрмін ақтап,
Исатай, Махамбеттің ісін жақтап.

Сегіз сері Исатай-Махамбет көтерілісі жайлы «Исатай-Махамбет», «Ер Исатай» атты дастандарын, Исатайға, Махамбетке арнаған жоқтау өлеңдерін жазған.

Орта жүздің беделді би, бектерінің араласуымен тек төрт жылдан кейін, 1838 жылы Батыс Сібір генерал-губернаторы Сегіз Серіге кешірімділік жасайды, ақын елге оралады.

Еліне келісімен тұбі Бағаналы Найман, Елғұн деген байдың қызы Үрысбике сұлуға үйленеді. Бақытты отбасынан 7 үрпақ өрбіген. Олар: Мұстафа, Мұсабек, Мұсайын, Мұсажан, Мұсахан, Мұсағұл, Есболған деген ұлдары және Бибізада деген қызы болған.

Сегіз Сері Шақшақов 1854 жылы Дос көлінің маңындағы жайлауда қайтыс болады.

Ақын-сазгердің Сегіз сері атануының да сыры бар, «Ол сегіз қырлы, бір сырлы» өнер иесі болған. Біріншіден, туған елінің тағдыры мен болашағына қара бастың қамы мен мұддесін жығып бергені үшін патша үкіметінен қудалау көрген ұлтжанды азамат. Қалған өнерлері де біртебе; жауырыны жерге тимеген балуан, құйысқаны қанды аңшы, құралайды көзге атқан мерген, бармағынан бал тамған шебер, зергерлігі тағы бар. Домбранны, қобызды сарнатқан күйші, аспандағы аққумен үн қосқан эниші, өлеңнен өрнек тоқыған арқалы ақын. Оның нәзік махабbat лирикасы, өміршіл кең тынысты этикалық дастан-жырлары ауыз әдебисті онша дами қоймаған, жазу, сызуы кемдеу қазақ даласының түкпір - түкпіріне ауызша тарап кеткен. Оны өзі де білген, басқалар да айтқан. Мысалы, өзі:

Эйгілі болды жүртқа өнеріміз,
Артын түр жас болсақ та беделіміз.
Жанкүйер дос-жаарандар көп болған соң,
Жайылды елден-елге өнеріміз-десе,

Шәкірттерінің бірі Дәндібайұлы Жаманқұл ақын:

Елу бес өнін Сегіздің,
Елге өзім тараттым.
Жырларынан нәр алып,
Пайдаға ылғи жараттым.

Қырық бес күйін Сегіздің,
Тартып бердім әр жерде.
Қырық қиссасын серінің,
Әнмен айттым әр елде.
Тарап кетті халқына,
Жұзден аса дастаны.

Қаншама бай қазына!? Әрине, әсірелеу де бар шығар, сонда да қазір бүкіл Қазақстанның түкпір -түкпірінен өткен ғасырдың орта кезінен бері жинаған дүниелердің өзі қаншама.

Сегіз сері алдымен -лирик ақын. Тек қана өнін де өзі шығарған махаббат тақырыбына арналған өлеңдері отыздан асады, оның ішінде : «Гауһар тас», «Қарғаш», «Ақбұлак», «Әйкен-ай», «Қаракөз», «Файни», «Назқоңыр», «Жылъыой», т.б. Алланың берген зор таланттың қызғанған біреулер Сегіз серін Дон - Жуан ба, журген жерінде қыздарға ғашық бола береді деген уәжді алға тартады. Өзі сал-сері болса, сұрып салма ақын, жездандай өнші болса, жақсыны көрмек үшін дегендей сұлу қызы, көркем келіншектерді көргенде неге бұғып қалады. Шабытты сезім оятады, ақын нәзік жанды өте сезімтал келеді. Сондықтан сирек кездесетін сұлулықты, әдемілікті асыл, нәзік сөздермен өрнектеп, әдемі, сазды әнмен түйіндесе несі айып. Сегіз сері сол сұлулардың бәрімен төсектес болды ма деген арам ойдан аулақ болған жөн.

Біз жоғарыда Сегіз серінің азаматтығы туралы айтып кеткен едік. Шындығында, ақын көп өлеңдерінде, дастандарында, толғауларында туған еліне, Отанына деген ыстық сезімін білдіріп отырады. «Қашқын келбеті», «Қызы сипаты» дастандарында, «Жорықта», «Туған ел», т.б. өлең-термелерінде.

Елінді сүюмен бірге халқыңа адал қызмет қыл, ел шетіне жау келсе, ата салтымен атқа мін, Отанынды қорға деп ерлікке шақыратын өлең жолдары көп кездеседі:

Халқына азап көрсеткен,
Жауға аттанбай ер болмас.
Ат қойып қарсы дүшпанға,
Қамалға шаппау жөн болмас.

«Ай жарығы таң болмас»

Ақын елді, жастарды ерлікке ғана емес, ынтымақтастыққа, бірлікке шақырады.

Бөлінбе қазақ жік-жікке,
Бөлінсөң қазақ жік-жікке
Шіл bogындай бытырап,
Шыға алмассың биікке.
Не жетсін жүртый бірлікке
Мән берген жөн ерлікке
Өнер қуып кәсіп ет,
Салына бермей ерлікке

«Бірлік, өнер, кәсіп»

Мысалы: «Тұған еліме» деген өлеңінде:

...Тұған ел ыстық болдың мұнша неге,
Білмеймін осылай ма әр пендеге.
Ойымнаң жатсам тұрсам бір кетпейсін,
Көңіліме қағылыпсың болып шеге.

Ал, Сегіздің бүгінгі күні тапшы болып бара жатқан адамгершілік, имандылық қасиеттерімізді насихаттау, жастарға ақыл-кенес беру мақсатында жазылған шығармалары да аз емес. «Не пайда?» деген толғауында:

Жауынгер жігіт сол болар,
Қамалдан тізгін тартпаса.
Талапты жігіт сол болар,
Міндеттін елге артпаса.
Адал жанның белгісі,
Сыртқа сырды шашпаса.
Сабырлы жанның белгісі,
Шарадан асып таспаса.

«Не пайда?»

Иілмей тас болғаннан сынған артық,
Басыңа пәле келсе тынған артық.
Мінгенше жамандар мен алтын таққа,
Ерлермен бірге түскен зындан артық.

«Нақыл сөздері»

Сегіз Серінің өмірі мен шығармашылығы терең зерттелді деп айта алмаймыз. Дегенмен, ол жайында оң пікір айтушылар: Фабит Мұсірепов («Ұлпан» повесінде, Қойын дәптерінде), Әлкей Марғұлан («Әнді ертеп, күйді мінген кеменгерлер»), Тұрсынбек Кекішев, Мырзабек Дүйсенов, М.Жармұхаммедов тағы басқа әдебиетші-ғалымдар, әдебиет зерттеушілері екі жүздей зерттеу мақалаларын жазды. Сонымен қатар, Сегіз сері туралы арнайы екі әдеби зерттеу еңбегі жарық көрді (Т.Сүлейменов. «Сегіз сері», «Өнер» баспасы – 1991 жыл; Н.Әбуталиев «Сегіз сері», «Жалын» баспасы – 1991 жыл).

Бұның барлығы үлкен игілікті істің бет ашары ғана, Сегіздің шығармалары, әсіресе дастан, қиссалары арнайы зерттеуді қажет етеді.

Заманымыздың заңғар жазушысы Фабит Мұсіреповтың «Ұлпанында» мынандай жолдар бар: «Ақын Шәрке сал, Соқыр Тоғжан ақын, Нияз сері, Сапарғали ақын тағы 3-4 жаңа перілер. Бәрі де атақтының атақтысы Сегіз сері ақынның мұрагерлері. Бұл елде «Қозы Көрпеш-Баян Сұлу», «Қызы Жібек», «Ер Тарғын» жырларын Сегіз серінің деп санайды. Сегіз сері өз жанынан шығарған ба, ол арасы дүдәмал. Ал «Қарғаш», «Гауһар тас», «Әйкен-ай» әндерін Сегіз сері шығарғанын тіпті дауға салмайды, түгел мойындал қойған. (F.Мұсірепов, «Ұлпан», 1975 ж. 164 бет). Сегіз сері болған ба, болмаған адам ба деп күдіктенүүшілерге енді қандай дәлел керек. 1500 жылдығын өткен жылы атап откен «Қозы Көрпеш-Баян Сұлу» поэмасының бір нұсқасын Сегіз сері жазғанына тіпті де дау жоқ. «Қазақтікі» деген «Қозы Көрпеш-Баян Сұлу» жырының 20 шакты нұсқасы болғанын «Қазақ қауымы» деген еңбегінде Сәбит Мұқанов та жазған (С.Мұқанов, «Қазақ қауымы», 1995 ж. 148 бет).

Сегіз серінің тарихи тұлға екенін, аса дарынды әнші екенін куәләндіратын оның талантты шәкірттері. Сегіз қайтыс болғанда 40 ақын қайғырып, қоштасу өлең жырларын арнаған екен.

Оның ішінде халқын өнгө бөлеген Біржан сал, Ақан сері, Жаяу Мұса, Нұржан Наушабаев, Шәже, Орынбай, Арыстанбай, т.б. ақын, сал-серілер бар. Атақты Біржан Сал:

«Жалғанда мұратына кімдер жеткен,
Көп жақсы менен бұрын талайы өткен.

Адамның асылдары сондай болар,
Дүниеден Сегіз сері, Нияз да өткен.
Үстазым Сегіз сері, Нияз Сері,
Олардан үлгі алған мен Біржан Сері»-деп жазса,

(Біржан сал «Теміртас»)

Нұржан Наушабаев: «Сегіз сері» атты дастанында:

Үрпаққа жақсы дәстүр бастап кеткен,
Артына өшпес жырлар тастан кеткен.
Үш жүзге батырылқпен аты әйгілі,
Керейде Сегіз сері болып өткен-деп жазған.

Сегіз Серінің сазгерлігі, өншілігі, күйшілігі туралы әңгіме болек. Әндері сұрыпталып, ногаға түсіп, жеке кітапша түрінде басылып шықса, құба құп.

Оқушы қауым, жүртшылықты мазалайтын тағы бір сауалға тоқтала кеткенді жөн көрдік. Қазақша, орысша сауаты мол Сегіз сері бабамыз өлеңдерін ауызша ғана айтЫП, жазба түрінде қалдырмаған ба деп сұрақ қоятындар бар. Біздің пікірімізше, ішінде өнерлі жастардың тобы-акыны да, өншісі де, балуаны да, үлттық спорт шеберлері де, әзілкештері де бар сал-серілер ауыл ауылды аралап, елге оз өнерлерін көрсетіп, әнге бөлең жүргенде шығармаларын жазып отыруға жағдай іздемесе керек. Дегенмен, Сегіз серінің артында қағазға түскен мол дүниесі қалғанын кене көз қариялардан естігеніміз бар.

Тіпті бертін, 1998 жылы Сегіздің мұрасын зерттеп жүрген 5-6 адамнан құралған топ Жамбыл, Тимирязев ауданын ара-лағанымыз бар. Сонда, Айымжан ауылында Сегіз серінің торғынші үрлағы Шайхули ақсақалмен кездескен болатынбыз.

Ол кісінің айтуы бойынша Сегіздің қолжазба еңбектері, қобызы, домbrasына дейін 1917 жылғы қазан төңкерісіне дейін сол Қабан үйінде сақталыпты. 1922 жылы сөүір айында қызылдарға ат бердің деп ақтар ауылды өрттеген екен. Үймен бірге үш сәби: Мендікожа, Мендіхан, Мендібай да, Сегіздің қолжазбасы мен ән-күй аспаптары да бірге өртеніп кеткен көрінеді. Бұл қайғылы уақиғаны ауылдың ақсақалдары қазір де айтып отырады.

Сонымен қазақ даласында бай мұраларымыз, асыл қазналарымызды сақтаудың бірден бір сенімді ауыз екі түрі ғой. Осыны ескеріп, облыс әкімшілігінің қолдауымен ел-елден, жер-жерден өлеңге құштар, өнерге үйір деген адамдардың жүргегінде жатталып, жадында сақталып қалған Серіз сері (Мұхамед-қанафия) Шақшақовтың шығармаларын тірнектеп жинай баста-дық. Ұлттық Ғылым Академиясындағы (М.Әуезов атындағы әдебиет институтында) қорда сақтаулы материалдармен салыстырып, Серіздің талассыз өзінікі деген дүниелерді сұрыптал, түсініктеме жазып халыққа ұсынып отырмыз. Серіз серінің бүл екі томдық шығармалар жинағы-бітеп қалған бір бұлактың көзі ашылғандай, ұлттық рухымызды биіктетуге қызмет етер деген үміттеміз.

Сусындандар, ағайын!

Қосыл Омаров

Бей, бей Гаунар мас

ҚАЙРАН ЖАСТЫҚ

Қызының шыдатпайды-ау, қайран жастық,
Арқанда әр шаруаға араластық.
Омбының шаһарында оку оқып,
Көпестің үлдарымен жағаластық.

Омбы өзен терістігінде бай ауылда,
Бір қызды көрмек болып қадам бастым.
Үйіне Ахметқали бармақшы боп,
Сөнденіп ерте тұрып жанталастым.

Орысша оку оқып жүрген шағым,
Жасымнан ұнатушы ем істің ағын.
Басымнан аударма деп тілеуші едім,
Өзіме бір Алланың берген бағын.

Ақындық жолға түсіп жүрген кезім,
Еркесі кіші әкемнің жалғызы өзім.
Атанып бала балуан, әниші Сегіз,
Болғаның жаратушы ем істің тезін.

Мінгізген ағатайым көк арғымақ,
Сол атпен Омбы өзеннен өттім жалдап.
Қазақтанған татардың ерке қызы,
Жолықса деп келемін құдай оңдал.

Таныс үйге апарып атты байлап,
Тоғайға барайын деп шықтым жайлап.
Белбеуімде қыналты болат қанжар,
Сондік үшін әдейі ілгем сайлап.

Тоғайға тұнде түскен қалың тұман,
Ертемен қызды ауылға келдім жылдам.
Жамылып қара шапан біреу шықты,
Боз үйден оң қолына ұстап құман.

Тілдесіп кім болса да қалайын деп,
Қыз болса ыңғайға бір алайын деп.
Қасына тез-тез басып жетіп келдім,
Кездесер осы шығар қолайың деп.

Қарасам келбетіне көркем екен,
Өзімнің іздеп келген еркем екен.
Сол жерде сәлемдесіп қол алыстық,
Сұрап ем жасы он бескे келген екен.

Жас бикеш тоғай жаққа журді еріп,
Сейледі маған қарап, қасын керіп.
Омбының базарында сыртыңыздан,
Деді ол сізді үш рет қалдым көріп.

Әнші жоқ бұл Омбыда сізден артық,
Отырдың хан базарда сырнай тартып.
Күйінмен, жырыңмен де барша көпті,
Қойдың ғой соңғы кезде таңырқатып.

Болашақ мынау үлкен ақын ғой деп,
Әкем де разы болды бек шаттанып.
Отырдың кей уақытта қозғалақтап,
Қырандай үшатұғын қанат қағып.

Үш рет сізді қөріп қалдым ойға,
Бұл ақын кездескей деп жиын-тойда.
Көргенде жаңа тағы нүр жүзінді
Қалмағы сабыр тағат біздің бойда.

Әкеміз Ахметқали мырза кісі,
Егін сап, мал өсіру оның ісі.
Өзімнің Мұқарама болады атым,
Мұкаш деп атап кеткен үлкен-кіші.

Ей, құрбым, бір айналып үйге келиші,
Ел тұрсын боз ордаға кіріп көрші.
Таңертең жолықпаған кісідей боп,
Әкеммен қоса өзіме сәлем берші?!

Үш күнде бір жолығып тұрайықшы,
Тоғайда әңгіме-дүкен құрайықшы.
Біздерді ғұмырлық қып қосқайсыз деп,
Алладан тілек тілеп сұрайықшы.

Деді де кетпек болды қыз үйіне,
Білектен ұстай алдым мен киліге.
Мақтадың мені неге сонша қатты,
Деп оған сауал қойдым тез шүйіле.

Қыз айтты мақтағанға күйінбеніз,
Бұл бикеш алдап түр деп шүйілмеңіз.
Онан да маған арнап, бір ән шығар,
Шынымен ғашық болып сүйінсеңіз.

Гөзелдің түр-тұлғасын көрдім барлап,
Қобыз ап алды-артымды түрдым андал.
Ат қойып алғашқы әнге “Назқоңыр” деп,
Шығардым Мұқарама құрбыма арнап.

Әніме разы боп айтты рахмет,
Кездесу жақсы қызben бір ғанибет.
Түске таяу оралып ауылымама,
Әкеме сәлем беріп, мейман бол деп.

Соны ескертіп, үйіне гөзел кетті,
Жүрекке салып алғаш ғашық өртті.
Түс болмай жолыгуды дұрыс көріп,
Менен де сол арада сабыр кетті.

Көнілге ғашықтықтан түсіп қаяу,
Ауылға қайта оралдым түске таяу.
Таныс үйден атымды мінбей шыққам,
Сол себеп қыз үйіне келдім жаяу.

Ордаға рұқсат сұрап кіріп келдім,
Тәрдегі жасы үлкенге сәлем бердім.
Қолдасып барлығымен амандасып,
Бикешті жас өспірім қайта көрдім.

Сәлемді үй иссі қабыл алды,
Қыз тұрып, төрге әкеп сырмақ салды.
Сол жерде жөн сұрасып үлкен кісі,
Менің де мән-жайыма әбден қанды.

3639

Сен бала қатарында гүлсің деді,
Болашақ түйе балуан ерсің деді.
Домбыра ап, әнгө басшы бір азырақ,
Ауылым өнерінді көрсін деді.

Мен сонда ән шырқадым, күй де тартып,
Ауылы тамашаға қалды-ау батып.
Шығардым өлең-жырды алуан-алуан,
Үйінде Ахметқали қона жатып.

Шығарған хисса-өлеңім ұнап қатты,
Иығыма қыз әкесі шапан жапты.
“Бос уақытың болғанда, бала балуан,
Ауылға келіп жүр!”- деп жауап қатты.

Қоштасып қыз үйінің жандарымен,
Разы боп ақсақалға алғыс айтып.
Ер салып, қара кокке мінейін дең,
Ат қойған танысыма кеттім қайтып.

Шаһарға сол арада жүріп кеттім,
Келуді содан бастап жиілеттім.
Осылай мені әкеліп жастық желік,
Ішіне тастап кетті ғашық өрттің.

АҚБАҚАЙ

Ат қайда Ақбақайдай шаппай желген,
Қыз қайда құдашадай көзі құлген.
Алыстан ат арытып келгенімде,
Шақыртпай еш адамға өзі келген.

К а й ы р м а с ы:

Ахай-ау, сөулем-ай,
Өзі келген-ай,
Аха-ха-ау, арман-ай.

Мыс та алтын, жез де алтын, алтын да алтын,
Адамда сөз болмайды айтылмайтын.

Сыртынан жүзін көріп қызыққанмен,
Табылмас нағыз алтын, жарқылдайтын.

Қ а й ы р м а с ы:

Ахаяу-ау, сөулем-ай,
Өзі келген-ай,
Аха-ха-ау, арман-ай.

АҚБҰЛАҚ

Күйге бөлеп маңайды,
Асып-тасып жатасың.
Меруерт пен маржанды
Басып ағып жатасың.
Алқарапек аспанға
Шашу шашып жатасың.
Өз-өзіңен ән салып,
Дұманға ылғи батасың.

Қ а й ы р м а с ы:

Қол басқарып жағанда,
Желбіретіп ту алғам.
Алқабында сан жортып,
Майданда талай сыналғам.
Қош, есен бол, Ақбұлақ,
Енді сені көре алман.
Айнала жортып, жағанда,
Баяғыздай жүре алман!

Арудай әсем еркелеп,
Мың бүралған Ақбұлақ.
Атырауға ынтық боп,
Сан сыланған Ақбұлақ.
Сенсіз жерде көнілім
Ашылмайды-ау, Ақбұлақ.
Саған деген құмарым,
Басылмайды-ау, Ақбұлақ.

Қ а й ы р м а с ы:

Қол басқарып жағанда,
Желбіретіп ту алған.
Алқабында сан жортып,
Майданда талай сыналған.
Қош, есен бол, Ақбұлақ,
Енді сені көре алман.
Айнала жортып, жағанда,
Баяғыдай жүре алман!

ШАШБАУЛЫМ

Есіл қайда, Ел қайда, Тобыл қайда
Откір қылыш, жүйрік ат жанға пайда.
Ат сабылғып алыстан келгенімде,
Қарсы алатын құрметтеп сәулем қайда.

Ақ ерке, аман бол сен,
Шыбыным, шыбыным.
Ойналық кел,
Шашбаулым, шашбаулым!

Тәтті сөзің көнілімді кетті басып,
Айта алмадым тар жерде сырымды ашып.
Сен алтынға балаған құрбым едің,
Қоштасайық, кел бермен, құшақтасып.

Ақ ерке, аман бол сен,
Шыбыным, шыбыным.
Ойналық кел,
Сырғалым, сырғалым!

АҚ ЕРКЕ

Ел қайда, туыс қайда, жерім қайда?
Тұлпар ат, қылыш, найза ерге пайда.
Қашқын боп Еділ жаққа кетіп едім,
Жүр екен ғашық жарым қандай жайда?

Қайырмасы:
Мұқашжан, қош, аман бол,
Аяулым, аяулым,
Енді есен бол,
Сырғалым, сырғалым.

Жолықпадық кетерде амандасып,
Отырмадық оңаша сыр сырласып.
Хор қызына балаған сәулем едің,
Қоштаспадық Мұқашжан, құшақтасып.

Қайырмасы:
Еқ еркे, қош-есен бол,
Шыбыным, шыбыным,
Бұл әнді ести қалсаң разы бол,
Хабарлас бол!

Көзіңің айналайын жанарынаң,
Жат жерде үміттімін хабарыңнан.
Не келіп, не кетпейді бұл жалғаннан
Аймалап жатар ма едім тамағыңнан.

Қайырмасы:
Жан сәулем, есен-сau бол,
Шашбаулым, шашбаулым.
Еске ала көр, хабар кел.

АЛҚОНЦЫР

Еркем-ай, дәнекерсің айнадағы,
Шашақсың жалаулатқан найзадағы,
Жаратқан ақ боз аттай сылаң қағып,
Бейуақыт сейілге шық жайна-дағы.

Қ а й ы р м а с ы:
Ахай-ахай, алқонцырдай,
Ән салсаң, ей бозбала,
Сал осылай.

Жазайын ақ қағазға тізілдіріп,
Қалқаға сөз сөйлейін үзілдіріп.
Отырсақ ақ отауда маслихатпен,
Шіркіннің екі көзін сүзілдіріп.

Қ а й ы р м а с ы:

Ахай-ахау, алқоңырдай,
Ән салсан, ей бозбала,
Сал осылай.

ӘЙКЕН-АЙ

Домбыранды, құрбы қыз, қолыңа алшы,
Біз келгендे сызылтып әнге салшы.

Қ а й ы р м а с ы:

Әйкен-ай! Ән шырқайық, кел, кел-ай.

“Сал-серілер келді”, - деп шат көңілмен,
Қалқатай, аттан бізді түсіріп алишы.

Қ а й ы р м а с ы:

Әйкен-ай! Ән шырқайық, кел, кел-ай.

Әткеншекке сен келсөң, мен де келдім,
Қол үстасып тамаша келді көргім.

Қ а й ы р м а с ы:

Әйкен-ай! Ән шырқайық, кел, кел-ай.

Тербелуге айрықша бізді қалап
Замандас деп танысып жүзік бердің.

Қ а й ы р м а с ы:

Әйкен-ай! Ән шырқайық, кел, кел-ай.

ӘЙКЕН-АЙ

(2-түрі)

Құрамды ерді көріп, атқа салдым,
Әйкенжан деп атыңды хатқа салдым.
Аулыңа әдейілеп келген шақта,
Қалайша бері жүрмей, тұрып қалдың?

Қайырмасы:
Әйкен-ай!
Кел, ойнайық, кел, кел-ай.

Есіме түскенінде шаш өргенің.
Алыста көңілімді сан бөлгенім.
Көп айдың көрмегелі жүзі болды,
Жүрмісің, аман-есен көз қөргенім?

Қайырмасы:
Домбыранды құрбы қызы, қолыңа алшы,
Біз келгенде, сыйылтып әнге салшы.
“Сал-серілер келді!”, – дең, шат көңілмен,
Қалқатай, аттан бізді түсіріп алшы?

Қайырмасы:
Жақсы құрбым, Эйкен-ай!
Ән шырқайық, кел-кел-ай.

Қолаң шашын жібектей тарағанда.
Ой түсірдің жігітке қарағанда.
Жерден алтын тапқандай қуанамын,
Әткеншекте тербеліп ойнағанда.

Қайырмасы:
Асыл құрбым, Эйкен-ай!
Тербелейік, кел-кел-ай.

Әткеншекке сен келсең, мен де келдім,
Қол үстасып тамаша келді көргім,
Тербелеуге айрықша бізді қалап,
Замандас деп танысып, жүзік бердің.

Қайырмасы:
Есіл гөзел, Әйкен-ай!
Ән салайық, кел-кел-ай.

Орамалға түйілген жұмбақ жүзік,
Кетпе деген белгін ғой қүдер үзіп.
Уақытты қалқатай пайдаланбақ,
Жүрер құрбың мен емес, көзін сүзіп.

Қайырмасы:
Есіл гөзсл, Әйкен-ай!
Ән салайық, кел-кел-ай.

БОЗШҰБАР

Тұнде мен үйиқтап жатып көрсем бір тұс,
Біздерге ауыр жорық болыпты тұс.
Мәпелеп жүрген аққу ғайып болып,
Соңынан ұшып кетті екі аққу құс.

Боз шұбар аяңға бас алдыңда ел жоқ,
Сусындар шөлдегендеге айна көл жоқ.
Бойынан Ақбұлақтың келген шақта
Қарсы алар Мақпал сыңды қыпша бел жоқ.

Жігіттер, осы сапар болар қатты
Қан қүрең жетегімде ішін тартты.
Боларын қын істің біліп едім
Көштері Мақпал қыздың алыс тартты.

Ақша жүз, жазық маңдай, қыилған қас,
Ат жақты, бота көзді қыз гауһартас.
Қыр мұрын, ерні қызыл бүлдіргендей
Кеткен ғой қолды болып, сол қолаң шаш.

ГАУҺАР ТАС

Ажарың ашық екен атқан таңдай,
Нұрлы екен екі көзің жаққан шамдай.

Анаңнан сені тапқан айналайын,
Күлім көз, оймақ ауыз, жазық мәндай!

Қ а й ы р м а с ы:

Беу-беу, гауһар тас,
Құсни құрдас,
Раушан жүзің көргенде,
Сөулем-ау, сабырым қалмас.

Ажарың ақ түлкідей қашқан құман,
Шолпандай таң алдында жалғыз туған.
Жылы су, қолда құман, қарда орамал,
Жібекпен қызыл тәріс белін буган.

Беу-беу, гауһар тас,
Құсни құрдас,
Раушан жүзің көргенде,
Сөулем-ау, сабырым қалмас.

Басасың аяғынды ыргаң-ырған,
Сылдырап шашбауың мен алтын сырған.
Жай жүріп, шаттанасың өсерленіп,
Әсемсің жүйрік аттай мойнын бүрған.

Қ а й ы р м а с ы:

Беу-беу, гауһар тас,
Құсни құрдас,
Раушан жүзің көргенде,
Сөулем-ау, сабырым қалмас.

ГАУҺАР ТАС (2-түрі)

Ажарың ашық екен атқан таңдай,
Бейне бір қаранғы үйге жаққан шамдай.
Анаңнан сені тапқан айналайын,
Бота көз, қыр мұрынды, ақша мәндай.

Қайырмасы:

Беу-беу, Гаунар тас,
Хұсыни, құрдас,
Раушан жүзінді көргенде,
Сәулем-ау, сабырым қалмас.

Әрі әнші, шын шешенсің бір жез таңдай,
Коркінді көрген пәнде мас болғандай.
Қаламқас, оймақ ауыз, ат жақтым-ау,
Жаралған балғын денең ғапы қалмай.

Қайырмасы:

Ажарың ақ бөкендей қашқан құмнан,
Шолпандай таң алдында жайлыз туган.
Басыңда кәмишат бөрік, қолда жүзік,
Жібекпен қызыл гәріс белің буған.

Қайырмасы:

Басасың аяғыңды ырғаң-ырған,
Шылдырап шолпың менен алтын сырғаң.
Құлпырып әр уақытта шаттанасың,
Әсемсің аққу құстай мойнын бүрган.

Қайырмасы:

ФАЙНИ

Файни қыз, дидарыңа болдым ғашық,
Ойнақтап жүрегімді толқын басып.
Сағынып барғанымда тіл қатпадың,
Күйігі құмарымның кетті асып.

Қ а й ы р м а с ы:

Файни-ау, сәулем,
Жүргенім мениң бүйтіп сенің әурең.

Есімнен еш кетпейді Файни атың,
Өртеген жүрегімді перизатым.

Бұлақтай көгал қуған таудан құлап,
Бересің кімге арнап бал ләззәтің.

Қайырмасы:

Файни-ау, сөулем,
Жүргенім менің бүйтіп сенің әурен.

ФАЙНИ (2-түрі)

Естілін осы тойда Файни атың,
Түсірдің біздей жастың іштипатың.
Ақкуға құмар болған ақ сұңқардай,
Жігітпін талап еткен құрбы хақын.

Есімнен ұмытылmas Файни атың,
Ұнаган бір топ қыздан асыл затым.
Бұлақтай шыңдан құлап, тау қиялан,
Бүйірмак, сөулем, кімге бал ләззатың?

Қайырмасы:
Файни-ау, сөулем,
Жүргенім менің бүйтіп сенің әурен.

Жан қалқа, жүзіңнен де сөзің тәтті.
Сөзіңнен өзің артық инабатты.
Маралдың қолға түскен лағындарай,
Бота көз сені қандай ана тапты?

Қайырмасы:
Жалғанда естен кетпес Файни атың,
Өрттеген өзегімді перизатым.
Көркінді бір көруге аңсап келин,
Ақыны Сарыарқаның Серіз атым.

Күйдірдің Файни сұлу жүргегімді,
Үстаратып өткеншекте білегінді.
Шынымен нүр жүзіңе болдым ғашық,
Берсеңші есіл гөзел тілсегімді.
Қайырмасы:

ЕҢІЛІК-АЙ (ИЛИГАЙ)

Дос болар деп ұнаттым топтап таңдал,
Әнгे қостым атынды әдейі арнаи.
Еңілік-ай сөулем,
Еңілік-ай сөулем,
Еңілік-ай.

Араң теніз еркесі сен болсаң егер,
Сегіз сері мен болам ақын саңлақ.
Еңілік-ай сөулем,
Еңілік-ай сөулем,
Еңілік-ай.

Таудағы ерке бөкенсің, бейне елік,
Қарындаң деп жүрейін сені, Еңілік.

Еңілік-ай сөулем,
Еңілік-ай сөулем,
Еңілік-ай.

Біз сияқты қорғайтын ағаң барда,
Жылан жүрме, жан қалқа, босқа етіліп.
Еңілік-ай сөулем,
Еңілік-ай сөулем,
Еңілік-ай.

КӨКЕМ-АЙ

Шынында оскен асқардың сен бір шынар,
Бір өзіңе, қашатай, болым құмар.
Бұраң бел, көкем-ай
Қасы, көзі қиылыш,
Қай жерде отыр екен-ай.

Көрмегелі жүзінді көп күн болды,
Құмарланған көңілім қашан тынар.
Бұраң бел, көкем-ай
Қасы, көзі қиылыш,
Қай жерде отыр екен-ай.

Қ а й ы р м а с ы:

Ел қыдырып іздесем,
Табар ма екем, көкем-ай.

Орта бойлы, қара көз шырайлым-ай,
Бір сөйлеспей өзіңмен тынармын ба-ай!
Бұраң бел, көкем-ай
Қасы, көзі қиылып,
Қай жерде отыр екен-ай.

Сөйлегенде тіліңнен бал тамады-ай,
Сенен көңіл басқаға бұрармын ба-ай.
Бұраң бел, көкем-ай
Қасы, көзі қиылып,
Қай жерде отыр екен-ай.

Қ а й ы р м а с ы:

Ел қыдырып іздесем,
Табар ма екем, көкем-ай.

ҚЫЗҒА СӘЛЕМ

Ақ жүзі ай бейнелі кейіпте еді,
Салғаны ән шырқап бәйіт еді.
Азырақ Мақпал жайлы сөз сұрасам,
Женгесі айтпай сырды, кейітеді.

Ат қайда боз шұбардай шаптай желген,
Мақпалдай сұлу қайда қадір білген.
Бойынан Ақбұлақтың келгенімде,
Шақыртпай еш пендеге өзі келген.

Қ а й ы р м а с ы:

Ах-а-ая, сәулем Мақпал-ай,
Өзі келген-ай.
Аха-ха-хая, арман-ай.

Қонысым Ақжайықтың шығысында,
Кіші жүз Орынбордың ұлсысында.
Тағдырдың жазуымен болдым ғашық,
Найманиң Мақпал атты бір қызына.

Сөлем айт Мақпал қызға жайтаңдаған,
Жүйріктей ақбоз жорға байпаңдаған.
Құрбы боп қалжақтаған шақтарымда,
Көңілімді қатты сөйлеп қайгармаған.

Қ а й ы р м а с ы:

Бір іске беліді байлап, буған кезім,
Сымбатты шын сұлуды көрген көзім.
Егерде уағдада тұrap болса,
Мақпалды әкетпекпін келіп өзім.

Қ а й ы р м а с ы:

МАҚПАЛ

Ақша жүз, бота көзді, қасың қара,
Шашыңды түнде жуып, күндіз тара.
Ниязбенен ексуміз келген шақта,
Мақпалжан бұлғақтамай бізге қара.

Келгенім Сыр бойында Найман слі,
Қазаққа даңқым шыққан Серіз сері.
Қыырдан ат арылтып, ізден келдім,
Бір көріп қайтпақ болып, Мақпал, сені.

Ащықөл, Телікөлге салдым салық,
Артында қапаланам елім қалып.
Құмартқан нұр жүзіне, асыл Мақпал,
Ғашықтық көкірегімді кетті жарып.

Біз келіп аулында бастық қадам,
Ұлықтан қуған көріп көңілім алаң.
Мақпалжан, шыныменен уәде етсөң,
Алып қашып кетуге келер шамам.

НАЗҚОНЫР (АЙ ҚАБАҚ)

Ай қабақ, алтын кірпік, қызыл ерін,
Кел десең, неге аяйын аттың терін.
Сары ағаш сазға біткен секілденіп,
Қай жерде отыр екен бұраң белім.

Базардан алып келген күміс құман,
Жігітті адастырған қалың тұман.
Арадан қыл өтпестей тату едік,
Біздерге қастық қылған қай антүрган.

СӘУЛЕМ-АЙ

Айдан салдыым жылқымды ақ қауданға,
Жабағы арық, тай семіз көп сауғанға,
сәулем-ай.
Куанғаннан жүрегім от бол жанар,
Ақ білегің сыбанып қой сауғанға,
сәулем-ай.

Қ а й ы р м а с ы:

Екі ғана жирен-ай,
Өңшең манат кигені-ай.
Оймақ ауыз, күлім көз,
Фашық жардың сүйгені-ай.

Сары белден сарғайып таң атқанда,
Ақкубаша, бидай өң тіл қатқанда,
сәулем-ай.

Ұзақ таңға өр жігіт қайтіп шыдар,
Сары майдай толықсып қыз жатқанда,
соулем-ай.

Қ а й ы р м а с ы:

Екі ғана жирен-ай,
Өңшең манат кигені-ай.

Оймақ ауыз, күлім көз,
Фашық жардың сүйгені-ай.

АҚБЕТ

Еркесі Баянтаудың Ақбет деген,
Көрініп ақку құстай қолбендерген.
Аршын төс, алма мойын, есіл гөзел,
Шаттанып ел-жұрттына еркелеген.

Бұркітбай әкең аты, ағаң Омар,
Ауылың айдын шалқар қолге қонар.
Алланың ақ бүйрығы жолықтырып,
Ақбет қызы көркінгізге болдым құмар.

Ақбетжан, ағаң – айың, інің – күнің,
Артында Мұстахымдай бар ғой інің.
Алтыбақан басында ән шырқасаң,
Құлақ құрышын қандырап әсем үнің.

Отеді басымыздан жастық бір күн,
Сондықтан ойнаған жон дүркін-дүркін.
Барында оралыңың ойнақтаң қал,
Болады кімге жолдас дүние, шіркін!

Орысша сауаты бар мен бір сері,
Жек көрме шоқынды деп сұлу мені.

Жас тақап, жаңа пері құрбың болам,
Мінгенім Керей слі қаракері.

ҚЫЗ КЕЛБЕТІ

Қызы едің Бұркітбайдың Ақбет еркем,
Елсізде желіп жүрген сіз ақбөксен.
Жұлдызы Сүйіндіктің есіл сұлу,
Күлімдеп коз алдымда көлбендерген.

Денең де жарапынты нұрдан қайнап,
Асыл тудың қанжардай откір жайнап.
Талпындым көрмек болып дидарынды,
Белімді тәуекелге бекем байлан.

Ат шалдырган жерлерім көк бетеге,
Болмаса жігіт ынжық қыз кете ме?
“Көлгө тұс, көзің жұм да” деген мақал,
Біздерге тәуекелсіз іс біте мс?

Бейне бір шынар секілді,
Денең тіп-тік, тар мықын.
Сұнғақ бойлы, ат жақты,
Меруерт тісті , қыр мұрын.

Алма мойын, кең иық,
Шыбықтай белің бұраған.
Бұлдірген ерін, бота көз,
Аққу құстай сыланған.

Бурадай әсем сандысын,
Ер жігітке саймысын.
Тоты құстай таранған,
Маңдайға сыймас жармысын?

Жазық мандай, қалам қас,
Өрілген сөнді қолаң шаш.
Оймақ ауыз, аршын тәс,
Жарқ етией жүзің ашылmas.

Нұр жүзінді көргенде,
Буыным құрып, болдым мас.
Фашық болмай өзіңе,
Батыр Сегіз тұра алмас.
Сымбатына сүйсіндім,
Күйігің сенің басылmas.

ОЙЛАН, АҚБЕТ

Қараймын жабығынан бойлап-бойлап,
Үйқы жоқ күндіз-түні сені-ау ойлап.
Танысқан өткеншекте құрбым едің,
Ғұмырды өткізсійк құліп-ойнап.

Қайырмасы:

Ғашық жар, ойлан өзің, ойлан өзің,

Шығасың серуенге Ақбет қырга.
Жайқалың құлағында алтын сырға.
Көргенде нұр жүзінді тағат қылмай,
Қосамын ғашық болып асқақ жырга.

Қайырмасы:

Ақбетжан, кете көрме серттең тайып,
Жүремін сені көрсем, іштей байып.
“Жас-жастың тілегі бір” деген сөз бар,
Тезірек жауабын бер болмаса айып.

Қайырмасы:

ҚОШ БОЛ, АҚБЕТ

Көрген сон құмар болдым, Ақбет саган,
Күн бар ма дидарласар есен-аман?
Жалғанда сенен артық жар табам ба,
Тілеккес жеткізетін заман туса.

Қайырмасы:

Аппақ етің қардай бар,
Қызыл бетің қандай бар.
Сен соулеме гашықтық,
Кеудемдегі жандай бар.
Әй-әй, сәулем, бсу-беу, дәурен,
Беу-беу-бсу, қош – есен бол!

Қоштасып сәлем жаздым Ақбет-айым,
Әрдайым сені ойламай жүре алмаймын.

Бота көз, қыр мұрынды, ақша мандай,
Киіктің үқсатамын күралайын.

Қайырмасы:

Жапан тұзде бойтерек егіледі ,
Жашырағы жел соқса төгіледі.
Ауылың алыс қалған соң, беу, Ақбетжан,
Қабыргам сынбаса да, сөгіледі.

Қайырмасы:

ЖАНСҰЛУ

Сапарға мен шыққанда бесін еді,
Астымда қаз мойын ат есінеді.
Есіме сен түскенде, Жансұлу қызы,
Белімнен күміс кісе шешіледі.

Ақ жүзін хор қызының ажарындай,
Басқаға салма сәулем назарынды-ай.
Ауылыңнан күндіз-түні ат кетпейді,
Бейне бір Омбы шаһар базарындай.

Қораңың ат тоқтаттым қақпасына,
Жарқылдар күміс жүген ат басында.
Көнілің шыныменен менде болса,
Жамылыш жанат ішік жат қасымда.

МЕНЗИПА

Мензина ғашық болдым жанарыңа,
Қызықпас кімдер көрсө ажарыңа.
Құрбым деп нәсілім тенденс сөз айтамын,
Тигізбе қатты жауап назарыма.

Ғашығым дәнекерсің айнадағы,
Жарасар ер жігітке наиза-дағы.

Тостырмай жауабынды қайтар сәулем,
Ақ шәйі орамалға байла-дағы.

ШОЛПАН ҚАҚҚАН

Бір жүлдyz бар аспанда Шолпан қаққан,
Шар айнаның бегіне күміс жапқан.
Атта осем боп көрінер бейне Шолпан,
Үкілеп жалына әркез тұмар таққан.

Орамалдың шетіне түйдім өрік,
Жүзің сұлу болғанда, қасың керіп.
Іздегенде табылгай орыныңан,
Болам десен Серіге өмір серік.

Қасың көркем кәмшаттың құндызындаі,
Екі көзің Шолпанның жүлдзызындаі.
Шолпан деген атынан айналайын,
Корінесің көзіме хор қызындаі.

Ән-күй, өлең біздерде бейне теңіз.
Сіздерге бізден шыңар жылы лебіз.
Қыз іздеп Айдарлыға келіп жүрген,
Ақыны Орта жүздің атым Серіз.

ТІК ШЫРҚАУ

Үш жүздің сүйсіндірген әр ауылны,
Бірі едің өндерімнің «Тік шырқауым».
Өзіндей әсем әнді шырқаганда,
Шүлгіға елтіп тыңдан ата жауым.

«Тік шырқауга» салайын сырғақтатып,
Сұлуды тамсандырып бұлгақтатып.
Қыз мінген көк бесті аттың жорғасындаі,
Шырқандар шекірттерім ырғақтатып.

Төрт бөліп түн үйқысын жортқан ерлер,
Жүрмей ме шартаралтың дәмін татып.

Жігіттер базардағы қымбат затты,
Арзанға ептілікпен олар сатып.

Сегізді сырттай қыздай жазғырсың,
Тіліңнен алуа, шекер татқызарсың.
Жолыққан ойда жоқта бір топ ғөзел,
Көңілімді қайсың менің қалғызарсың.

Қамысты терең көлдің сұқсыры едің,
Сауырынды ақиыққа алғызарсың.
Қоймасаң бұл ойнақы мінезінді,
Жігітті көлеңкеде қалғызарсың.

КӨҢІЛ КҮЙІ

Баспадым жар қабакты құлайма деп,
Байқадым көлдің суын лайма деп.
Наданмен достасуға еш зауқым жоқ,
Тар жерде қолда жоқты сұрайма деп.

Білмейтін ер қадірін көп жамандар,
Басына іс түскенде жақсыға зар.
Дәм айдал шаһыбаз ерлер бара қалса,
Кешелер қабыл алмас пейілі тар.

Ат өсем көрінеді тұрманменен,
Дұние жеткізбейді күғанменен.
Жоқ істен көңілінді қалдырган соң,
Найда жоқ сөзбен шайып жұғанменен.

Жұлдыз жоқ тұнде жарық айдан жақсы,
Қара су сусағанда шайдан жақсы.
Надандар ойын сөзді кек көреді,
Көтерер жұрт көңілін қайран жақсы.

Өнерпаз барған жанды хош алады,
Қаскйлер болмашы үшін ош алады.
Дос коріп, кей зұлымды жақын тартсан,
Жанынды кеудендері қоса алады.

Өліген соң арыстаннан тышқан артық,
Есеп достан көзі ашық дүшпан артық.
Қолына білімсіздің меруерт түссе,
Бағасын қоя алмайды мыстан артық.

Дария ағып жатқан суда мін жоқ,
Өлдім деп білдіруге малда тіл жоқ.
Басынан бақ пен дәulet тайғаннан сон,
Сенделген мекен таптай ерге күн жоқ.

Ұлықтың ұстассаң да зорыменен,
Адамның жолдас болма қорыменен.
Дүлейге жағдай айтсаң қоқырайар,
Бопсалап өз бойында жоғыменен.

Жігітпен тайыз ойлы болма жолдас,
Дәм-түзды аттап кеткен пендे оңбас.
Қызығы жалған дүние тіршілікте,
Ағашқа саясы жоқ бұлбұл қонбас!

Замана қор етті ғой біздей ерді,
Шарлатты еріксізден талай жерді.
Елімнің сал-серісі болсамдағы,
Жұтқызды патша әкімі қайғы-шерді.

Лайық өн менен күй өнерпазға,
Сөз қыын өлең түгіл өнері азға.
Кейбіреу түрлауы жоқ шешенесиді,
Қалғаның білмей батып мия-сазға.

Ақылы болғаннан соң өте талшы,
Топастар бүркүлдайды бейне бақсы.
Би мен бек есаланды желіктірссе,
Жарлы мен жетім күні не болмақшы?

Кезсең де сахарына ор киіктей,
Қалмассың қыын іске бір килікней.
Тұрақтар Сегіз сері - қыстауың жоқ,
Жұрсен де жау алдында еш илікпей.

Аспанда еш жүлдyz жоқ күннен жарық,
Айырылған ел-жұрттынан батыр гарып.
Қасыма елден жалғыз Нияз еріп,
Жігіт ем жау қоршауын шыққан жарып.

Жүрсендे ұзақ жолда арып-талип,
Болмасын айтқан сөзің нәрсіз-арық.
Ешкімге жолдас емес дүниес-мол,
Айырылып деңсаулықтан болма гарып.

Жігітке дәulet қонар срінбеген,
Ер емес топқа түсіп көрінбеген.
Жаманға адам ғой деп қол ұсынсан,
Асаудай арындайды жегілмеген.

Үл туса жақсылардан көссімге үксар,
Жүртты жеген жауыз бір күн құсар.
Тіріліктес жаман жолға душар болсаң,
Шідерлеп аяғынды құнде тұсар.

Дүниеде оңа алмайсың қайғы жессен,
Жүрмек жоқ өлгенише еріп әке-ишелен.
Бақ-дәulet дер кезінде орнамаса,
Салады аяғыңа тұрмыс кісен.

Надандар ойын сөзді кек көреді,
Фазазіл ел арасын көп бөледі.
Жаманға жаның ашып, ақыл айтсаң,
Сөзінді үғына алмай жек көреді.

Ақынга көп жыл серік қу қарағай,
Қадырын білмеседе бағаламай.
Дүниес қолға ұстапас сағымдай боп,
Артына кете баар бір қарамай.

Қызығы фәни жалған екен мол-ак,
Әйтсе де гүмýр деген скен шолақ.
Жаарандар, оле-олгенише, сыйласын өт,
Тіріліктеге адамға адам екен қонақ.

Бел шешіп тар төсекте жатпаған соң,
Қызыққа зайыбымен ойнап батпаған соң.

Жігітте қашқын болған қандай күй бар,
Қолынан жарының дәм татпаған соң.

АҚБҰЛАҚ

Жендетке кетпесе де ешбір кегім,
Дүшпаппаниң сындырысам да сағын, белін.
Айырылып қапияда Мақпал қыздан,
Көбейді ішімдегі қайғы-шерім.

Үш жұзге атым шыққан Сегіз сері,
Атандым он жетімде ердің срі.
“Ер Сегіз сл қорғаган батыры еді”, – деп,
Қазақтың ардақтады тамам елі.

Күнде ойын, күнде жиын жүрген жері,
Жігіттің тұсындағы аскар белі.
Жетім-жесір, момынның қамқоры деп,
Ел айттар, Сегіз – керей ардагері.

Осындаі дацққа ілініп жүргенменен,
Көп қазақ қадірімді білгенменен.
Айырылып Исадайдай асыл срден, –
Мен Сегіз соңғы антада қайғы жегем.

Ән салып жағасында сан күй шерткем,
Үш қыстай тоғайында мекен еткем.
Сүйікті өзен болған Ақбұлақты, –
Қалайша жырға қоснай үнсіз кетем.
Тірілмесін Исадайдың көрді көзім,
Жастықта жалындаған бұл бір кезім.
Қоштасып Ақбұлақпен әнге шырқап,
Қия алмай менің мынау айттар сөзім.

Таудан тәмен құлдилай,
Ойнаң жермен ылдилай
Тәулік сайын бір тынбай,
Тау-тас кезген Ақбұлақ.
Бейне таудың суындаі

Сылдырап акқан Ақбұлақ,
Жылжымалы сыналтай
Ағының қатты Ақбұлақ.
Жүктей тасты ағызған
Екпінің қатты Ақбұлақ.
Құмар болып сұына,
Мекен еттім өзінде
Үш қыс бойы Ақбұлақ.
Күйге бөлеп маңайды
Асып-тасып жатасың.
Меруерт пен маржанды,
Басып ағып жатасың.
Көрігіндей ұстаның,
Гүріл қағып жатасың.
Алқара көк аспанға,
Шашу шашып жатасың.
Өз-өзіңнен ән салып,
Думанға ылғи батасың.
Өзіңнен кәусар су ішкен,
Елдің алдың батасын.
Исатай мен Махамбет,
Сауыт киіл сайланып,
Беліне семсер байланып,
Кару-жарақ асынып,
Тұлпарын сенен суарған.
Жер қайысқан қол ертіп,
Сенің жасыл жағанда,
Қызылды - көкшіл ту алған.
Кіші жүздің елінде
Талай сұлу бұралған,
Әрдайым келіп жағаца
Өзіңнен шәрбат су алған.
Жан-жануар сусаса,
Балқашында салқындал,
Суынды ішіп нәр алған.
Айналайын Ақбұлақ,
Айнала жортып жағанда,
Сенен артық өзенді,

Кіші жүзден табам ба?!
Арудай өсем еркелеп,
Мың бұралған Ақбұлак,
Атырауға ынтық бол,
Сан сыланған Ақбұлак,
Сенсіз жерде көңілім,
Ашылмайды Ақбұлак,
Саған деген құмарым
Басылмайды Ақбұлақ.
Өлкенде өскен азамат,
Жасымайды-ау Ақбұлак.
Балығыңмен күн көрсе ел,
Ашықпайды-ау, Ақбұлак.
Алабыңда тұрған жұрт
Жұтамайды-ау, Ақбұлак.
Суында жүзген жігіттер
Жалықпайды-ау, Ақбұлак.
Жағалап сені жүрген ер
Тарықпайды-ау, Ақбұлак.
Сені көрген бар пенде
Торықпайды-ау, Ақбұлак.
Бес жұз сарбаз бастап кеп,
Нияз сері екеуіміз,
Жағаңа келіп су алғам.
Бозшұбар мен Күренді,
Сенен талай суарғам.
Балқашында түнегем,
Бозшұбар мен Күренді,
Шідерлең қойып жібергем.
Қашқын болып журсек те,
Жаттықтырып жасақты
Шығып едік құмардан,
Бес жұз отыз сері ертіп,
Сауыт киіп сайланып,
Беліме семсер байланып,
Қару-жарақ асынып,
Балтап мініп Шұбарды,
Кол басқарып жағаңда

Желбіретіп ту алғам.
Алқабында сан жортып,
Майданда талай сыналғам.
Айналайын Ақбұлақ,
Суатыңа мен келіп
Көс тұлпарды суарғам
Кош, есен бол, Ақбұлақ,
Енді сені көре алман.
Қайта айналып келе алман,
Айнала жортып жағаңда,
Баяғыдай жүре алман.

БАҚЫТЖАМАЛҒА

Мен қашқын жүртқа әйгілі Сегіз ақын,
Орта жүз Керейінен шыққан затым.
Тірлікте өрбір пенде бастан кешкен,
Тұрмыстың қыны мен рахатын.

Қашқынмын деп мойымай жасақ ерттім,
Шығарып «Сал күрендей» күйді шерттім.
Әр жердің салдық құрып, дәмін татып,
Жайнатып жасыл туды желбіреттім.

Атандым жастай балуан, мерген, батыр,
Әр жерде туды тігіп, құрдық шатыр.
Қашқындық нен ғашықтық қабаттасып,
Ауыр күндер сокқысын көрдім ақыр.

Жайықтан әрі де өттім, бері де өттім,
Жылы ойды жол-жөнекей басып өттім.
Қызы едің Кенжебайдың Бақытжамал,
Бөркіце бір шоқ үкі қадап кеттім.

Біздерді сыйлап гөзел мейман еттің,
Ішіме от түсіріп, әуре еттің.
Сол көрсеткен ерекше құрмет үшін,
Өзіңе «Жылъой» әнін арнап кеттім.

Еркесі Байұлы елі Бақытжамал,
Ауырын білмейсің бе ғашық дергің.
Жорықтан келгенімде күтіп алмай,
Қалайша бір жаманға шығып кеттің?

Білемін көркем Жамал ішкі ойыңды,
Орынды маған айтар сенің өкпең.
Торығып көніліңіз қалған болар,
Ер Сегіз келмеді деп не себептен?

Мойынды ұзақ жорық бұргызыбады,
Сізбенен кең мәжіліс құргызыбады.
Соңыма патша әскері жиі түсіп,
Біздерді бір мекенде тұргызыбады.

Мырқыдай Қарлығаға ғашық болған,
Әрқашан сізді ойлан, жүзім солған.
Жылдыойдан самғап үшқан аққу едің,
Жайықтың жағасына келіп қонған.

Сізбенен уағада-серт ете алмадым,
Айналып Мақпал қызды өте алмадым.
Жолдаған сөлеміңді құп алсам да,
Ғашық бол мақсұтыма жете алмадым.

Мақсұтқа талап қылған жетеді деген,
Бір жармен ер ғұмыры өтеді деген.
Екі кеме құйрығын ұстаған жан,
Нақыл бар су түбіне кетеді деген.

Мен бүгін осы нақыл кидім кебін,
Ғашық бол қызға арнадым әннің көбін.
Осыдан Сегіз серің қапаланды-ау,
Жамалжан, түсінерсің сөздің тегін.

Торына атастыру шырмалған соң,
Үғамын жоқ екенін бас еркіннің.
Елестеп нұр жүзіңіз көз алдымда,
Ішінде мен де отырмын қайғы өрттің.

Гөзелсің Бақытжамал белгілі атың,
Кем емес бай қызынан салтанатың.
Айрылып өзініздей акқу құстан,
Шыгарған бұл өлеңді Сегіз атым.

Тірлікте қолыңыздан дәм татармыз,
Мейман боп ордаңызда біз жатармыз.
Жарым боп көңіліңіз жүрген болса,
Сауықпен сізді сөулем қуантармыз.

ЖЫЛЫЙ

Тұзтөбе таңданарсың тұзын корсен,
Жылыойдың шаттанарсың қызын көрсөн.
Жорғана түссөң қайта міне алмассың,
Жамалдың суға барған ізін көрсөн.

Оңаша сөйлесуге емін-сркін
Жігітті итермелер жастық шіркін.
Жылыойға ат терлетіп келгенінде,
Жамалдан жұпар аңқыр дүркін-дүркін.

Боз айғыр жібек жалды Адайда бар,
Аршын төс, акқу мойын Ноғайда бар.
Кез келген Алшын қызы көркем емес,
Жамал қыз бота көзді Жылыойда бар.

ПАТШАЙЫМ

Жүргенде салдық құрып тамашалап,
Сөз салып, сұлу қызға жанасалап,
Бойына Үшбурылдың келгенімде,
Кез болған Патшайымдай ақша тамақ.

Қайырмасы:
Алтын алқа,
Жез түймө-ай!

Жар қайда ер жігітке тенденсіндей,
Үнатқан бірін-бірі еш кемсінбей.
Көзіме Натшайымжан көрінесің,
Құлпырған жазғытурым көгершиңдей.

Қайырмасы:
Сүйген жарым, Натшайым,
Болмасын сенде уайым.

ҚАРА КӨЗ

Жорықта дамыл таппай жүрген кездे,
Бір ғана елес берші, сәулем, көзге.
Аққуым шалқар көлде дара жүзген,
Көңілімді шат қылған жоқ сенен озге.

Қайырмасы:

Қара көзім,
Есінде болсын,
Менің айтқан сөзім.

Натшайым дидарының қардай аппак,
Қандай жан сенен артық сұлу таппак.
Аршын төс, аққу мойын, беу, қарағым,
Жолымды бөгеп қалдың болып қақпак.

Қайырмасы:

Ақку құсым, жібегім,
Жалғыз сенде тілегім.
Соңғы кезде қашқын боп,
Шерлі болды-ау жүргім.

Ат жақты, кең маңдайлы, осем басын,
Қыр мұрын, бота көзді, жайдай қасын.
Алдында ақ маралдай сен түрған соң,
Көркіне ғашық болмай, кім шыдасын.

Қайырмасы:

Ой, сүмбіл шаш, сенсің уайым,
Сәулетайым,
Тұскенде сен есіме не қылайын.

Уайымдан өлденеге жүрмен жасын,
Шаттанаам сені көрсем, көңілім тасын.
Уақыттымен келе алмасам; есіл гозел,
Жүрейік сөлем хатпен хабарласын.

Қайырмасы:

Қара коз, балғын білегім,
Саган ауған тілегім.
Соңғы кездे қашқын бол,
Шерлі болды-ау, жүрегім.

Қашқындық жүрсе-дағы қолды матан,
Жолыңа мей шығармын сарбас атап.
Аққұым, Үшбурылда жеке қонған,
Жүргейсің іліндірмей нашар атақ.

Қайырмасы:

Қара көз, балғын білегім,
Саған ауған тілегім.
Соңғы кездес қашқын бол,
Шерлі болды-ау, жүрегім.

ШОЛПАН ҚЫЗ

Атыңцан айналайын, сәулетайым,
Сенімен сырласпасам келмес жайым.
Ақкудай қарсы алдымда сен тұрғанда,
Күмартып өзге қызга не қылайын.

Қайырмасы:

Шолпан – айым,
Келмейді-ау, сенсіз жерде,
Менің жайым.

Фашықтық келіп түсті біздің басқа,
Көрген соң көнілім ауып сендей жасқа.
Іштегі шердің бәрі тарқар еді-ау,
Сертесіп тоқтам қылсақ айнымасқа.

Қайырмасы:
Асыл құрбым, Шолпан-ай,
Сені көрсем көнілім жай.

Шолпан қызы, жаңың әлек біз дегенде,
Құриды менің діңкесм сен дегенде.
Қуанғаннан жүрегім жарылғандай,
Әткеншекте өзіңе кез келгенде.

Қайырмасы:
Аха-хаяу, ахау – айым,
Қадірлі Шолпан – Айым.
Келеді-ау, сенсіз жерде
Қайтып жайым.

ҚАЛҚАШ

Мақпал-ау, сен қалайсың мен дегенде,
Құриды ынтызарым сен дегенде.
Аршын төс, акқу мойын, беу, Гауһар тас,
Бал татыр сілекейің шөлдегенде.

Құмартағым бір көруге асыл еркем,
Жүзің бар он төргінші айдай коркем.
Шошынып оянып ем бір түс көріп,
Көніліме өзің жайлы алыш секем.

Макналжан, разымын сертке жетсен,
Құтылып жау қолынаң аман кетсең.
Достасқан үш жыл бойы, ей, Гауһар тас,
Өзің біл жау тіліне еріп кетсең.

Зор дергеке дүниар етің салғаның ба,
Шынымен жау қолында қалғаның ба?

Екеуміз айырылмastaй болып едік,
Көз жетті бүл дүниенің жалғанына.

Саргайдым жолынызга қарай-қарай,
Хабарсыз кеттің Мақпал неге бұлай?
Бір елдің ардақтаган сркесі едің.
Кез болдың бір жаузға әлдеқалай!

Гаунар тас, сізден басқа сүйерім жоқ
Күйдіріп жүргіме түсірдің шок.
Кетті дең Мақпал жауда естігенде,
Жүрекке қадалғандай болды бір оқ.

Құндағы білтелімнің қу қарағай,
Үстіме сауыт кидім шыдай алмай.
Достасқан үш жыл бойы асыл Мақпал,
Артыңда кеткенің бс бір қарамай.

ҚАРҒАШ

Ақ дидарың көргенде тұра алмаймын,
Сенсіз жерде еш дәурен сүре алмаймын.
Сен есіме түскенде, асыл Қарғаш,
Стамбол кемесіндей бұрындаймын.

Анылар жүрек құлпы сыр шерткен соң,
Келмессің аулына бір кеткен соң.
Еділде Байұлының бурасында
Қайтырап талай құрбың сен кеткен соң.

Жылқың жатыр Арадың шаңдағында
Жігіт сері болмай ма бойдағында,
Ауылыннан сен кеткен соң қызық кетер,
Жүргейсің келіп-кетіп ойнағына.

АҚ БИДАЙ

Мекенің ну орманның етегінде,
Аулыңа ерте шықсам жетемін бс?

Жолығып тамағыңдан бір іскетсөн,
Бөгелмей қотаныңдан кетемін бе?

Қайырмасы:

Лулың маңы тоң қайың,
Дұман болмас әрдайым.
Есіме, сәулем, сен түссөң,
Қобыз тартың жырлайын.
Сагынып-ем бір кездे
Жерімнің ақ бидайын.

Бұлт арылмай тұрса да бастаң, шіркің,
Сенсіз өмір секілді жалған, шіркің.
Ат терлетіп әдейі келгенімде,
Ақ маралдай ойнақтап жүрсөң шіркің!

Қайырмасы:

Талапсыз қапы қалмайын,
“Ақ бидай” әнін арнайын.
Тұсыңда қалқам келгенде,
Ән салудан талмайын.

ҚҰЛА ЖОРҒА

Кездестің Жәнгір құла ат біздің баққа
Мінгендей шаттанамын алтын такқа.
Төренің кермесінен сені алып,
Жараттым сал-серілік құрап шақта.

Қайырмасы:

Қара жал, қара құйрық, құла жорға,
Жоргалатып салайын жолдан жолға.

Жүйрік мініп шығамын мен күнгейге,
Көмекей ән салмасам бұлқілдейме.
Қолыма қобыз бенен домбыра алсам,
Құйылар ағыл-тегіл жыр көмейге.

Қайырмасы:

Қара жал, қара құйрық, құла бесті,
Жылқыда сәйгүліксің адам есті.

Жылқы жайдым ертемен теріскейге,
Бақласам жылқы-түйе орістей ме?
Жылқы ішінен құланы ұстан мініп,
Сал-серілік құрғаным келіспей ме?

Қайырмасы:

Қара жал, қара құйрық Жөңгір құла ат,
Саған мініп шыққанда қоцілім шат.

Жылқымда жүйрік те бар, жорға да бар.
Мінемін ат орнына кей кездे нар.
Қолда барын әшекейлен мінбекеннің
Жігіттер деп ойланадар пейілі тар.

Қайырмасы:

Қара жал, қара құйрық, жүйрік құла,
Ағындарын салайын жолдан жолға.

Тірлікте ер емесін жаннан қорқар,
Ер салсам, сал құла атқа шерім тарқар.
Бойге ат пенен тұлпарды сынап білу.
Ежелден қазагымның салтында бар

Қайырмасы:

Куырдың құла жорға жер танабын
Сені бағтаң мінгенде қуанамын.

ЫРЫСБИКЕ

Сүйсінемін, Үрысжан, мінезіңс,
Тартқандайсың әнінмен жұртты өзіңе.
Үлкен-кіші естіссе таңырқаған,
Топта айтқан үлгілі әр сөзіңе.

Қайырмасы:

Ашық мінез, ақ маңдай,
Менмендік жоқ ешқандай.

Сөзің алтын, күлкің жаз,
Жайдары жұз еркем-ай.

Көркіңе ақылың сай ісің өрі,
Бір озіндегі болсайшы жанның бәрі.
Күлкісі жаз, сөзі бал Ырысбике деп,
Аңыз еткен атыңды жас пен көрі.

Қайырмасы:
Ашық мінез, ақ маңдай,
Менмендік жок ешқандай.
Сөзің алтын, күлкің жаз,
Жайдары жұз еркем-ай.

Өзгеден артық сымбат, амал-айлан,
Ажары ақ бетіңің асқан айдан.
Таңдаған топтан сүйіп, жан еркем-аяу,
Асылып ақ төсіме қақшы жайран.

Қайырмасы:
Елге кең сүйіп алған жайдарлым-аяу,
Жаутаңдаған козінен айналудым-аяу!

БЕС ҚАРАГЕР

Таныстым ойын-тойда бес қарагер,
Бесеуің кестелі бес орамал бер,
Кездестің сал-серіге арманың жок,
Шығармай аттарыңнан титімдей тер.

Көргенде жұздерінді тарқайды-аяу шер,
Сүйкімді сұлуласың бес қарагер.
Атқардың “Көрші” ойынын салдарыммен
Торынан ерлерімнің құтылышп көр.

Қайырмасы:
Келгенде жол-жөнекей елді кезін,
Сендермен жолығарды білдік сезіп.
Отырған тізелес боп серілерге
Бесеуің сыйлағайсың бес білізік.

Қасымда мандай алды өншілер бар,
Бұларға жақсы қыздың бәрі құмар.
Лайық бесеуіңе жар боларлық
Тобымда толып жатыр өңшен дегдар.

Қайырмасы:
Бесеуің бес жүзік иеи бес тана-ай бер,
Сыйлайтын дүниенде-ей, ойланбай бер.

Жолыктың-ей, ср Сегізге бес қарагер,
Алқа, шолпы, сырға мени сақина бер.
Аринаңым бессеуіңе бес жүйрікті
Бәрің де қиналмай-ақ соңыма ер!

Қайырмасы:
Дегенге бес қарагер, бес қарагер,
Білеzік, шолпы, жүзік, сырғанды-ай бер.

Жиналған жігіттерім өңкей сері,
Ойын-той, сауық-сайран жүрген жері.
Шығардым тарту етіп осы өнді,
Болсандар Қозған елі гөзелдері.

Қайырмасы.

СӘУЛЕМ-АЙ

Кездескен осы тойда, шырагым-ай,
Лебізің таудың тұшы бұлағындей.
Көзіме көрінесің тым әсsem боли,
Маралдың жарда ойнаган лағындей.

Қайырмасы:
Угай-ай, әй, угай,
Ұмытпашы, сәулем-ай!

Көзіңнен айналайын ақку қабақ
Ойнаган су бетінде сен ақ шабақ.
Салғанда іліндірсем қармағыма
Бұлқынып тулай көрме, ей, ақтамақ.

Қайырмасы:
Угай-ай, әй, угай,
Қабыл алшы, сәулем-ай!

Сен дегенде, сәулемай, жаңым бөлек,
Жас күнінен ақылга қызысың зерек.
Қарағанда жалғ етіп ішті өрттеген
Бота көздің өзісің дөп-дөңгелек.

Қайырмасы:
Сүйкімді қызы Мұхитжан,
Өмірі, сәулем, ұмытпан!

ЕР ДЕ АЛТЫН

Ер де алтын, ақын да алтын, ару да алтын,
Бөлігенде асыл бар ма жарқылдайтын.
Құрбылар тіршілікте ойна да құл,
Кім қалар таразыға тартылмайтын.

Батыр да, шешен де алтын, алтын да алтын,
Ақында сөз қалмайды айтылмайтын.
Алыстан бір көрмек боп аңсаганмен,
Табылмас шынайы алтын жарқырайтын.

ДАЙДИДАУ

Хат жаздым қалам алып сізге еркем,
Жүзің бар он тортінші айдай көркем.

Есіме сіз түскенде, беу, ғашық жар,
Қозғайсың қатып қалған іштің дертін.

Қайырмасы:
Жан қалтамда қос өрік,
Сәулем саған мен серік.
Ала көрме лаулаған,
Ғашық отын өшіріп.

Шыныңмен менен достым қалғаның ба,?
Қайғыга көңілімді салғаның ба?
Екеуіміз айырылмастай болып едік,
Таңданам уәдеңің жалғанына!

Қайырмасы:

ШОЛПАН ҚЫЗ

Арғымақ жібек корала тұр,
Бәтқұндыз, дүрия, кәмшат қалада тұр.
Алыстан ат терлеңіп келгенімде,
Шолпан қызы, мойның бұрып, қара да тұр-ау-уәй.

Қайырмасы:

Әритәй-тәй, әритәй-тәй,
Әритары-шай-тай, ау-уәй.

Ажарың хор қызының ажарындай,
Жаманға салма сөулем назарынды-ай.
Ауылыңнан қыз-бозбала кеткен емес,
Тарқамас Таңкент шаһар базарындай.

Тұған жер толғаулары

ТУҒАН ЖЕР

Гүлтөбе – Маманайым тұған жерім,
Кіндік кесіп, кірімді жуған жерім.
Жалаңаш, жалаң аяқ жар басында, –
Кейлек шешіп кобелек құған жерім.

Жаралып дүниеге келген жерім,
Жалғанның қызығына енгел жерім.
Босанып алтын үя, тар құрсақтаң,
Аймалап ана сүтін емген жерім.

Рақатты шәрбат сүйн татқан жерім,
Қызыққа алуан түрлі батқан жерім,
Жамылып жасыл шілік жаздың күні,
Сайрандал жігіт-желең жатқан жерім.

Садақты жастайымнан тартқан жерім,
Бөрісін, елік, құлжа атқан жерім.
Ұшыран патша әкімі қуғынына,
Тұлпармен күн-тұн демей жортқан жерім.

Аузынан көркем қыздың өлкен жерім,
Қымызға, казы-карта бөккен жерім.
Жырымды өзіңе арнап төккен жерім, –
Сағындым көрмеген соң көлтен, жерім.

Ақсүйек, асық ойнап, асыр салып,
Әткеншек, алтыбақан тепкен жерім.
Бой түзеп, сәнді киім киген жерім,
Білім ап, өз-өзіме келген жерім.

Өсіріп, тәрбислесп, жақсы баулып,
Бап-балғын жеткіншекті сүйген жерім.
Тарқатып жастық күннің шер-құмарын.
Бұралтып гөзелдермен күлген жерім.

Ас пен айт, той-жиынды құр өткізбей,
Сайрандал сауық құрып жүрген жерім.
Маманай – сағындым ғой салқын белім,
Бұқпакөл – жапға жайлыш шалқар көлім.

Көзімнен бір кездерде бұлбұл үштың,
Орта жұз Ашамайлы Керей елім.
Әр кімнің туған жері – Мысыр шәһары,
Меккे мен Модинедей болған жерім.

Бейнебір мен көрі қыз төркіндеген,
Мен келем көрсем деген сертімменсін.
Дәмі тартып Еділ, Жайық оңірінің,
Кезінде тағдыр шіркін келтірмеген.

Коп елгс көзбен корген жалған емес,
Жүйріктің бірі едім ғой серпіндеген,
Айрылып қапияда Мақналы қыздан,
Кебім көн жас жүректе шертілмеген.

БҰҚПА КӨЛ

Мен тудым Қожаберген ауылында,
Ну орман Толыбай жалы бауырында.
Жазықсыз құгындалып жапа шектім,
Кез болып замананың дауылына.

Бала бол өсіп едік мап-манардай,
Жігіт бол шығып едік қос шынардай.
Дәм айдан алыс жолға сапар шектік,
Артымда қалдың орман- қош, Маманай.

Бұқпакөл қабагында тои қараган,
Молдір су жар астынаи жарқыраган.
Әнші-ақын, күйіші өнерпаз – бәрі сонда,
Қашқын бол неге кеттім сол арадан.

Үнатып самал желдің лебі ескенін,
Сұлумен Қызылжарда жүздескенмін.
Көзімнен бұл күндерде бұл-бұл үшты,
Аузынаи көркем қыздың бал жескенім.

Кездесер ұзақ жолда батпақ-мия,
Мекенім соңғы кезде шың мен қия.

Қашқын боп сахарада жүргенімде,
Көзімнен бір-бір ұшты – ау туған ұя.

СЕРІЛІК

Болғанмен аса жүйрік ор киіктей,
Жүре алмас өнерлі адам сөзге ілікпей.
Он жеті мен жиырма алты арасында,
Қоймайды есті жігіт бір желікпей.

Қанжар мен қылыщымды қоса қайрап,
Найза ұстап, аш беліме семсер байлап.
Дүшишнен соғысуға дайындалдым,
Үңза-кек, намыс буып, қаным қайнап.

Еттім деп ерлік істер мақтанбаймын,
Орынсыз босқа құліп шаттанбаймын.
Жетім-жесір, ғаріптің қорғанымын,
Шабуға мұсылманды аттанбаймын.

Ән шырқап, күй тартгамын алуан-алуан,
Атандым бұл күндерде түйс балуан.
Жасағым соңыма ерткен аз болса да,
Тайынып көргемін жоқ қалың жаудан.

Деп қойып, орындашар зор үмітке,
Ермейтін ешқашанда кері үгітке.
Менгерген соғысудың тәсілдерін,
Татиды бір сарбазым он жігітке.

Осылай қолбасы боли жүрсем-дагы,
Қолдаймын өнер туы – серілікті.
Ақындық өнерімді көргеннен соң,
Әнишілер жолдас болды жергілікті.

Ту ұстап ертіп жүрдім қалың қолды,
Әділет жорығында жолым болды.
Үш жүзге Сері атансам да,
Елді ойлап жас жүрегім шерге толды.

ҚӨК ЕСІЛ

Көк иірім Есілім,
Жағаңда аяқ көслідім.
Шомылмақ болып сұыңа.
Балқашыңда шешіндім.

Орталық Арқа жерінен,
Ағасың төмен құлдилап.
Абылай аспас белінен,
Жылжисың бері ылдилап.

Жарқабаққа соғылар,
Дауыл тұрса толқының.
Құғын көрген мен дегдар –
Жағаңда талай толқыдым.

Бозшұбар мен Қүрәнді,
Есілім сенен суардым.
Беліме байлан сәмсерді,
Өзінде қолға ту алдым.

Сенің қатты ағының,
Қайық пен салды теңселткен.
Қорек боп елге балығың,
Жағаңда жарлы қүнелткен.

Табиғатың тамаша,
Көз салың пенде қараса!
Тоғайың ну өсіп тұр,
Үйеңкі, қайың таласа.

Көкишалғынды аралың,
Көркем боп Есіл жарапдың,
Жазығында ойнаған,
Елік пенен маралың.

Ойдым-ойдым Қарасу,
Алабында орнаған.
Құс қонған айдын ду мен шу,
Орманға жағаң оранған.

Құрағың көкше сусылдағ,
Қазине мата секілді.
Суынды ішін сусындағ
Тұлпар ат ойнап сескірді.

Жауға қарсы тұрам деп,
Өзінде алғаш серт еттім.
Жұрт үшін жаным құрбан деп,—
Дүшианды келген мерт еттім.

Қасыма сріп Нияз дос,
Жағаңдан сенің аттаным.
Ісімді көрмей ұлық қош,
Қашқын Сегіз атандым.

ОН ЖЕТІ ЖАСҚА ТОЛҒАНДА-АҚ

Он жеті жасқа толғанда-ақ,
Жайылды даңқым халқыма.
Қашқын Сегіз атанаң,
Жастай түстім талқыға.

Жылқыдан таңдал жаратып,
Тұлпар міндім астыма.
Маржаймен буын төбесін,
Дулыға қидім басыма.

Шығыршығы торғай көз,
Сауыт қидім үстіме.
Қиянат елге қылдың дең,
Қарсы шықтым өштігे.

Қосынымды қондырдым,
Оралдың жасыл тауына.
Лақтырып қол оқ, шыжымды*,
Соққы бердім жауыма.

Гекке менен Донсков,
Үта алмай бізді сандалды.

Солдаттары оққа үшты,
Үлғайтам деп жанжалды.

Аңдып келген көпір жау,
Бас салам деп жснілді.
Бізді ала алмай атысып.
Орга қашып шегінді.

Жендеттерін оққа үшқан,
Комбей бірден жау састы.
Қалдырып қару-жарагын.
Жанталасып тез қашты.

Ор өзенге сандалып,
Жетті өлмсій қалғаны.
Қайықпен отті жалма-жан,
Бетке үстап Жаманқалапы.

Тастай қашқан дүшипанның,
Қаруып түгел жинатып,
Қолға тұскен жендетін,
Тергеуге алдық қиналтып.

Жасаққа шатыр тіктіріп,
Тай сойып, майға бөктіріп.
Дүшипанды торып біз түрдік,
Көңілде болмай құпірлік.

Айналып дүшпан келер деп,
Зенбірек сүйреп төнер деп,
Жыраларға кеп бекіндік,
Жазықта жатсақ көрер деп.

Орманда ішкі ашыққа,
Шатырды тігіп сайладық.
Жүргізбеске жауды ілгері,
Алдын ала ойладық.

Санап жүлдиз батырдым,
Үйықтамай таңды атырдым.

Кеңес күрдым жиып ап,
Бірнешеуін батырдын.

Солдаттары қырылып,
Басылған соң желігі.
Оралып Гекке келмеді,
Көп болса да серігі.

Орманды, таулы жерлердің,
Біздерге тиіп пайдасы.
Ала алмады қалың жау,
Көп болса да айласы.

ГОРЧАКОВҚА

Тәбетісің патшаның,
Омбыда тұрған абалан.
Сақал-мұртың үйисқан,
Секілді кәрі ит сабалак.
Горчаков сен дүлейсің,
Есіркеуді білмейсің.
Жалғыз атты жарлыдан,
Не деп алым тілейсің?
Тұлған түяқ салығың,
Аң терісі алымың.
Қарамастан осыған,
Жеріп алдың шалымның.
Ақсақалды боктайсың,
Көрінген сөзді оттайсың,
Бас көтерген ерлерді,
Тұгқын қылып соттайсың.
Омбыда тыныш жатпайсың,
Жауыздарды даттайсың.
Елге тыңшы жіберіп,
Жаулық істі сақтайсың.
Шонжарларды жақтайсың,
Опасызды мақтайсың,
Алым берген залымды,

Адал жан деп ақтайсың.
Ерлердің үнін өшірдің,
Қоныстан жүртты кошірдің,
Бейғам елдің үстінен,
Жайдың оғын түсірдің.
Шатастырдың халықты,
Көбсейтіп салдың салықты.
Сен қолданған әдістен,
Жендеттерің жалықты.
Құлақ салмай сөзіңе,
Қызмет етпей өзіңс.
Қашқын болып мен жүрмін,
Бұл фәнидің жүзінде.
Жер-судан елді айырдың,
Қанатынаң қайырдың.
Салып қойдың соңыма,
Бірнешеуін майырдың.
Маган қойдың анду сан,
Ізіме түстің шырақ ап.
Мені менен Ниязды,
Жібердің сөйтіп куалап.
Солдаттарың қажыды,
Мәстектерін сабалап.
Офицерің таппай бажыды,
Мінген аты шабандап.
Ұстай алмай жендетің,
Куса да жетіп қамалап.
Жүйкесін құрттық жендеттің,
Құтылып шығып амалдал.
Сен айтты деп Горчаков,
Мұсылманды жылатпай.
Момын елді қанағып,
Жүргендерлі үнатпан.
Бар айыбым Горчаков,
Тіліңді сенің алмадым,
Жазалаушы әскерге,
Сардар болып қалмадым.
Омбыда қызмет етпеді ден,

Қыр соңымнан қалмадың.
Әниші, ақын, батырды,
Ілтиштә алмадың.
Кетіп қалдым Омбыдан,
Жағдайдың бәрін бағалап.
Жирендім жауыз обырдан,
Ақылға сап шамалап.
Үстадың елді алалап,
Жақсыларды табалап.
Жақтырмады ісімді,
Жан-жақтан итің абалап.
Тыңшыларың жамандап,
Солдатың қаптап, қамалап.
Кетірген соң мазамды,
Құтылдым зорға Аллалап.

СЕГІЗ СЕРІ МЕН МАРФУҒА ШАХМЕТ ТӨРЕ ҚЫЗЫНЫҢ ҚАҒЫСЫ

Марфуға қызы:
Басыңа кидің батыр дұлығаны,
Көрді де сізден қыздар қысылғаны.
Сайланып сауыт киіп шыға қапсыз,
Бозшүбар тұлпар мініп жау қуғалы.

Ер Сегіз болып бүл кез ел мақтаны,
Бағалап ерлігінді жүргт мақтады.
Аттанып сарбаз бастап шыға қапсыз,
Қару-жарақ асынып ел шапқалы.

Сегіз сері:
Басыма кидім болат дұлығаны,
Бірақ мен жүрген емен шу қылғалы.
Аттанып сарбаз бастап шыға қалсам,
Белгілі жүргендігім аң қуғалы.

Үстімде ақ сауыттым жарқыраған,
Белімде алмас қылыш жалтылдаған.

Қанқұмар, қара жүрек жан емеспін,
Момынның қамқорымын анқылдаған.

“ҚЫЗ ЖІБЕК” ЖЫРЫНА КІРІСПЕСІ

Жылқы жылы салдық құрып шығып елден,
Шалқардың бойындағы елге келгем.
Елдері Кіші жұздің Шекті-Табын,
Ниязбен екеумізді құрметтеген.

Жасынан жақсы агадан үлгі көрген,
Көтібар, Арыстандай батыр, мерген.
“Ер Серіз жыр шығарсаң есіңе ал”, – деп, –
Кызықты бір оқиға айтып берген.

Бұл өзі оқиға екен мол деректі,
Жырлауға осындаиды болдым епті.
Есітіп Төлеген мен Жібек жайын, –
Кисса етіп баяндауға көнілім кетті.

Тұлпардай болып жараган,
Халқы мыңға балаған.
Қолбасшы батыр саналған,
Жауыздардың қанына,
Қылышын талай суарған,
Үлгі айтатын еліне
Серіз сері мен болам.
Бұрын аңыз болса да,
Жыр маржаны Қыз Жібек,
Алғаш рет кисса бол,
Бүгін менен тараған.
“Қыз Жібек” жырын тыңдауға,
Құмартып бар адам,
Мен отырған орданың,
Сыртында көк шалғынға,
Кілем тәсеп арнайы,
Отырысып жайланған.
Басқаның бәрін тастайын,
Шамадан артық аспайын.

Бүгінгі мәжіліс-жиында,
Қыз Жібектен бастайын.

.....
Үрпағын Базарбайдың санаң алып,
Ел-жүртітан оқиғага болдым қанық.
Әр буынға жиырма алты жастан беріп,
Шежіреден жыл молшерін білдім анық.

.....
Ресейдің жыл санауын негізгі алып,
Өткенге қатты үцілдім назар салып.
Есептеп жыл шамасын білгеннен соң,
Қолыма қобыз алдым құштарланаңып.

Бұрынғы Өз Төукенің заманында,
Қазақтың халқы түгел аманында.
Кердері тенізі деп атальыты,
Сылаң Сыр құятұғын Аралын да.

Айнала Арал бойын мекен еткен,
Кердері, Жағалбайлы елі көптен.
Шалқыған дәүлет орнап, бақыт қоныш,
Мал-жаны бүл елдердің өсіп-өнген.

Кінің жүз немесе оның Алишын аты,
Ноғайлы қазагынан арғы заты.
Байұлы, Өлімұлы, Жеті ру деп,
Болініп үш тайпа боп шыққан аты.

Кердері, Жағалбайлы, Жетірудан,
Кем емес салтанаты өзге рудан,
Үш жүздің қара шаңырағы – Жағалбайлы
Артығы оның осы екен басқа рудан.

Бөлінер Жағалбайлы Мырза , Ілеz боп,
Орбіген екеуінен рулар көп.
Ішінде сол Ілездің Бескүрек ел,
Бай болған заманында тенденсі жоқ.

Бір табы Бескүректің Қарабатыр,
Тігеді Хан жайлауда ақша шатыр.
Жылқы, түйе – бәрін де мындан айдар,
Көп елден салтанаты асып жатыр.

Қарабатыр көсемі Айбат мырза,
Әрқашан ерлігіне халқы риза.
Бұйрығы Айбат ердің екі болмас,
Елінде Жағалбайлы шешім қылса.

Баласы сол Лайбаттың ер Базарбай,
Бек еді дәулетіне ерлігі сай.
Жылқы менен түйенің есебі жоқ,
Үйілген сарайында астық, қант, шай.

Жырлайын, о, жарандар болған жайды,
Асманда жарқыраған күн мен айды.
Өлеумет Ер Сегізге ұлықсат етсең,
Баяндап бір көрейін Һазарбайды.

Елімнен қашқын болып шыққан кезде,
Жолықтым Шекті, Табын, Мырза, Ілезге,
Шектінің Арыстаны мен Ілез Жанқасқа,
Жағы жоқ шешен екен сөйлср сөзге.

Қарсы алды Шекті, Табын, Жағалбайлы,
Ел екен дәулетіне сәулет сайлы.
Ниязбен мен екеуміз сонда болып,
Естідік Сырлыбай мен Базарбайды.

Болғаны оқиғаның рас екен,
Арқауы әңгіменің біраз екен.
Өткенді кейінгіге жырлан бсру, –
Ақынға біз сияқты мирас екен.

Өтініп айтқаннан соң ер Арыстан,
Соз қалмас біз сияқты жолбарыстан.
Сүрады жырлауымды Жанқасқа да.
Қалсын деп үрпақтарға сізден дастан.

Жырладым мен дасганды қобыз алып,
Отырды молда, ишан қалам алып.
Тұсірді он тәрг молда өлеңімді,
Бетіне ақ қағаздың өрнек салып.

Қобызым кетті жестектең,
Он шырқадым безектеп.
Сондағы жырым осы еді,—
Өлеңмен айтқан өрнектен...

КӨТІБАР АСЫ

Көтібардың сүйегін,
Әкеліп ерлер жерледі.
Қапыда кеткен ер үшін,
Әлімді намыс кернеді.

Алты Әлімнің кенжесі,
Алты аталы Шекті еді.
Қонысынан айырылып,
Патшаға олар кекті еді.

Басшысы қалың Шектінің,
Көтібар мен Арыстан.
Алшынның Теміртауы үшін,
Дүшпандармен алысқан.

Сол себепті оларға,
Тентек деп ат жабысқан.
Жылқы жылдың жазында,
Осы ерлермен танысқам.

Үші де өтіп, жетісі,
Қырқына келген көп кісі.
Ері үшін халқы қиналған,
Ұлықтың өтіп тепкісі.

Қырқына біз де қатыстық,
Қайғыға бірге батыстық.

Жиылған Шекті, Кетенің,
Жақсысымен таныстық.

Батырға жоқтау шығарып,
Тұыстай болып табыстық.
«Айман-Шолпан» жыры үшін,
Жұрт алғысын алыстық.

«Қызы Жібекті» шығарып,
Дидарласып қалыстық.
Шекті, Табын, Кетемен,
Басталды содан таныстық.

Көтібар қырқы өткен сон,
Арыстан батыр ойланған.
Ардақты тұған ағага,
Ас беруге сайланған.

Келер жыл ас берем деп,
Дайындық жасап көрем деп.
Зор жабдықты жасауға,
Иншалла жетеді өрем деп.

Ақылмен батыр ойлады,
Тереңге барлап бойлады.
Алға қойған мақсұтын,
Тындырмай, сірә, қоймады.

Жанақтай жиен ақынын,
Қоса жинап жақынын.
Мөслихат құрды бір күні,
Арыстандай батырың.

Тұыстың естіп мақұлын,
Қоспақ болып ақылын.
Тілеу, Қабақты топтауға,
Жұмсады Жанак ақынын.

Тілеу мен Қабақты,
Жанак шықты аралап.

Арыстанның ауылына,
Келіндер деп хабарлаң.

Тілеу, Қабақ екі елдің,
Шақырды Жанақ жақсысын.
Бұл ақылға қоспақшы,
Назардың биін, бастьысын.

Жанақтың құптаң ақылын,
Тігіп орда шатырын.
Арыстан батыр жинады,
Шектінің бек пен батырын.

Жақайым Шекті басшысы,
Жетестің мырза Жаганы.
Құрметтеуші кезінде,
Көтібар сынды ағаны.

Жағаң келді нөкермен,
Арыстан тіккен Ордага.
Тілеу, Қабақ, Назарлар,
Отырғызды ерді оргаға.

Кішкене Шекті көсемі,
Нұрмұхаммедұлы Жанғожа.
Ол да келді Ордаға,
Қасында бар Ханғожа.

Бұжыр, Қоныс, Шүреннен,
Шектіден тарап бар елден.
Құланның ұлы Жұсіп би,
Шақырған соң ол келген.

Көтібардай батырдың,
Он төрт ұлы бар еді.
Әрқайсысы елге бас,
Бәрі де жігіт нар еді.

Тұңғышы ердің Серкебай,
Кіші іні бол саналған.

Қырқынан шыққан шағында,
Таясадай аға алған.

Берен жігіт Көтібар,
Көз жасын аға көріпті.
Серкебайдай ұлкенін,
Таясарға беріпті.

Перзенті жоқ ағаның,
Қайғысын батыр біліпті.
Мұнды сөзін туыстың,
Құлағына бірден іліпті.

Баласы емес Серкебай,
Інісіне ердің үқсаған.
Таясарға бала бол,
Шаңырагын ұстаған.

Бұл ақылдың ішінде,
Серкебай ер де болыпты.
Кімдерге сауын айтарын,
Оймен бәрі шолыпты.

Ой қорытын Шектілер,
Бір шешімге келіпті.
Кетеден келген Қабылға,
Билігін астың беріпті.

Сонан кейін Арыстан,
Ас болады деп хат жазып.
Хаттардың бәрін мөрлетіп,
Дайындағын жол азық.

Хабаршылар қамдаған,
Ел жағдайын аңдаған.
Хабаршы сапқа ілікпей,
Пысық жігіт қалмаған.

Хабаршы мініп жақсы атқа,
Аттанып кетті жан-жаққа.
Көтібардай батырды,
Танитын көп еді әр жақта.

Барышылар барып көп жерге,
Сауын айтты әр елге.
Көтібардың асына,
Келмекші болды көп ел де.
Сақтап ішке егесін,
Шақырмады демесін.
Деген ойға келді де,
Шақырды асқа төресін.

Төреге жатады хан, сұлттан,
Бұлармен көп жыл алысқан.
Тірілігінде Көтекен,
Хан, сұлтанмен шабысқан.

Төре, қожа, ұлықтар,
Ата жауы аңдысқан.
Байеке, Жәңгір тірі жүр,
Өлмей алған қарғыстан.

Сауын айтты Арыстан,
Хан, сұлтаниның бәріне.
Хабаршы салды Шектілер,
Ыңды мен өріне.

Қырқы өткен соң кетіп ем,
Мені де еске алыпты.
Арыстан мен Серкебай,
Маған да хабар салыпты.

Барышылары Шектінің,
Ақбұлаққа барыпты.
Жорықта біздер жүр едік,
Орынды сиғап қалыпты.

Сонан кейін Арыстан,
Елде жүрген қонақ деп.
Жүсіптен сауын айтыпты,
Келуі асқа жол-ақ деп.

Құланның ұлы Жүсіп би,
Сәлемін бізге жеткізді.

Дәл сол қысты біздің топ,
Қап тауында өткізді.

Откізбеуге болмады,
Сондай бір өнір шалғайда.
Патшага шағым жондады,
Төрелер басып айгайга.

Сонан соң шауып ауылын,
Төңізіп соғыс дауылын.
Қантауына бет алдық,
Олжалы болып қауымым.

Теріскей Қап тауында,
Дарғын жота бауырында.
Қысты жақсы откіздік,
Ноғай халқы ауылында.

Қостан Ноғай, Құмықтар,
Мейман етті қыс бойы.
Откен емес біздерсіз,
Олардың ешбір ас, тойы.

Сен бұзылмай түрғанда,
Көктемде елге оралдық.
Жол-жөнексій ән салып,
Домбыра, қобыз қолға алдық.

Бөгемек болған жолымда,
Жүргсн андын қалмақты.
Түскен соң ылғи соңыма,
Батырдым жылқы ап бармақты.

Еділден өттік алларап,
Жылқы, түйе ап қаумалаң.
Жеткенде Нарын құмына,
Болды отряд қоршамақ.

Атысып жауды қашырдық,
Жасқұска қарай асырдық.
Әрбір жерге із тастап,
Барар жөнді жасырдық.

Тоқтадық Байұлы аулына,
Ысық, Серкеш қауымына.

Құлақ түріп қамданған,
Шықпақ боп қарсы жауына.

Сәлем беріп Асауга,
Мейман болдық Асауда.
Дайын екен батыр да,
Дүшінбаға бөгет жасауга.

Қайырлы болсын деді ол,
Соққы берсең жауыңа.
Түспе деді сақтанып,
Жәңгірдің күрган ауына.

Шаһабуддан Марджани,
Татардың жас жыршысы.
Соңына оның түсіпті,
Патша өкімі тыңшысы.

Қашып жүріп жас ақын,
Кез болған жолда тоғайда.
Қыстап шықты ол байғұс,
Бізбен бірге Ногайда.

Нөкері жоқ жігітке,
Жалғыз жүру оңай ма?
Еріп келді жолдас боп,
Паналауға Ногайға.

Таныстырдым жыршыны,
Асау сынды батырға.
Жолатпай оған тыңшыны,
Дос боп алдым ақырда.

Асау айтты тамызда,
Көтібар батыр асы деп.
Ат жаратты қыс бойы,
Елдің көрі-жасы деп.

Асаудан шығып тоқтадым,
Қалдыбай ата дегдарға.
Куана бізді қарсы алды,
Ысықтан шыққан сардар да.

Ажар ене сабырлы,
Бәйбіше еді қадірлі.
Бетімнен сүйді құшақтан,
Деді де дертім жазылды.

Елестеп Файни сол кезде,
Көзіме оттай шалынды.
Отырдым «үһ» деп төріне,
Шығарып іштен жалынды.

Болжан, Тендік женгелер,
Сәлем берді сыйылыш.
Амандақ-саулық сұрады,
Маржандай тісі тізіліп.

Қымыз ішіп ордада,
Отырған соң қызынын.
Файниды еске ап сол жерде,
Көңілім кетті бұзылып.

Қабыланбай мен Иманбай,
Сұрады барған жерімді.
Өзгеріп пе салты деп,
Паналаған қыста елімді.

Көтібарға биыл жаз,
Береді деді үлкен ас.
Дайындық жасап жатырмыз,
Әр елдегі көрі –жас.

Балуан, мерген, жүйрік ат,
Көкпар шыны сайлаймыз.
Алып пенен ақынды,
Реті келсе қамдаймыз.

Үш жұз басын қосатын,
Зор жиыннан қалмаймыз.
Деді тағы Қалдыбай,
Төрөні барса жалмаймыз.

Бармайды деп төрелер,
Естідім деді Иманбай.
Баар болса Жәңгір сүм,
Сорлайды деді Қабыланбай.

Келсін дең сауын айтыпты,
Баймагамбет, Жәңгір масылға.
Бара алмаймыз депті олар,
Котібардың асына.

Шошынады сұлтандар,
Кез болам деп жасылға.
Жауыққаны есте бар,
Көтібардай асылға.

Қалдыбайда мейман боп,
Келдік біз де Жайыққа.
Қызыл су жүре бастапты,
Арналы өзен Жайықта.

Жайықтан өттік амалдан,
Күншығыс жақ бетіне.
Кеуде тосып аттандық,
Көктемгі желдің өтіне.

Жол-жөнекей қонақ боп,
Жолдағы көп елдерге.
Әр ауылда таныстық,
Жұрт жақсысы ерлерге.

Көкек айын откіздік,
Қап тауы мен арада.
Олжамызды жеткіздік,
Құлан жортпас далага.

Көек айы аяғы,
Мамыр айы басында.
Жеделтете жол жүрдік,
Ілгері қарай асыға.

Ақбұлаққа бармаққа,
Орнығып дем алмаққа.
Ліндышан дүшінан бар ма деп,
Қарауылдан жан-жаққа.

Ат тынықтырып алуға,
Сонан соң Сырға баруға.
Жасақпенен кеңестім,
Сауық-сайран салуға.

Бірнеше күн жол жүріп,
Мекен-жайға біз жеттік.
Ақбұлақтың бойында,
Домбыра тартып әндettік.

Шіріместей нөрсеміз,
Тағы да қойма жасадық.
Тайлақ пенен тай сойып,
Қазы –қарта асадық.

Жау қолына алдырмай,
Айламызды асырдық.
Теңге буып заттарды,
Таба алмастай жасырдық.

Қосымша тағы үй салдық,
Тогайды жатып дем алдық.
Өткен жылғы қонысқа,
Көктемде қайта кең қалдық.

Жиырма күндей бөгелдік,
Баптап тазы, құсымды.
Оңға бастыр құдайым,
Тіршілікте ісімді.

Нысана қойып оқ аттық,
Жаратып қос-қос тұлпарды.
Патша өскері жеңе алмас,
Жиынған біздей сұңқарды.

Ақбұлақ, озен тогайын,
Айналдырдық қамалға.
Қаршығам мен құмайым,
Дайын аң-күс аларға.

Салып сарай, қораны,
Аяқтап шықтық осы жол.
Сөті түсіп бітірді,
Жұмылыш іске қалың қол.

Қалдырмақ болып малдарды,
Құланның ұлы Жұсінке.
Кіріспек болдық сонан соң,
Сал-серілік көсінке.

Алға сап жылқы, түйсені,
Бірге айдаң інген, биені.
Аттандық би Жұсінке,
Мәжіліске жүйелі.

Арада аз күн қонақ боп,
Жұсінің жеттік ауылына.
Құлан ұлы сөйлеуші еді,
Адамды тартып бауырына.

Сәлем бердік біз келіп,
Жұсіптең би ағага.
Сәлемімді құп алыш,
Бастап барды ордаға.

Сәлем бердік ендік кеп,
Он екі қанат ақ үйге.
Дәнекерлдей женгеміз,
Отыр екен сол үйде.

Қол беріп бәйбішеге амандастық,
Сонан соң төрге шығып орналастық.
Сүрады барып қайтқан жерлерімді,
Сауалға жауап беріп дидарластық.

Жұсіп би бізді ерекше мейман етті,
Жігіттер жалаң қаққан қызмет етті.
Біз жоқта болып өткен оқиғаны,
Қалдырмай үй иссі баян етті.

Төрт күндей ол ауылда думандаттық,
Ән салып, қисса жырлап, күй де тарттық.
Шаттыққа бөлең бәрін мәз-мейрам қыл,
Қоштасып аттанарда, алғыс айттық.

Сақтауға малдарымды уәде берді,
Біздерді туысындај жақсы көрді.
Шілденің аяғында келерсің дең,
Қоштасып Жұсіп мырза қала берді.

Қалдырып Жұсіп ерге ат-нарымды,
Қасыма ертіп сері, салдарымды.
«Қаратай қайдасың?» дең шықсам-дагы,
Дарига-ай, болжамадым алдағымды.

Жылыюйдың біздей ерді дәмі тартты,
Құмарттым сол өлкеге тым-ақ қатты.
Біраз күн жол-жөнскей қонақ болып,
Кез болдым бір сұлуға Жамал атты.

Біраз күн жүріп жеттім Жылыюйна,
Жылыюйда Байұлы елі Ногайына.
Ауылына Кенжебайдың келіп түстім,
Келген соң сапарымның ынғайына.

Бірі еken сөнді ауылдың салтанатты,
Кенжебай ел ағасы жанды-жакта.
Естідім сол кісіден біраз кеңес,
Сыйлауы ұнап бізге тым-ақ қатты.

Қызының Бақытжамал екен аты,
Ноғайда Оразақы шыққан заты.
Шығардым соғап арнап «Жылъой» әнін,
Гөзелдің ерекші болғаннан.

Сыйлық ап, қони айтысып, шығысқа астым,
Жігіттік дагуасымен судай тастым.
Қаратая, Сыр бойына сапар шектім,
Кезінде келмек болып болар астың.

КӨТІБАРҒА АРНАҒАН ЖОҚТАУ ӨЛЕҢІ

Үш алшынның жерінде,
Берсүгір таудың бауырында,
Кіші жұзде Жеті ру,
Жағалбайлы ішінде,
Жанқасқа ердің ауылында,
Ардакты мейман бол барып,
Шаңқай түстің шағында,
Қонаққа арнап тігілген,
Ақ орданың ішінде,
Дем алмақ бол оңаша,
Үйықтан жатқан жеріндес,
Натша әкімі жендеті
Жалдамалы қалмақтың,
Ай балтамен шабуға,
Қалайша көзі қиды екен,
Көтібар сынды қыранды.
Әлемнен шыққан ұланды,
Кіші жұздің ішінде
Кепеңі откен Көтекем,
Артықша болып туған-ды,
Сырымның жолын құған-ды,
Шекті, Табын ағасы,
Берсен батыр баласы.
Арғы тегі – ер Бөлек,
Қасиетті бабасы.

Болектен шыққан Көтібар,
Дүшпандармен ұрыста,
Жыртылмаған жағасы,
Қалмақтармен соғыста,
Халқының болған панасы,
Ақырында батырдың,
Қалмақтаң болды-ау қазасы,
Жағалбайлы елінде,
Қолға түсіп жендеттің,
Берілді мықтаң жазасы,
Котібардың өзінің,
Ел басқарған азамат,
Бар екен алты баласы
Алтауы да бөрі екен.
Қатарында ер екен.
Саят күрып, аң аулап,
Бәйге ат мінген сері екен,
Хан, патшаға қарсы боп,
Ел ішінен қол құрап,
Дайындықта жүр екен.
Жолын құған әкенің,
Қолбасшы батыр дүр екен.
Сыйынғаны бәрінің,
Сырым батыр пір екен.
Мейман болып ауылында
Ордасында тұнегем,
Табақтас болып батырмсң,
Шежіреге кенелгем,
Аз күн болса дәмдес боп,
Батырдың ісін түсінгем,
Орынсыз шалқын мақтанып,
Көргем жоқ жерін күпсінген,
Қарсы алған жақсы батырды,
Отсе де еске алып срлігін,
Жырға қосып жоқтадым,
Котекемді жырлауга,
Шекті елінде тоқтадым,
Ардақты туған Котекем,

Агайынмен қоштаспай,
Шекті, Табын елінді,
Өзің тұған жерінді,
Ақ ордарай үйінді,
Он үш үл мен інінді,
Үш бірдей сүйген жарыңды,
Коре алмай кеттің қапыда!
Сіздей ерден айырылып,
Жыр еттім ішкі зарымды.
Артықша тұған Қотекем,
“Айман Шолнаң” дастанын,
Өзінізге арнаң жырладым.

ЖОЛЫМБЕТКЕ

Алшын елі ішінде
Он екі ата Байұлы
Ноғайлы би – Жолымбет,
Аруаққа болмай шет.
Аттың басын бұр дағы
Біздің қосқа келе кет.

Хал-жагдайды біле кет.
Дайындықты коре кет.
Сегіз бенен Ниязды
Орта жүзден келді деп
Жолымбет би, көрме жек,
Ата жолын аттамай,
Қолымнаң дәм тата кет,
Ақылың болса айта кет,
Ішім толған қайғы-дерт.
Жылы сөзбеи жұбатып,
Көнілімді аша кет.
Сіз де біздей қашқыныз,
Тағдырымыз бір Жолымбет,
Ат төбеліндей қазакты
Біріктіруге тигіз сеп.
Теректіде кездесіп,

Меніменен тілдесіп,
Қылыши сүйіп серттесіп,
Төс соғысқан дос болды
Исатай мен Махамбет.
Жолымбет ага, танысып,
Жан кияр дос болайық.
Исатайдай батырды,
Махамбеттей ақынды
Өле-олғенше қолдайық.
Бөлек-бөлек тоң құрау
Болмас бізге лайық.
Жауға қарсы ұрыста
Күшімізді қосайық.
Сарбаздарды жияйық,
Ақыл-кеңес құрайық.
Жаттықтырып жасақты,
Сайлап қару-жарақты
Дүшпанға қарсы тұрайық.
Әпесер, хан, сұлтанды
Кездессе басқа ұрайық.
Қызыл-көкшіл ту ұстап,
Ат басын жауға бүрайық.
Желігіп келген дүшпанды
Наркескенмен турайық.
Еркіндікке жол ашып,
Қалың қолды басқарып,
Зор үнмен ұран салайық.

ҚАЙРАН ЖЕР

Алыста қалып қайран жер,
Елестеп көзге жасыл бел.
Бал-бұл үштың көзімнен,
Керей-Уақ қалың ел.

Масасыз жерді жайлаған,
Жорға мен нарды айдаған.
Қымыз бен ішіп шұбагты,
Ақыны топта сайраған.

Жаздың күні болғанда,
Бие мен інген байлаған.
Сауық құрып, өн салып,
Бозбаласы жайнаған.

Бойғе, тұлпар аттарды,
Кермелерге байлаған.
Кешкі, таңғы салқында,
Қаршыға сан сайланған.

Ак ордага тұстеніп,
Меймандары жайланған.
Батырлары ту үстап,
Беліне сәмсөр байланған.

Егін егіп көктемде,
Күзде өнімін мол алған.
Орманды ішкі алаңда,
Қыскы мекен жай салған.

Кедейі де, шаруасы,
Үйлерін шымнан қалаған.
Жарлысы да, байы да,
Керте қора жасаған.

Қалың ағаш ішінде,
Ашыққа ауыл орнаған.
Қыстың күні болғанда,
Боран мениң желден корғанған.

Теріскей Сарыарқаны,
Мекендереген елдерім.
Әрқашанда ауылдар,
Найдаланған көлдерін.

Көп бөлмелі шатырлы,
Қатарлап ағаш үй салған.
Берішінен қызыл қайыңын,
Мөлшерлен ойып түйме алған.

Балташы, ағаш шеберлер,
Шығарған ойып тостаған.
Домбыраның шешенін,
Теректен ойып жасаган.

Қыста сауып қысырды,
Мырзалар ішкен қымызды.
Қымызға қаңған бозбала,
Жалықпай тартар сыйзығы.

Жылқысы мен қойлары
Алты ай қыста қар тепкен.
Қыс аяғы созылса,
Қар аршиды күрекнен.

Шым, ағаш, керте үйлерге,
Қос терезе орнатқан.
Алғыр тазы көп ұстап,
Қасқырдан қойын қорғатқан.

Керей-Уак қалың ел,
Өнерлі жүртқа баланған.
Мекендең Батыс Сібірді,
Халқына қорған санаған.

Колонерін дамытып,
Бүйымды түрлі жасаган.
Шеберләрі мал тауып,
Қазы-қарта асаған,

Ертіс, Есіл, Тобылдың.
Тоғайларын мекендең,
Ыдыс-аяқ жасайды.
Сырлап ылғи көркемдеп.

Қымыз бенен шұбатты,
Қыста ел-жүрт сағынар.
Бұзауласа сиыры,
Коңілі шаруа табылар.

Сырыдың сүтін үйітпай,
Камфора қосып ашыттар.
Солай жасап қымызды,
Жігерін жарлы тасытар.

Көктем келіп, қар кетіп,
Жер аяғы кеңейсе.
Рахаттанар халайық,
Балалы малы көбейсс.

Жер құрғап, көк шыққанда,
Боз үй тігер жарысын.
Інген, бие байлайды,
Бір-бірінен кор алысып.

Осылай жарлы, мырзаның,
Күн көрісі басталар.
Шаруасы оңдалса,
Жарлы-жақыбай жасарап.

Бозбалалар жаз болса,
Алтыбақан құрады.
Қыз-келіншек сән түзеп,
Жиналып соңда тұрады.

Екеу-екеу болінер,
Әткеншекте тербелер.
Ән салуды кезекпен,
Қыз-бозбала жөн көрер.

Таныспақ болды сұлумен,
Бозбалалар үміткер.
Қызға сылқым көрінер,
Сері сымсақ жігіттер.

Биязы мінез бой жеткен,
Тұрады ылғи сыйылып.
Сондай қызға бозбала,
Көп қарайды қызығып.

Жібектей болып жұмсарып,
Өндірлер тұрап қызылып.
Күрбыларын кейбір қыз,
Шақырады бұйырып.

Әткешекте тербеліп,
Қосылын өнгө салады.
Осылайша жастардың,
Бар дегені болады.

Арнаулы үйге той болса,
Қыз-бозбала жиналар.
“Хан жақсы” ойын бастарда,
Хан мен ханыша сайланар.

“Көрші” ойынын ойнауда,
Екі-екіден бөлінер.
Татулықтың белгісі,
Орын ауыспаудан көрінер.

Орамалды ескізіп,
Хан уәзір белгілер.
Татулығын көршілер,
Уәзірге білдірер.

Болмаса тату сынары,
Алатын көрші ән салар.
Бермейтін болса көріпсін
Уәзірден сұратар.

Бермен болса көршісін,
Оған да әнді шырқатар.
Алты ауызы ауылдың,
Әуслі сонда айттылар.

Жүргіз деп ойын тәртіппен,
Уәзірге хан бұйырап.
Оргаға қойған тақтарда,
Хан, ханыша отырап.

Жаздың күні болғанда,
Әдетте хан жайлауда.
Ас пен тойлар көп болар,
Белгілі уақыт толғанда.

Ойын отер сан алуан,
Болдеседі көп балуан.
Мергендер атын тәңгені,
Көкіншілар серке алған.

Жарыстырып бәйге атты,
Балуандар күшін синаған.
Өлең айтып, ән шырқап,
Ақындар басын құраган.

Ат үстінен иштіп,
Құюлы қымыз шарадан.
Тілімен жүзік алғандар,
Ерекше көпке ұнаған.

Думанды солай өткізген,
Қайран жер қалды артымда.
Қобыздан күй шерткізген,
Сойкестеп жиын шартына!

ФАЙНИ ҚЫЗА (Жоқтау)

Имаибай мен Бегатар,
Қабыланбай, Таңатар.
Иманөлі, Ысмайыл,
Уәли, Қали, Сабалак.
Ең кенжесі Ысмағұл,
Қалдыбайда он бір үл бар.
Он ұлы да жауынгер,
Дүнипана жебе боратар.
Он ағаға еркелеп,
Мақсұтыма жетем десп,
Айтады скен Ғайни қыз.

Жақсыға әкем берер деп.
Қалдыбайдың жалғыз қызы –
Файни сұлу еркесі.
Жылқыдан мінген сол жүлдым.
Астында жорға бөргесі.
Ауылға шапқан жендеттеп,
Қаймықпай гозел өр беттеп.
Найза үстап жауға шапқанда,
Оққа үшқан бикеш кенеттеп.
Ауылды жендет шапқанда,
Сол күн ерлер жоқ еді,
Файни қызды құлатқан,
Әпесер атқан оқ еді.
Солдатты түйреп етектеп,
Найзамен іліп тастаған.
Атыларда жас сұлу,
Үрысты солай бастаған.
Әпесерді айтактан,
Байеке сұltан атқызыған.
Гөзелдің аипақ денесін,
Қызыл қанға батқызыған.

Файнижамал оққа үшқан,
Топырақ қауып жер құшқан.
Айырылды деп Сегіз жарынаң,
Табалатты қас дүшіптан.

Қызы үшін Қалдыбай,
Алмақ болды жаудан кек.
Қолдалым қайын атанаы,
Жауыздарды көріп жек.

Келс жатып Файнига,
Кез болдық жендет-солдатқа.
Тұскенде жаулар ылдига,
Қамишы бастық біз де атқа.

Файниды атқан жендеттің,
Осылар екен жартысы.

Құтқармай жауды еңіретті.
Біздей ердің қамшысы.

Шаң болды төғай бауыры,
Істің болмай тәуірі.
Қосыла алмаған жарына,
Қайғының екен ауыры.

Файни сұлу жар үшін,
Шашылған нақақ қан үшін.
Әпсесерді шаныштым,
Төгілген жаудан ар үшін.

Разы болып маган да-ай,
Бетімді сүйді Қалдыбай.
Алғыс айтты Таңатар,
Үсмагұл, Қали, Қалдыбай.

Рахмет айттып сыйлады,
Файнидың он бауыры.
Ортақасты қайғыға,
Ағайын, туған, ауылы.
Һыңқ, Беріш, Таналар,
Ауыр іске қайғырап.

Байбақты, Серкеш жиналды,
Жас өлімге қиналды.
Қалдыбайды жұбатты,
Қайғыға ерді қимады.

Жер бауырлап жылады,
Файнидың туған анасы.
Ажарды тағы жұбатты,
Елінің бек, би, данасы.

Топырақ салдым жарыма,
Сұлу да аппақ нарима.
Қосыла алмай гөзелге,
Таңба болды арыма.

ОРАЛ ТАУ

(Тарихи толғау)

Нияз бен мен ексуміз бейне егіз,
Сөздерім арық болмай, шықсын семіз.
Керейде Шақшыңақ бидің немересі ем,
Атандым бұл күндерде қашқын Сегіз.

Сиының Алла, әулие, аруаққа,
Құдая, жол аниқай деп біздің баққа.
Жетуге Орал тауға мәжбүр болдық,
Тор құрып, патша әкімі өрбір жакта.

Жаратқан қадір Алла рахымың мол,
Пенденді біз сияқты етпегей қор.
Дәм айдағ, Орал тауға келіп қалық,
Алдымнан құргызыбағай дүшпаннан тор.

Бұлттардан тұратұғын киім киіп,
Көн таудан Орал таудың шыны биік.
Бөлсінген ой мен қыры көк торғынга,
Жаратқан мұны ерекше тәнірім сүйіп.

Үш Еділ¹ Орал сенен басын алған,
Қонысқа оларды Естек таңдаап алған.
Құрайтын Башқұрт жұрттын Естек-Қайсак,
Үш өзен тогайына қыстау салған.

Мекендереп бөктеріндес қалың Әлім²,
Көпірмен соғысқаны копке мәлім.
Төртқара, Алты Шекті, Қарасақал,
Кезінде сайран еткен түзеп сөнін.

Орал тау, саған дсейін Қапты³ кордік,
Жер жаннаты екснін анық білдік.

¹ «Үш Еділ»- деп ақын Ақ Еділ, Кек Еділ, Кара Еділ озендерін айтады, яғни Еділдің салаларын айтады.

² «Әлім»- деп Кіші жұз қазактарын құрайтын үш тайпалық одақтың бірі - Әлімұлы елін айттып отыр.

³ Қап - Кавказ.

Ән салып Ноғай-Құмық ауылында,
Қаптауы елдерінен құрмет көрдік.

Ноғай-Құмық халқына көмектесіп,
Соғысып ата жаумен бір қыс жүрдік.
Қаптауы мұсылманына жанашыр болі,
Шайқасып кәпірлерге соққы бердік.

Қажымұрат найыбқа¹ сенімді болі,
Қол бастап, жауды жеңдік көнілді болі.
Дагыстан ерлеріне жәрдем еттік,
Соғыста қимылтымыз өнімді болі.

Біз жүрген аңғал қазақ боздағы едік,
Жұрт болу жайын сез қып қозғап едік.
Орынбор, Омбы ұлығын шошытардай,
Әдептен артық кетіп, озбан едік.

Ерлікпен демесек те, топтан астық,
Кәпірдің сонға түскен желігін бастық.
Қоршалап қалың солдат келсе – дағы,
Дүшпанга алдырмады қайран жастық!

Орал тау, көрдім бүгін биігінді,
Айырылып иең тартқан күйігінді.
Иеңнен ата дүшпан тартып апты,
Мен саган жүргізе алман билігімді.

Орал тау, болдырмаспыз сенде соғыс,
Боларсың біздер үшін жайлы қоныс.
Қазақ пенен Естекті қуып тастағ,
Өзіңе ие бопты-ау, кәпір орыс.

Қоныс қып күнгейінді Кіші жүздер,
Қалдырған Қазақ, Башқұрт сенде іздер.
Дүшпаннан қорғануға қолайлы дсп,
Ту тігіп, етегіңе түстік біздер.

¹ Найыб — имамның орынбасары.

Мұсылман тілесе де тыныштықты,
Кәпірлөр жүрген емес срегісней.
Сақтауда Орал сені, ата жаудан,
Ерлерің қалған емес көзге түспей.
Елдігі Естек, Қазақ ұмыт болды,
Откен күн секілденіп көрген түстей

Ертеде Алдар, Көсем ерлер откен,
Олар да Орал сені корғап кеткен.
Сақта деп тіршіліктे жер-суынды,
Екеуі ұрпағына мирас еткен.

Адасың Ағиал хан данышпаның,
Кінәсін түсініп сол арыстаның.
Қазақпен бірігуді жөн көріпті,
Қате деп сүм патшамен табысқаным.

Ойламай Башқұрт халқы болашагын,
Петр¹ қызмет еткен алғашында.
Кейіннен Естектерге жаны ашын,
Мұсылманмен бармаған жауласуга.

Кәпірден көрген қорлық болып себеп,
Жасауға бір-біріне ылғи көмек.
Кіші жүз Әбілхайыр ханға елші салған,
Жүрге бірін-бірі қолдан-демсп.

Башқұрттан Қарасақал елші барған,
Бірлесу жайын сөз қып баяндаған.
Жағынған көпірлесрге Әбілхайыр,
Елшінің жарты құлағын кесіп алған.

Елипіге жәбір-жапа көрсеткен соң,
Әбілхайырдан Ағиал ханның көңілі қалған.
Орысқа бодан болу жағын көздеп,
Қазақтан Әбілхайыр оқшауланған.

Бұл істі қазақ, башқұрт, орыс біледі,
Сөзімнің бәрі шындық , емес жалған.

¹ Петр -- I Петр патша.

Ежелден бергі дәстүрде,
Елиңіге жаза жоқ болған.
Әбілхайыр салтт бұзып,
Орыстарға жақ болған.

Агиал хан қазактарға өзі барған,
Ханымен орта жүздің кеңес құрған.
Бірігіп жұрт болуды сөз еткен соң,
Сәмеке Естек бегін қонақ қылған.

Бірікпек бізбен Башқұрт ойы бар деп,
Сәмеке Қазыбек биғе хабарлашты.
Қаз дауысты Қазыбек қарсы болмай,
Талабын Ағиал ханның макұлдапты.

Башқұрт пенен Татардың білген жайын,
Қожаберген жыраумен ақылдашқай.
Егерде ол данышпан қабыл алса,
Қазақ пенен Естектің басын қосқай,-

Деп ханга Қазыбек би ақыл берген,
Қожаберген білгенін мақұл көрген
Сәмеке Қазыбектің солемімен,
Керейгә Ағиал ханды ертіп келген.

Олар кең бабамызға сәлем бергсн,
Қожа-екең келгендерін жақсы көрген.
Қонақты Сәмеке хан таныстырып,
Мән-жайды қарт сардарға мәлімдеген.
Бабамыз¹ екеуін де мейман етіп,
Ерлерге пайдасы мол кеңес берген.

Қожа-екеңнің² алдында құран ұстап,
Хан мен бес бірікпек бол серт етіпті.
«Орыс ұлық шақырса, бар ма ұлым», -деп,
Бабамыз Ағиал ханға ескертіпті.

¹ Бабамыз деп ақын Қожаберген жырауды айтып отыр.

² Қожа-екең дегені де Қожаберген жырау.

Бұны естіп мәжілістегілер шаттаныпты,
Әлеумет туыстықты еске алыпты.

Алдында бабамыздың уағадаласып,
Хан мен бек өз жөніне аттаныпты.

Үш жылдай қазақтармен қатынас жасап,
Башқұрттардың жағдайы ондалыпты.
Соны көрген орыстар қауіп ойлап,
Кедергі жасау ісін қолға алыпты.

Еске алмай Орта жүздің достық сезін,
Ағиал хан орыстардан алданыпты.
Әбілхайыр мен жандарал ақылдасып,
Құртуға Башқұрт begін қамданыпты.

Ұмытып қазақтарға берген сертін,
Көпірден Ағиал хан ұтылыпты.
Келісімге Орынборжа барамын деп,
Қолына жандаралдың тұтылыпты.

Кіші жұз Әбілхайыр хан босқа алжасып,
Елисін Башқұрттардың қарсы алмаған.
Жандарал Ағиал ханды дарға асып,
Есіл ер мақсұтына жете алмаған.

Орынбор ол жылдары тым жас қала,
Қоныстаң жүрт айырылып, көңілі ала.
Елисінің құлагын кесіп, ерді өлтіріп,
Көпірлер Естектерге салған жара.

Тұбі бір Қазақ, Башқұрт ұялас ел,
Бірлесіл жүрт болуды етсе де арман,
Бастарын қос халықтың қоспау үшін,
Әбілхайыр мен жандарал бөгет болған.

Бір туған Қазақ, Башқұрт агайынды ел,
Бірлесіп іс тындырған тағайынды ел.
Жауына тізе қосып, қарсы аттанған,
Таң қалған бірлігіне маңайында ел.

Бұл кезде екі елдің де құты қашып,
Кәпірден азап көріп, қалды жасып.
Ойтаймын қос жүрттың да болашағын,
Мұсылман қауымына жаным ашып.

Орал тау, шыңың биік кокке өрлсеген,
Көрсөң де болып тұрсың түк білмеген.
Жерге тоймас мылтықты қоңір келіп,
Қазаққа, Башқұртқа да күн бермеген.

Қызылжар өлкесінен келдім қашып,
Деген сон Орал таудың қойнауы аңық.
«Ғұмырлық серікпіз!» – деп, қол үстасып,
Өзіңе паналяған нелер ғашық.

Орал тау, саған жырдан шашу шашам,
Суындаи Ақ Еділдің шалқып тасам.
Көруге шындарыңды талаң қылып,
Алдымға мақсұт қойғам өлдеқашан.

Ел кезген, өнер қуған сал-сері едік,
Ата-ана ерке осіріп аялаган.
Лтандық өрі батыр, өрі қашқын,
Аралап орман, тауды саялаған

Демейміз елден асқан біздер мықты,
Айтпаңдық асылық сөз үқсан тіпті.
Қашқын боп жүртты кезін жүрсек-дағы,
Үш жүзге сардар Сегіз даңқым ишкты.

Құлпырған жасыл кілем жерің қандай,
Өзінде туған гөзел акша маңдай.
Көрген жан Қазақ, Естек сұлуларын,
Есінен болған шығар жаңылғандай.

Орал – сен, көп таулардың ссркесісің,
Басқадан жотаң биік өркештісің.
Бітеген екі құрылыш ара жігін,
Шынында жалған дүние еркесісің.

Ежелгі Түрік атам аймағысын,
Асылсың – жер біткеннің қаймағысын.
Мекендер қойнауында ғаріп-қасер,
Күнелтіп жойған сенде іш қайғысын.

Етектен шыңға қарай өрлей оскен,
Орманды көрген жанның көнілі өскен.
Ағаштың бас жағына қараймын деп,
Талайдың бастан бәркі жерге түсken.

Құлдилап шыңдарынан томеи құлап,
Сарқырап ағып жатыр сансыз бұлақ.
Жайылып жағасында елік, марал,
Сскіріп ойнақ салған ерке лак.

Мен – Сегіз, шыңдарыңды шырқап басам,
Асудан өте биік аттисен асам.
Аңшымыз һәм серіміз жай жүрген деп,
Ұлыкты сендеймек боп қадам басам.

Еркесі ата-ананың болдық қалқа,
Біз едік орта жүзден шыққан марқа.
Орал тау қойнауында қобыз тартсам,
Көзіме слестейсің, кайран, Арқа!

Сарыарқа өсем жерсің бейне жанинат,
Біз туып, терістігіңде кидік манат.
Қайтар ем, Арқа саған күнде барып,
Өзіме үшатуғын бітсе қанат.

Тұлпарды жал-құйрығын сүзіп міндік,
Семсер мен наркескенді белге ілдік.
Орал тау бәктеріңе шатыр тігіп,
Аралап сай-саланды шолып жүрдік.

Мен-Сегіз, Қап тауында шыңға барғам,
Қыранның балапанын тормен алғам.
Өсірген, жақсы баулып сол бүркітім,
Наурыздың бас кезінде қасқыр алған.

Шыңыңа Орал сенің етпен барам,
Баласын ақыңтың тормен алам.
Алла оңғарса, қыранды дұрыс баптаи,
Аюға, қасқырга да соны салам.

Біз бүгін келіп қондық жаңа орынға,
Жолықпай аңдып жүрген торуылға.
Сарбаздар, қасыма ерген өтіндідер,
Басайын алғашқы әнім- «Назқоңырга».

Біз бүгін елден ұзап шығыппыз шет,
Әр елдің боздақтары ең адал ниет.
Менен соң Нияз құрдас шырқап салсын,
Алғашқы әндерімнің бірі еді «Ақбет».

Әнім бар «Ойлан, Ақбет», «Қош бол, Ақбет»,
Жігіттер, үйреніндер, койып ниет!
Үш жүзге тіршілікте таратындар,
«Шығарған Сегіз сері әндері!» , – деп.

Шығардым «Файни» әнін білесіздер,
Құлаққа жырларымды ілерсіздер.
Жаттандар «Айман-Шолпан», «Қызы Жібекті»,
«Сегіздің қиссасы еді»,- деп жүрерсіздер.

Фашықтық дариясына салып қармақ,
Шығардым «Қызы сипатын» Файниға арнал.
Ол жырды жаттап алып, көп елге жай,
Сіздерге осылайша салам салмақ.

Берілген өлең-жырга жан мен тәнім,
Тұрлентем Алла жазса, топтың сәнін.
Бакытжамал гөзелге шығарып ем,
Шырқалсын ас пен тойда «Жылыой» әнім.

Найзагер, садақ тартқыш, балуан, мерген,
Тандаулы үш жұз сарбаз соңыма ерген.
Тәнірінің бүл да болса берген бағы.
Колбасшы – батыр болдым дүрілдеген.

Башқұрттың ауылдарын аралап біз,
Құрармыз көп кешікпей ойын-сауық.
Есен бол жүрт сеніміне ие болсақ,
Инше Алла бола қоймас қатер-қауіп.

Аяғын мәселеңің айтсақ сайып,
Көзінен патша әскері болдық ғайып.
Бүркіт пен тазы баптап, ан аулаймыз,
Ешкімге соктықпаймыз жолдан тайып.

ҚЫЗҒАЛДАҚ

Сыр бойы болғанында бейне Иран бақ,
Мақпалжан, айналайын, сіз қызгалдақ.
Сіздерге дәulet пен бақ қонған екен
Аулында жанып тұрған сіз шам-шырақ.
Әдейі еліңізге іздең келдім,
Болса да елі-жерім ете жырақ
Айрылып ел-жүрттынан қашып жүрген
Нияз бер мен екеуміз егіз лақ.
Көз көріп қолым жетпей қапаланам
Суда біз сазан болсақ, сіз бір шабақ.
Сізбенен кездесуге еттім талап,
Жүремін соның үшін жанасалап
Секілді Сейпіл-Мөлік, Жамалдай
Отырсақ сұхбаттасып, күліп-ойнап
Адамзат алғыр ойлы болса дағы
Біле алмас сырнызыды терең ойлап.
Ойнаркы мінезің бар алдырмайтын
Жете алмас құлығына найза бойлап
Ақ жүзің раушан гүлдей жайнағанда
Жігітті сөйлетпейсің тілін байлап.

Ақша жұз, қырлы мұрын, жазық маңдай,
Ат жақты, алма мойын, меруерт тісті.
Лебізің біздін үшін шекер, балдай,
Бота көз, қыпша белің тал шыбықтай.
Сымбатың мінсіз шынар атқан оқтайдай,

Өрілген құндыз шашың жібек талдай.
Аңқыған бейне жұпар исін қандай?!

Коргенде көркіңді бек шатганам,
Аулына секілдісіз жаққан шамдай.
Аузың бал, тілің шекер, қойның жұмақ,
Кигенің жібек, берен, құндыз, жанат.
Әрқашан ақыл, қайрат беретүғын,
Сіз серік ер жігітке құйрық, қанат.

Жігіттің арманы жоқ сізді құшиқан,
Камалап тұрса дағы қалың дүшпән.
Бұл құнде дала кезген біз жолбарыс
Бақ, доулет біздің бастан бірден үшқан.
Болғанда біздер болат, сіздер алтын,
Әрқашан сүйсіндірген туган халқын.
Мақналжан, шыныменен гашығыңмын,
Көңілінің бол жүрмесін маған салқын.
Мінесіз сүр жорғаны шайқалдырып,
Жүресіз ел кошкенде тайпалдырып.
Бейне бір қол жетпейтін шынарга ұқсан,
Жігітті құса етесіз ой салдырып.

Таудағы ак маралдай ойнақтайсыз,
Секілді сүт бетінде қаймақтайсыз.
Жігітті төтті сөзбен алдан, арбап,
Іштегі сырныңды байқатпайсыз.
Қалжынға топ ішінде жалықтайсыз.
Ақ қудай той-жыында шарықтайсыз.
Судагы қолға ұстапас балықтай бол,
Әзілде сиң күрбыдан қаймықтайсыз.
Би Файни хор қызынаң айнымайсыз.

Болса егер мекен-жайың бейіш-жұмақ,
Солардың хұләсін киіп, мінсең пырак.
Күніне нұр жүзінді үш көрмесем
Отырам өз-өзімнен жалғызсырап.
Бір жауап жылы лебіз айтамысыз,
Жұмбақпен сізге берсем сауал-сұрак?

Бейне бір ер Фархат пен сұлу Шырын
Сертгесіп ақтарайық іштің сырын.
Тірлікте сіздей жарды таба алмасын,
Егерде айтпақ болсам создің шынын.

Осы кез қашқын болып елден безгем,
Боларын қыын істің ерте сезгем.
Іздеген Күләндамды Баһрамдай
Мен Сегіз ел қыдырып жаһан кезген.
Қолыма ұстап жүрмін ерлік туын,
Сүйсем даймін қыздардың аққубасын
Көзімнен туған өлкес бір-бір ұшып,
Сағындым көк Есілдің мелдір сұын.
Қызылжар, Маманайым туған жерім
Арқада қалың Керей шыққан елім.
Жасымнан сайрандаған Омбы, Түмен,
Дариға-ай, қадірінді білмесп не едім?!

Қымызға шубатпенсін тоймаган жер,
Қазы, шүжкық, қартаны шайнаған жер.
Жүйрікті кермеге әкеп байлаган жер,
Жүрмекке ұзақ жолға сайланған жер.
Асының қару-жарак, сауыт киіп,
Басшы боп топ әскерге жайнаған жер.
Аузынан сұлу қыздың ләzzат алғы,
Кездесіп оңашада ойнаған жер.
Арманның шырқауына бойлаган жер,
Көзімнен сол өмірім бір-бір ұшып,
Жүрекке осы күні байланған шер.

Мен жүрмін боз шүбарды жаратып-ақ,
Өнермен елді аузыма қаратып-ақ.
Ішінде жыын-тойдың қобыз тартып,
Әнім мен олеңімді таратып-ақ.
Жүрмін ғой ақ боз атты ергтеп мініп,
Құрбымен басты қосып ойнап-куліп.
Сауыт киіп, қолыма найза ұстап,
Асының қылыш, садақ, қалқан іліп.

Макиал-ау, мәңгілікке қолынды бер,
Жұрекке азар салып байлаттай шер.
Баптайын Бозиңбар мен Ханкүрені
Мақпалжан, серт етісіп соңымнан ер.

ҰБІ БАТЫРҒА

Кіші жұз он екі ата Байұлыда,
Ноғайда старшина болып едің
Қырандай сары тауға қонып едің
Қарсы боп хан-патшаға он бес жаста
Арманың дариясына шомының едің.
Үстеган хан-патшаның жендеттері
Кісендең аяқ-қолды темірледі
Айдауга ит жеккенге каторғігे.
Соларды көзбен көрдің Ұбі батыр,
Айта берсе іште дерт толып жатыр.
Шаруаға теңдік күнді әнерем дең,
Топ бастап ел батыры келіп жатыр
Бір кезде даңқың шығып Ұбі сениң
Ту ұстап, түллар мініп сарбаз жидың.
Байқаусыз анқау басып жүргснінде,
Шырмалдың шырмауына құрған тордың.
Қапыда қамап алыш Ұбі сени
Әзірлең койган екен тәмір торды.
Кслісің аман-есен бұғау бұзып,
Сен едің ел қамқоры, ердің ері!
Батырдың осылай ғой жүрген жері,
Тосқауыл бола алмапты темір торы.
Сом темір аяқ қолға салған құрсау
Жай жіптей шешіліпті барлық тұрі.
Ұбі, аман келдіңіз бе көздің нұры,
Сен ксліген соң ашылды-ау көніл кірі.
Қолдай көр ер Ұбіні деп тілеуші ем,
Әулие, әнбиелер, Камал пірі.
Ер Ұбі, құтты болсын қадамыңыз,
Он болсын қайда барсаң сапарыңыз.

Ер Үбі қашан бізді басқаар деп
Еліңде күтіп отыр адамыныз.
Ерлігін аңыз еді ел қоңиендей,
Екпінің қатты еді жел ескендей.
Бұйрығың бірден айтқан екі болмай,
Сарбаздар сруші еді әу дескендей.
Исатай, Махамбеттей ағаңыз бар,
Есет пен Асанбектей бабаңыз бар.
Қысылсаң қолдың үшін бере тұғын,
Алишында Байұлында панаңыз бар.
Ерекші пұл жетпейтін бағаңыз бар.
Ат қоссаң “Ер Тарғында!” еріп шығар
Соңында Тана, Ноғай, Тамаңыз бар.
Кірсуке алтын тонның жагасысын,
Хан, патша пұлы жетпес бағасысын.
Кешегі ер Сырымға батыр болған,
Усадай баһадұрдың баласысын.
Ер Үбі, дос болайық қияметтік,
Келер деп озіңізді үміт еттік.
Мінекей осы сәтте кездестіңіз,
Ақыры бұрын айтқан сертке жеттік.

БҰҒЫБАЙҒА АЙТҚАНЫ

Ассалау мағалейкум, Ер Әұғыбай,
Жұрмісің ама-есен бұлбұлым-ай.
Жұртыңың қамын ойлап жер-су үшін,
Жөңгірмен коп дауласқан түйғыным-ай.

Алла, аруаққа сиындық,
Әр тараптан жылдық.
Жолды болдық жорықта,
Көрсек те ылғи қындық.

Тұлпар мініп, ту алып,
Жарлыларды қолдадық.
Ұлықтар мен тореге,
Алданатын болмадық.

Арпалысып дүшланмен,
Жағдайды біраз ондаңық.
Бұғыбай сізді еске алып,
Ерлерден сөлем жолдаңык.

Кіші жұз Алпын ішінде,
Он екі ата Байұлы.
Жұртың еді Бұғыбай,
Қоныстан ауған қайғылы.

Сол халықтан бөлінің,
Сарысу жаққа отіпсің.
Ол жерге де тоқтамай,
Алатауга да жетіпсің.

Орыс алып Еділді,
Мекені көптің тарылды.
Қазақ пен Ноғай зар жылан,
Екі жаққа жарылды.

Байұлы халқы ішінде,
Ісіқтан шыққан ер едің.
Құғын көрген Жәнгірден,
Жазықсыз жанның бірі едің.

Тірек алмадың табанды,
Қандығашпен Жасқұска
Жәнгір хан сені қаңғыртты,
Жем болсын деп ит-құсқа.

Үстамақ болып озінді,
Жүргеніңде Текеде.
Қақиан құрды жолыңа,
Баймағамбет, Гекке де.

Үстап алып жолықсан,
Салмақ болып талқынға.
Алдын ала қамданды,
Шомбал, Шыман, Балқы да.

Ақсары мен Тоғырша,
Ысықтың екі тарауы.
Батыл кетті оларға,
Улықпен жаппанаң қанауы.

Айтқанымды құп алмай,
Қызмет қылмай кетті деп.
Жазаға бүйірмай болмайды,
Жаулыққа бұрды бетті деп.

Медет пен Қисық өшікті,
Бұғыбай сені құртам деп.
Құдайсыз жаулар сойледі,
Кектескенді тұтам деп.

Линалганын көрдіңіз,
Жұртыңыздың мазаққа.
Шыдамадың алыстың,
Көнбей ауыр азапқа.

Ерен бүлік сотқар деп,
Хан алдында сез болдың.
Солдаттар куған мезгілде,
Еділде бізге кез болдың.

Дүшпанға айбат көрсетіп,
Бұғыбай сізді қорғадық.
Дәл деп атын солдатын,
Құтылтар, сірә, болмадық.

Төнген соң қатер басыңа,
Акутин қашты алақтап.
Қамшы басты атына,
Екі етегі далақтап.

Қоярдай жалмап келсе де,
Аш қасқырдай жалақтап,
Солдаттар қашты мәстектеп,
Аяқтары да салақтаи.

Алғыс айтып біздерге,
Ол жолы көтің татарга.
Отыз бес жігіт жиын ап,
Ліндің қайта қатарға.

Ақтұма өзен бойында,
Және де жауға жолыңтын.
Солдаттар коршап алғанда,
Қиналып қатты торықтың.

Онда да сізді Бұғыбай,
Өлімнен алдық құтқарып.
Атысып патша өскерін,
Тастадық қатты тойтарып.

Аялдамай еш жерге,
Аттандың ел Адайға.
Бұғыбайды сақтай деп,
Жалбарындық құдайға.

Еркектер түсней тұтқынға,
Жәңгір хан сонда өкінді.
Түрікпен құла ат астында,
Аспанға атыла секірді.

Бала-шага, кемпір-шал,
Қатын-қалаш жылаган.
Зарланғаны қауымның,
Жәңгір сүмға ұнаған.

Өсек төрген Жәңгір хан,
Жас кезінен қағынып,
Қан төгуді қалаған,
Дүшпандық істі сағынып.

Не қыл дейді қазаққа,
Өзіне жүрген бағынып,
Ел талауды ұнатқан,
Патшаға өбден жағынын.

Қашқын ұстап беруді,
Кәсіп қылған Жәңгір хан.
Талап жеуді мүскінді,
Нәсіп қылған жауыз хан.

Алған салық жетпей ме,
Қос-қосынан қабаттан.
Араны ханның ашылған,
Әйлап көрсөң салмақтап.

Солдатын салды соңына,
Жалындарап тұрған шағында.
Қаңдыбалақ ұры деп,
Балта шалғы бағыңа.

Перовский, Жәңгір хан,
Ақша тікті басыңа.
Ұстасаң сыйлық берем деп,
Айтты елдің кәрі-жасына.

Қашқын бол тағы Бұғыбай,
Елу бір сарбаз қасында.
Тоқтаган жерде үш мезгіл,
Қарауыл қойдың асыңа.

Жайықтан өтіп кете алмай,
Амалсыз кейін бұрылдың.
Ұлық пен хан кудалап,
Кәсіптен мұлде жырылдың.

Сағыз бен Жемге жетуді,
Арман еттің Бұғыбай.
Панаған жерің ғой,
Талай рет бұрында-ай.

Жасырындың әр жерде,
Дүшпеланың түспей қолына.
Көп аңдыды солдаттар,
Түсірмек болып торына.

Таянған кезде Жайыққа,
Қалың жауға жолықтың.
Басқұншаққа бет бұрын,
Бұғыбай сонда торықтың.
Басқұншаққа бармақ боп,
Жалтара қаштың құтылып.
Дүркін-дүркін оқ аттың,
Қалмастан жауға тұтылып.

Найзашағыл маңында,
Патша әскері қоршады.
Антонов пен Бородин,
Жалмауызға үқсады.

Үш топ солдат құрсаулап,
Үш жағыңдан келгенде.
Амал таппай қинаалдың,
Құмға таяй бергенде.

Исатайға дем берген,
Бұзықтың бірі осы деп,
Сарбазға ат жинаушы,
Махамбеттің досы деп.

Үстамақ болған оқшаулап,
Жендеттерге жолықтың.
Күдер үздің тірліктен,
Қының көріп жорықтың.

Үш топ жендет төнген соң,
Бұғыбай қатты қайғырдың.
Жау алыстан оқ атып,
Ақыл-естен айырылдың.

Қашқынға қашқын тілекtes,
Көңілде ешбір қаяу жоқ.
Және де келдік үстіңе,
Кездесем деген ойда жоқ.

Қарсы шалтых сіз үшін,
Солдаттар атқан оғына.

Құтқармақ боп сіздерді,
Ат қойдың жаудың тобына.

Ог аттық үш тоғ күзгынга,
Жолыққан соң кездей сок,
Қашырдың жауды еріксіз,
Тілеген тілек қабыл боп.

Іздеген дүшпан кезігін,
Бастадың бірден ұрысты.
Жауға аямай жұмсадық,
Найза менен қылышты.

Кірген сайын он бестен,
Түйреп тастап жендетті.
Азайтып екі жау санын,
Тайқып дүшпан тез кетті.

Күн болып жауға қаралы,
Басшысы тағы жаралы.
Шағылдан өрі қашты олар,
Бола алмай бізге қараулы.

Мұсылманға мұсылман,
Жанашыр болған дұрыс қой.
Қазақты шапқан кінәсіз,
Ұлықтың ісі бұрыс қой.

Мактандаймын Бұғыбай,
Баршаға мәшһүр ісіме.
Тәни балуан кез болып,
Сүйсінді сонда қүшіме.

Һасам ішіп серт еттің,
Қосылмақ болып қолыма .
Уағадаластың тағы да,
Қоспақ боп сарбаз тобыма.

Алты ай қыстай өзінде,
Ақбұлақта сақтадым.
Бұғыбай аға мінер деп,
Торы ала атты баптадым.

Елді мінеп-қашайтын,
Емеспін жұрттың міншісі.
Танушы едім тұлпарды,
Болмасам да ат сыншысы.

Алайда оны білмедің,
Көнілде болып алалық.
Бойыңыздан кетпепті,
Әлі күнгө балалық.

Жолдасыңа қасқыр да,
Қас қылмайды деген бар.
Әлде бізді Бұғыбай,
Дейсің бе ерлер қанқұмар.

Қашқындықтан дариға-ай,
Бұл күндерде жолым тар.
Ұлықтарға қарсы боп,
Атандық содан “қан құмар”.

Жағдайды айтсаң жасырмай,
Берстін ем фой екі атты.
Ауылымға барып қайтам деп,
Алдап міңдің сұр атты.

Мүшесі сұлу болғанмен,
Бәйге ат емес бесті сұр.
Бізден бөлек кетем деп,
Торы ала аттан қалдың құр.

Танымапсың жақсы атты,
Қалдырдың бізге боз атты.
Таңдаулы саяқ атты алмай,
Үнатыпсың сұр атты.

Олжага тұскен солдаттан,
Көп жылқының бір еді,
Болмаса да сайғулік,
Баптап соны мін енді.

Ризашылық алмай біздерден,
Кеткенің, сірә, жөн емес,

Ренішім жоқ сіздермен,
Өкпе айтуым мін емес.

Шашарларга барғанда,
Таныстым бақшада,
Ұсынса да ұлық елшісі,
Қызыққам жоқ ақшага.

Сақтап едім тогайда,
Дүшпандар дабыл қақса да,
Корғасам да өзінді,
Коштаспай кеттің жақсы аға.

Бекейұтылы Сауқым мен
Қасымұғылы Елекей.
Шерғазыұғылы Жанғазы,
Інісі оның Бөлеkeй.

Қутын корген төртсүі,
Өз туысы Жәңгірден,
Ордадан қуған агасын,
Жәңгірдей сүмды кім корген?

Сізді ертіп кетті деп,
Төрт төрсін сөкпеймін.
Өкпелдім Бұғыбай,
Айттар сөзді бұкпеймін.

Кетем лесең Бұғыбай,
Сізді ұстап тұрмас ем.
Былай да рұқсат етер ем,
Бетті теріс бұрмас ем.

Айыпқа сізді бұйырып,
Ажалдың дарын құрмас ем.
Ортаға келсе нессібс,
Лузыңыздан жырмас ем.

Жасаған ерлік ісімді,
Сатпаймын бірақ Бұғыбай.
Жақсылықты төрк еткен,
Харамды табар бір құдай.

Жазығым саған жоқ еді,
Жоламастай маңыма.
Қаракөк жорға ат Құрманнан,
Жібердім сізгс тагыда.

Тірлігінді естіп куандық,
Таманың срі Құрманнан,
Бірақ шаруан өнбейді,
Қоқан жакта түрғаннан.

Төрт жұз сарбаз ертуге,
Келседе шын шамаңыз,
Дараланып Бұғыбай,
Жетінеді соған санаңыз.

Аз адам гана ертуді,
Бұғыбай батыр жөн көрдің,
Бағаламай ер басынды,
Жортгуылшыға тең көрдің.

Бұғыбай, Құрман – екеуі,
Махамбетпен жолдас деп.
Мұсылманиң қашқыны,
Бір-бірімен қолдас деп.

Бұғыбай жоқ бол кеткенмен,
Құрман елде қалды деп.
Жүрттың бәрін азғырып,
Ханға қарсы салды деп.

Қаракебен, Бигана,
Үйіп-төкті пәлені,
Шақырмады Жәңгір хан,
Ел жиып кеңес келелі.

Баймағамбет, Бородин,
Құрманиң түсті соңына.
Өлген солдат жаласы,
Кез болды тағы сорына.

Тама Ықылас старшын ,
Үрлатып жолда бәйге атты.
Бір елдікі болса да ол,
Құрманнан көрді сол атты.

Қаншеңек Құрман ұры деп,
Ыхылас осек таратты.
Баймагамбет өскерге,
Құрманның үйін тонатты.

Тама Ыхылас жел беріп,
Ауылын қоса шапқызды.
Кінәсі жоқ Құрманға,
Үлкен айып тартқызды.

Тартып алды Бәйеке ,
Құрман ердің жесірін.
Жай жатқан момын ауылға,
Тигізді ұлық кесірін.

Шабылған Құрман ауылын,
Ырғыздан әрі өткіздік.
Орта жұз Арғын - Қыпшақтың,
Еліне таман жеткіздік.

Жәрдемдес деп оларға,
Тансырдым Шеген биіне.
Арғын-Қыпшақ жүртүнын,
Құп корді Шеген би де.

Панајады Құрман кеп,
Ақбулақта біздерге.
Андып жүрген жауы көп,
Түсіп жүрген іздерге.

Михайлов пен Дерышев,
Патшаның ішіл жендеті.
Ауыл шауып ел тонау,
Ол сүмдардың міндеті.

Жолына қойып тосқауыл,
Қос құзғынды бөгедік.
Қорғап қалыпқ, Құрмананды,
Жасанған жауга бермедік.

Осы тұста жегіп түр,
Сіз жолдаған сөлем хат.
Тірі екен деп қуанып,
Бәрімізде болдық шат.

Алғыс айтып бұл Құрман,
Болды обден бізге разы.
Кетуіне оның алайда,
Болып тұрмыз наразы.

Шошынып түр Құрман ер,
Жан-жактан жаулар қысканнан,
Жән көрді алыс жүргенді,
Ішкі, сыртқы дүшпаннан.

Ақылдастың ақыры,
Сізге Құрман бармақшы.
Жайлы болса ұлы жұз,
Сонда тұрып қалмақшы.

Тапсырдық сізге Құрмананды,
Көрмесін жаттан кемшілік,
Тізе қосып екеуің,
Орнат жүртқа теңшілік.

Бөлінгенді Бұғыбай,
Әрқашанда бәрі алар.
Алаласа сіздерді,
Қырғызды әрекет аралар.

Ыңық жүртты ішінде,
Ақсарыдан шығып ең.
Ұлықпен хан жәбірлең,
Елден шеттеп ығып ең.

Аллыннан кеттің бөлініп,
Жәңгір хан сізді қысты да.
Сол себепті бардыңыз,
Ұлы жұз елі ыстыға.

Сәлем жолдаш шақырдың,
Серік бол деп Күрманды.
Еш қазақ жақсы көрмейді,
Қоқанға мойын бүрганды.

Ұлы жұз аға баласы,
Қазақтың о да елі гой.
Билен түрған Үйсінді,
Қоқан ханы бегі гой.

Естідік ұзын хабардан,
Барғаның Үйсін шеті деп.
Манабына Қырғыздың,
Бұрылыш жүр беті деп.

Қашып пенде құтылмас,
Жіберген алла ажайлдан.
Көрерсің өлі-ақ қорлықты,
Орман манап тажалдан.

Бара сала қыз алдың,
Ұлы жұз ысты елінен.
Үйсінге күйеу болым деп,
Безіп кетпе жеріңен.

Ауылыңды корғап дүшпеннан,
Жайыққа көшіріп әкелді.
Еліне қамқор болып жүр,
Ізбасар деген әпендей.

Ауылың қашып Бұғыбай,
Жайықтан өтті еппенен.
Ойылға жетіп орнықты,
Қопыссыз қалған көппенен.

Еділ менен Жайықтың,
Бойларын түгел жау алды.
Мекендеуге қазаққа,
Қалың сары күм қалды.

Жігітгің мөрті болар деп,
Үғыпсыздым қате өзінді.
Уәде беріп бізге айтқан,
Жұттың батыр сөзінді.

Көп талдырып көздерін,
Қарай-қарай жолына.
Сарбазыңың барлығы,
Қалып қойды тобымда.

Естуші едім Бұғыбай,
Қындықты көрген деп.
Айсыз меніреу тұндерде,
Жол табатын мерген деп.

Сонан соң ойлап Бұғыбай,
Жолдастыққа жарап деп.
Қын-қыстау іс болса,
Ерлерге хабар салар деп.

Алайда Алшын Бұғыбай,
Сегіздің жайын үқпадың.
Басы ауған жаққа жөнелдің,
Біздің ойдан шықпадың.

Бізде қалсаң Бұғыбай,
Болар едің жүзбасы.
Жұртты алдаң көргем жоқ,
Сөзімнің бүл расы.

Қайда жүрсөң аман бол,
Келмеді деп көрмен жек.
Кешірімді жастың бірімін,
Сақтамаймын саған кек.

Халқың үшін дұшпанменен,
Софықсаның жөн еді.
Сіз сиякты батырлар,
Ел жұрттының белі еді.

Ау, Бұғыбай, Бұғыбай,
Жігіттегі түйгын-ай.
Жұртты еркінен айырды,
Залым патша құрдым-ай!

Жақсымен де жаманмен,
Талай мәжіліс құрдың-ай.
“Халқыңнан жырақ кетті”, – дсп,
Көп налып жүр құрбың-ай!

Аман жүрсек жалғанда,
Сізсіз де жол табармыз.
Қолдап жүрсе алла, аруақ,
Талай жерге баармыз.

Кештім бірак Бұғыбай,
Көп болса да айыбың.
Таңдал сүйген Ыстыдан,
Опалы болсын зайыбың.

Шапырашты, Ыстыға,
Қорған болып жүр енді.
Жазмышина тағдырдың,
Бұғыбай аға көн енді.

Файни тірі қалғанда,
Болар едің қайын аға.
Қарындастың өткең соң,
Жат боп кеттің Бұғы аға.

Бұғыбай сізді сагынды,
Тептерде ысық ауылың.
Қайда екен деп ізден жур,
Қабыланбайдай бауырың.

Қайтып келсөн жұртыңа,
Исатаймен бір болғай.
Әйтпесе бар Саржанга ,
Нанаң болсын бір күдай.

Жақсылығын ерлердің,
Ұмытпайтын болыңыз.
Адал достан қол үзсөн,
Түбінде қайнар сорыңыз.

Козің жетті Бұғы аға,
Қыстауды дүшпен алғанын.
Ну мен суды тартып ап,
Жұртыңа қайғы салғанын.

Жылдан-жылға тарылғы,
Кекорай шалғын қонысты.
Шұрайлы жерге кондырды,
Қаптатып қазақ орысты.

Түйе үстінен ит қабар,
Арам пиғыл жаманды.
Бит пен бүрге жем қылар,
Сасық, салақ наданды.

Жолдас етпе Бұғыбай,
Жолықса сондай адамды.
Көлік стпе жылқы деп,
Жүрісі өнбес шабанды.

Жақсыдан да жаманнан,
Кейінгі қалған мұра сөз.
Ел ішінے жайылсын,
Арамызда болған сөз.

Сәлемімді қабыл ал,
Бұғыбай батыр ағасы.
Саган сәлем жолдаушы,
Қашқындардың панасы.

Орта Жұз Керей елінің,
Сегіз дейтін баласы.
Мекен-жайым баяғы,
Ақбұлақ өзен жағасы.

Тарылса егер тұрағым,
Басқа өлкеге кетерміз.
Тыныш дәурен сүрстін,
Максұтқа бір жетерміз.

ШОҢ БИГЕ АЙТҚАНЫ

Ассалау мағалайқұм, асыл баба,
Үш жүзге данқың шыққан ардақты аға.
Мен Сізге сәлем бере келіп түрмyn,
Жүрмісіз сау-саламат қайран дана!

Кезің жоқ сөз таба алмай естен танған,
Бар шығар сенің-дағы көңіліңде арман.
Мен сізден бата алуға келіп түрмyn,
Би еді деп орта жүзде қызды шалған.

Көсsem ең ақыл-ойың кәміл толған,
Әрқашан болып жүрсің көңке қорған.
Мен сізben кездесспек боп ариап келдім,
Ер еді деп жастайынан аруақ қонған.

Бұл сөзім бұрыс емес, нағыз тұра,
Батпайды жүзгіш жігіт терсін суға.
Тыңбысыз, хал-куатың қалпынша ма,
Талтаған торелерді күшті бура.

Басыңнан өтті қызық, мына жалған,
Ер едің ғаділдіктің жолын салған.
Асты деп сексен бірден естісем де,
Жерің жоқ әлі күнгө сөзден қалған.

Шоң баба қарт болыпсың күркілдеген,
Шешен ең комекейің бұлкілдеген.

Үш жұзге билік айтқан едің тарлан,
Ішінде сансыз тоиттың іркілмеген.

Шоң баба, асыл болат білексің-ау,
Даулы істе бәйге атындағы үлдепсің-ау.
Самғаган шаршы топта кеменгерім,
Халқыңа қартайсан да керексің-ау!

Азуды көктегі айға біленсің-ау,
Жасыңда ақ сұнкардай түлеңсің-ау.
Сауықтын сауыт киғен батыры бол,
Тұсына қызды ауылдың түнепсің-ау.

Киінген қызыл-жасыл қыздар көрсөн,
Біреуін бере кор деп тілесің-ау.
Көрлік көгермейсің, көктемейсің,
Жас асып сексен бірден жүдепсің-ау.

Жоқ ата, қатарыңнан срексің-ау,
Лайырықша ақыл-ойға зерексің-ау.
Құрыші дene, айлалы көрегенім,
Жez бүйда кілем жапқан үлексің-ау.

Табанды, тым батыл, ер жүрексің-ау,
Халқыңа тыныш дәурен тіленсің-ау!
Жұртына басшы болған ардагерім,
Фарынке үлкен пана, тірексің-ау.

Желқабыз, жez тағалы тұлпар-ақсың,
Қоршаган жөпщендігे қамалмайтын.
Мейрімді, қолың ашық, жомарт-ақсың,
Сұліктей ел соруға қадалмайтын.

Сөздерің сарқылмайтын аққан бұлақ,
Ісіңе жұрт сүйсінген халқыңа ұнап.
Тас тисе, түяғынан от шығатын,
Жібек жал аргымақсың қамыс құлақ.

Шоң ата, мен де орта жұз баласымын,
Жөн көрген әрбір істің жарасымын.

Ән салып, өлең айтып, күй тартсам да,
Ұлықтың ұнатпайтын алашымын.

Ел-жүргіган шеттеп жүрген бір ұлықтың,
Алла озі жарылқайды сүйген құлнын.
Керейде Шақшақ бидіп Сегізімін,
Соңына топташ ерткен жігіт гүлін.

Абылай хан, Үәлихан заманыңда,
Қызылжар уәляттың биледі атам.
Білесіз Шақшақ балуан кім екенін,
Жұртына болған емес көсем өсте қатаң.

“Сибан аға баласы - сен басқар”, - деп,
Есенейге берген еді өз орынын.
Немересі сол Шақшақтың болсақ-тағы,
Біздерге патша әкімі құрды торын.

Қоймаймын сшбір кінә Есенейге,
Жағдай жоқ бізді қорғар Есенейде
Алда-жала Алтайға отер болсақ,
Бөгемеу жағын баба ескергей де.

Алашқа даңқы шыққан Едігс әкен,
Керейге Баянтаудан арнап келген.
Бес жасар кезіңізде сізді ертіп,
Қожаберген бабама сәлем берген.

Елімде бес жасында мейман болып,
Қожаберген бабамнан бата алғансыз.
Бабамның ықыласы сізге ауып,
Шоң болып сол уақыттан аталғансыз.

Керейден шыққан сардар Жанай бабам,
Жанайдың жалғыз ұлы Ер Багылан.
Бағыланнан Архат, Фархад, Сармұраттай,
Жауынгер қол бастаган үш ұл туған.

Жанайдың Ашмайлы арғы атасы,
Қабыл болған ол ердің ақ батасы.

Сібірдің батыс жағын мекен еткен,
Ақиқат, бұл созімнің жоқ қатасы.

Болынты Фархад бабам - ел ағасы,
Халқына түзу болған көзқарасы.
Танаш би, Аббас батыр, Манас мерген, -
Үшеуі ер Фархадтың бел баласы.

Архад, Фархад, Сармұрат елін көрған,
Заманында халқына болған мерей.
Сармұраттан тараған кім десеңіз,
Үрпағы он екі ата Абақ керей.

Танаштан Балға, Балға тұған екен.
Ерлікке жасған белін буған екен.
Балғадан Өзім мерген жалқы туып,
Тұсында ұста дүкен құрған екен.

Әзімді Сыйбала деп еркелетіп,
Жасында жеңгесінің қойған аты.
Ол жайында конеден мұра болып,
Шекіре қолтаңбамен жеткен хаты.

Әмір, Темір көреген заманында,
Ұста Өзім Қарамұрын атанаңты,
Сыйбала - Әзім есімі өзгеріліп,
Жанама Сибан деген ат қалыпты.

Танаштың түнғыш ұлы Балға ерден,
Туса да жалғыз болып Әзім мерген,
Әкесімен бір туған Көшебеден,
Сыйбала жас жағынан үлкен екен.

Көшебе Танаш бидің еркесі екен,
Бәйбінеден туған үлдің кенжесі екен.
Үялас қоқжал арлан секілденген,
Балға, Балта жұртының серкссі екен.

Танаш би сл тізгінің қолына алған,
Жұртына қамқор болып, олжа салған.

Соғыста Манас деген інісі өліп,
Зайыбы Сәлимандай жесір қалған.

Айшадай бәйбінесінің рұқсатымен,
Некелеп Сәлиманды Танаш алған.
Тұыпты Тарышы ата Сәлиманнан,
Сөзімнің бәрі де рас, емес жалған.

Әзімнің татар қызы анасы екен,
Зайыбы Уақ қызы рас екен.
Откендердің тарихын жария ету,
Кейінгі үрпағына мирас екен.

Шоң ата, жасыныздан болдың зерек,
Біз келген мынау астың жөні бөлек.
Көшейік енді басқа әңгімеге,
Өткеннен таусылмайды айтсақ дерек.

ТУҒАН ЕЛІМЕ

Қайран жүргт, ұмытам ба сені өлмей,
Қалмайсың еш уақытта ойға келмей.
Елдеңі туысқандар еске түссе,
Боламын мен қайғылы ойнап-кулмей.
Туған ел, қымбат болдың мұнша неге,
Білмеймін, сонша ыстық па әр пендеге?
Ойымнан қайда жүрсем, бір кетиейсің,
Көнілімс қағылышың болып шеге.
Жасымнан жүрген жан ем өнер куып,
Қайран ел, есті білдім сенде туып.
Екі жыл кеткеніме болса-дағы,
Көнілім қалған емес сенен сұып.
Туған ел, сіздер үшін болып алан,
Дүнианға қарсы аттанған Сартай бабам.
Талқандап ата-жаудың бекінісін?
Ер болды халайықтан алғыс алған.
Қайғылы белдеу орнауына қарсы болып,
Шақшақтай ағасына ере шыққан.

Сергесіп екі атаммен Марал ишан -
Оларды заманында пана тұтқан.
Қой, түйе қырықтырам деп Сартай бабам,
Жайлаудан күздікке ерте көшіп барған.
Шырт үйқыда қаперсіз жатқанында
Фаскері ата дүшпан қоршап алған.
Тұн бұлт, ай қараңғы мұнарланған,
Өтерін бастаң дәурен кім аңғарған?
Шар түсіп зенбіректен жарылған соң,
Өрт шығып, ыстық жалын қабындаған.
Жайлауда срте көшкен кезін аңдып,
Сартайдай атамызды жау қамаған.
Қожаберген Шептікөл жағасында
Адамдар қалың өрттен шыға алмаған.
Ер Сартай жау өскерін кескілеген,
Жай өлмей, көп жендетті ала өлген.
Он жеті ұлы, жұз сарбазы көп соғысып,
Дүшпанға өлмей, тірі берілмеген.
Оларды зенбіректен атқылаған,
Өлігін қылышпенен шапқылаған.
Қолына түскен малды алдына сап,
От қойып, ата дүшпан кете барған.
Өрт шалған солдаттарға қарамаған,
Жерлеуге өліктерін жарамаған.
Өзінің адамына мейірімсіз жау
Кісі деп басқаларды санамаған.
Туған ел, бұл сүмдықты көрдініздер,
Қайғырып Сартай үшін жүрдіңіздер.
Осындай айуандыққа барған жаудың
Ешкімді аямасын білдіңіздер.
Өлімі Сартай атам жүртқа батқан,
Қайғырып Шакшақ бабам айлап жатқан.
Дүшланнан ағасының кегіп жоқтап,
Әкеміз Ер Баһрам жауға шапқан.
Ортаңнан Марал шықты дабыл үрып,
Ердіңдер бәрің де оған мойын бұрып,
Көшірді бір тобынды Құлышыға
Ұлықтар карт Жәнібекке тұзақ құрып.

Керей-Уақ ол жерге бармай тұрып,
Сол аймақ елсіз даала атаныпты.
Барған ел биелері көп құлындал,
Сол себеп “Құлынды” деп аталаңты.
Кетірді берсекенді сол көшкен ел,
Күйінді жұргы азайып Маралдай ер.
Ұтылды қартайғанда Ер Жәнібек
Бір кезде болғанымен сіздерге бел.
Құлындыға төрт жүйе халқың көшіп,
Керей-Уақ баласы, бағың тайды.
Ол жерге барған елдер ұзақ тұрмай,
“Алтайға ауамыз” деп тартты қайғы.
Ұлықтар алдаған соң амал тауып,
Көпшілігі сандалды Алтайға ауып.
Онда барып шекесі қызбады елдің
Тұрған соң алдан күтіп үлкен қауіп.
Керей-Уақ барған соң, көп ұзамай,
Алтай мен Шәуешекті Қытай алды.
Орта жүзге қарасты жер болғанмен,
Шығыс Түркістан Қытайға қарап қалды.
Азшылығың қоныстан қозғалмадың,
Сөзіне патша әкімі алданбадың.
Марал ишан дүшпанмен соғысса да.
Ақ туын қолына ұстап пайғамбардың.
Алтайға халқы ауған соң күші азайды,
Шапқыншы ел пайдаланды ол жағдайды.
Соғысқан жиырма үш жылдай ата жаумен,
Еңбегі Марал ердің болды зайды.
Болсақ та Марал ісін жалғастырмақ,
Дүшпандар біздерді де алдастырмак.
Жәңгірдей сұмырайды қарсы қойып,
Қазакты бір-бірмен жауластырмак.
Сағындым кетсем-дағы, ескен жерім,
Шырылдал тар құрсақтан түскен жерім.
Бірде Қап, бірде Оралда жүрсем-дағы,
Қалмайсың ұмытылыш естен, жерім.
Көзіме елестейсің, шалқар көлдер,
Орманды, бетегелі жазық жерлер.

Құс салып, ит жүгіртіп, тұлпар баптап,
Өткізген сенде өмірін талай ерлер.
Қызылжар, көп қазаққа арман жерсің,
Талайдан біз секілді қалған жерсің.
Керейде Толыбай сыншы туын тігіп,
Найзасын қанға бояп алған жерсің.
Атынды Қызылжар деп бабам қойған,
Қондырып саған қосын қоңлі тойған.
Женістің тойын жасап жарқабақта
Үстаратын асау тай мен тайлақ сойған.
Қантайга сені сыйлап бабам кейін,
Қоныска Гүлтөбені таңдан алған.
Аралас қарагай мен қайың оскен,
Орманның қойнауына қыстау салған.
Жырласам, ішімдегі шерім тарқар,
Жігіттің, талаптанса, өнері артар.
Умыттай ішкен суын, жеген отын,
Үйренген хайуан мал да жерге тартар.
Жолы тар қашқын болған әр пендешің,
Сондықтан бұл күндерде шермендемің.
Өнериаз Сегіз сері десс дагы ел,
Жүректің қайдан білсін шерліңгенің?
Қара жер жүтпайынша, кімдер тастар,
Кәрі мен кетің жатыр қыршын жастар.
Бір жерде бірге откізген балалықты
Есіне ала ма екен замандастар?
Дүниенің жолдастыры бекер скен,
Баянсыз дәурен бастан отеді екен.
Дәм-тұзы тірліктері таусылған соң,
Жалғаннан пейде тұрмай кетеді скен.

ҚОҢЫРҚҰЛЖАҒА АЙТҚАНЫ

Тығылымама, төрем тығылма,
Жығылма төрем, жығылма.
Сегіз сері келген соң,
Жан алар деп бұғынба!

Өз басыңа оралып,
Пәле болар іс қылма.
Билемші сұлтан болдым деп,
Көрінгенге күш қылма!

Бабаң сенің Сөмеке,
Әбілмәмбетпен дауласқан.
Екеуін ел-жүргт қолдамай,
Жүргізіп өсек жауласқан.

Орта жүзді билеуге,
Екеуі таққа таласқан.
Ақырында жүртты қақ боліп,
Басқармақ бол жарасқан.

Бесінші атаң Әз Төуке,
Қазақты түгел басқарған.
Басына алмай сырт дүшпан,
Лайбарына жасқанған.

Тұсында жақсы хан болған,
Ел ынтымағын жақтаған.
Дау шеникен ғадыл жән болған,
Бақталас жаулар батпаган.

Сондай жақсы бабаңың,
Атына кір жүктүрдүң.
Кеудемсоқтық мінезбен,
Жазықсыз елді бүктырдың.

Қоңырқұлжа дегендे,
Бір дуан ел зарлайды.
Лағынат айтқан сыртынан,
Борі сені қаргайды.

Аптықпа, төрем, аптықпа,
Шаптықпа, төрем, шаптықпа.
Қанжар салар бір Арғын,
Сен сияқты шартыққа.

Арғын менен Қыпшақты,
Ел емес деп ойлама.

Жауықтырып жұртыңды,
Өзінді-өзің қинама?

Арғын-Қышиақ қалың ел,
Олардан шыққан сансыз ер.
Сотқарлықты қоймасаң,
Жұтқызыар халқың қайғы-шер.

Әлкес, Базар, Жанайдар,
Неге кетті Кенеге?
Сол сияқты асылдар,
Жыныдыға сендей көне ме?

Ошіккен саган бұрыннан,
Атаман сұлтан Кене де.
Жау түгіл жұртың сенбейді,
Мен миқтымын дегенге.

Ұлыққа ұстап берем деп,
Мені де сырттай даттапсың.
Шамаламай әліпді,
Аузыңды төрем бақпапсың.

Мақтандаймын мен сенше,
Сейлеймін байқап артымды.
Онай болмас ұстаяң,
Біздей батыр-ақынды.

Мен түгіл төрем жетпейді,
Бір сарбазға шамаңыз.
Нанбасаң сайқал сұлтаным,
Жігітімнің бірімен жекеге шығып қараңыз.

Көрерсің сонда күшімді,
Түсінерсің бірден ісімді.
Сорлы төрем байкарсың,
Тұтқындастын кісінді.

Қарап сөйле шамаңа,
Ерік берме жалаға.
Мақтануды қоймасаң,
Қол тиеді жагаңа.

Жагаңа тиіп қоймайды,
Шабылар басың қылышпен.
Қоштасарсың сол шақта,
Тыңшылық деген жұмыспен.

Көрмей қалдым мен сені,
Кіні жүз Кобек асында.
Ішінді жарып тастар ем,
Төрт ағам отыр қасында.

Орданың ішін былғаман,
Сенің харам қанына.
Жақсылар мүниә жолығып,
Араша болды жаныңа.

Аузыңды сұлтан тыып жүр,
Тыймасаң бір күн құрисын.
Қаһарыма кез болып,
Ашыққан иттей ұлисын.

Менімен көп ойнама,
Жамандық іске бойлама.
Үстаймыш деп Сегізді,
Өле-өлгенше ойлама.

Бұзықтықты қоймасаң,
Көп қылам бүл күнінді.
Түзел деп бетке айтайын,
Әлі де болса мініңді.

Есірік төрем құлақ сал,
Мініңді айтам тыңдаң ал.
Сол күнөңнан арылғай,
Ел жылжатып, жимай мал.

Қоңырқұлжа жексүрын,
Жан-жағынды жалмайсың.
Жала жауып ерлердің,
Қыр сонынан қалмайсың.

Ақмола дуан халқының,
Бәрін де ылғи қанайсың.
Кінәсі жоқ жалпының,
Үйтқысын бұзып талайсың.

Тұнығын елдің шайқадың,
Тұтқында жайын байқадың.
Бас көтерген ер болса,
Тұншықтыра жайпадың.

Алым менен парага,
Қанша алсаң да тоймайсың.
Жақсыны жатқа жамандап,
Сатқындықты қоймайсың.

Төлснгітке аңдытың,
Жолаушыны тонайсың.
Таңдаулы атын аларда,
Момындарды сабайсың.

Жыларатарда ғарінгі,
Өзінді күшті санайсың.
Ұлық көрсөң қорғалап,
Табанын оның жалайсың.

Өзінді-өзің көтерің,
Ақсүйекке балайсың.
Аямайсың жетім-жесірді,
Жыртқышсың ба қалайсың?

Көз жасын жүрттың арқалап,
Нашарға сүйк қарайсың.
Халқынды сатып патшаға,
Жағынып жүрген малайсың.

Өлгендे төре баарсын,
Жеті тамүқ, тозаққа.
Олай болман десеніз,
Қиянат қылма қазаққа.

«ДЕМЕҢІЗ» АТТЫ ТЕРМЕСІ

Кешегі өткен Көтекем,
Қайық емес кеменіз.
Артында қалған үрпағы,
Жолын кумас деменіз.

Заманында Көтекем,
Жауын женғен еңсеріп.
Дайындалған жарысқа,
Қолдың қамын тексеріп.

Сарбазына үйреткен,
Білген соғыс өнерін.
Қан майданда дүшпанға,
Жұмсады найза, семсерін.

Арманда батыр кетсе де,
Ісі өледі деменіз.
Артында қалған жалинақ ел,
Ксігін алмас деменіз.

Зұлым патша тұсында,
Шайнаспаймыз деменіз.
Алған соң ұлық қысымға,
Шайқаспаймыз деменіз.

Басқан әрбір іздерің,
Байқалмайды деменіз.
Дәулст жисаң харамнан,
Шайқалмайды деменіз.

Жұргты қанап жиган мал,
Шашылмайды деменіз.

Орынсыз керген көкірек,
Басылмайды демеңіз.

Астыртын қылған жаулығың,
Анылмайды деменіз.
Аз дәүлетке есалаң,
Тасынбайды демеңіз.

Халқын ойлап ер жігіт,
Қиналмайды деменіз.
Жақсы бала атасын,
Сыйламайды деменіз.

Тиянақсыз істерің,
Сыналмайды деменіз.
Талаптыға дүние-мал,
Жиналмайды деменіз.

Қолындағы мысыңды,
Алтын еді демеңіз.
Ерепейсіз ісінді,
Дәстүр еді демеңіз.

Елтеп үрлық жасасаң,
Ескерілмес деменіз.
Жасаған конке қиянат,
Тексерілмес деменіз.

Түйінін таппай даулы істің,
Шашемін тез демеңіз.
Талантанбай бос сөзбен,
Өсемін де демеңіз.

Атқарған ісің белгілі,
Көзге түспес деменіз.
Қисық басқан қадамың,
Тезге түспес деменіз.

Көлсіз жерге көл орнап,
Толқындаибас демеңіз.

Көл жағалай көк шалғын,
Жайқала өспес деменіз.

Жала деген полекет,
Жабыспайды деменіз.
Айла-шарғы қастықпен,
Қабыспайды деменіз.

Бөлініп кеткен ағайын,
Суыспайды демеңіз.
Откен істі ку адам,
Куыспайды деменіз.

Тілегі бір адамдар,
Қосылмайды деменіз.
Аққан суды бөгесе,
Тосылмайды деменіз.

Сегіз сері атанғам,
Көтскеңнен бата алғам.
Ордасында ән шырқап,
Сыйлыққа нар мен ат алғам.

КЕЛЕМІЗ ӨЛЕҢ АЙТЫП, ӘНГЕ САЛЬПІ

Келеміз өлең айтып, әнге салып,
Тындар деп құлақ қойып, барша халық.
Шабыттым шарықташы аспанга өрлеп,
Жұлдыздай бөгелместен жүйткі ағып.

Толқындаі қиял шіркін тербетілсе,
Жіберем домбырамды қағып-қағып.
Денемді өлең шіркін кернесе де,
Жырлаймын сабыр сақтап, ізім багып.

Ән-күйім жүргт құлағында ылғи жағып,
Енбір жан корген емес кінө тағып.
Оралдың ақ иығы секілдімін,
Көкке үшқан бұлтты жара қанат қағып.

Бектердің сайран етпен бақшасында,
Қызықпан бай-көпестің ақшасына.
Бойма біткен дарын срік бермей,
Кеудемде жыр қазынасын ашпасын ба.

Өлең-жыр көмейімнен жосылады,
Қобызға әсsem үнім қосылады.
Ұлыққа қызмет еткен ақындардың,
Талайы біздей ерден тосылады.

ӘКІНШІ

Өтті дең ер Исадай естігенде,
Қасымда қайғы жеді серілер де.
Қолымда болат қанжар шарт үзілді,
Майрылды тасқа тимей семсерім де.
Шешілді кермедегі арғымағым,
Өшті ме жанып тұрған шам-шырагым?
Лайрылып Исадайдай асыл ерден,
Кетті ғой судан таза, сүттен ағым.
Кеттіңті қалың әскер бөрі тарап,
Ақбұлақ қаптай қоңған екі жағын.
Сұмырай Қайыпқали, сірө , да оңбас,
Тұлпардың адастырған құлыншағын.
Ажыран Исадайдай көсемінен
Бұзылды, қазақ, сенің ынтымағын.
Үмітің үзілді ғой, қайран халқым,
Жалп етіп сөнгеннен соң шам-шырагын.

Жігіттер ойнаң-күлін жүруші еді
Тарығып, зарығуды білмесуші сді.
Жинап ап ак ордага сарбаздарын,
Исадай ақыл-кеңес беруші еді.
Сыйланған үлкен-кіші, барлық елі,
Думанды базар сді жүрген жері.
Тым-тырыс Ақбұлақтың кең алқабы,
Зарығып барлығы да қайғы жеді.
Ақбұлақ осы күнгі жүрген жерім,

Басиши жоқ, не болады алда күнім?
Қапыда Исатайдан айрылған соң,
Жетім боп қалған жоқ па елі-жұртым?
Жендетке кеппесе де ешбір кегім,
Дүшпаниң сындырса да сагын-белін,
Айрының Исатайдай асыл ерден,
Көбейді ішімдегі қайғы-шерім.

Үш жұзға атым шыққан Сегіз сері,
Атаным он жетімде қазақ ері.
Ер Сегіз ел қорғаған батыр сің деп,
Үш жұздің ардақтады тамам елі.
Күндегі ойын, күндегі жиын жүрген жері
Жігіттің тұсындағы асқар белі.
Жетім-жесір ғаріппің қамқоры деп,
Ел айттар Сегіз сері Керейдің ардагері.
Осындай даңқа ілініп жүргенменен,
Көп қазақ қадірледі білген мениң
Айрының Исатайдай асыл ерден
Мен Сегіз соңғы кезде қайғы жегсін.
Ән салып жағасында сан күй шерткем,
Үш қыстай тоғайында мекен еткем.
Сүйікті озен болған Ақбұлақты
Қалайша жырга қоспай үнсіз кетем?
Тірілмесін Исатайдың көрді көзім,
Жастықта жалындаған бұл бір кезім.
Қоштасып Ақбұлақпен әнге шырқап,
Қия алмай менің мынау айтқан созім.

ЕР ИСАТАЙ

(жоқтау)

Өзіңменен кездесіп,
Қылыш сүйіп серттесіп.
Көптің мұнын жоқтаған,
Ер жігітке жон десіп.
Ғұмырлық деп дос болған,
Мейманга көніл хош болған.

Хан, патшаға өш болған,
Шонжарлармен қас болған.
Жарлыларға бас болған,
Фарілтің халін көргенде.
Шерлі болып жүрегі,
Ер көлілі аш болған –
Кіші жұз Алшын ішінде,
Он скі ата Байұлы,
Жайық Беріш баласы,
Бұқара қазақ ағасы.
Басқадан артық бағасы,
Исагайдай батырды,
Мен Серіз бүгін жоқтадым.
Исатайды жырлауға,
Әдейлен тоқтадым.
Орай да орай оқ атқан,
Алды-артына тең атқан.
Қырлары откір жебені,
Үсті-үстіне боратқан.
Желігіп келген жауларды,
Жерге сүйтіп қаратқан.
Хан баласын жылатқан,
Жендеттерді сұлатқан.
Дүшпанның туын құлатқан,
Исатай мен Махамбет,
Мұңыларды жұбатқан,
Кедейлерді қуантқан.
Бұқара көпгіен дос болып,
Хан, патшамен өш болып,
Әкімдерді жайратқан.
Хан отырған ауылға
Сарбаздарын ертіп кеп,
Тал түсте атын ойнатқан,
Офицерін патшаның,
Үстап алым байлатқан.
Мылтық пенен садақты,
Өзі жөндеп, өзі атқан.
Бас бармақтай бөдене,

Басынан байлап, көзге атқан.
Азулы аңнан бөрі атқан.
Аю мен кабан жолықса,
Сойылмен ұрып сұлатқан.
Бүркітке қасқыр алдырган,
Тазылары бөрі алып,
Көп елді таң қалдырган,
Қара арғымақ қатырған,
Қара лашын ұшырған,
Жігітке сұлу құштырған,
Сұлтандарды жаулаған,
Момынның малын даулаған.
Қамысты жерге барғанда,
Жолбарыс, қабылан аулаған.
Алідина жауын шақыртқан,
Жүгендің кеткен ұлықты
Дүреге жығып бақыртқан.
Еділ-Жайық арасын,
Өз еркінше жайланаған,
Ішіп қымыз, шұбагты,
Қазы-қарта шайнаған.
Қаз мойын жылқы айдаған,
Жапанда жортқан құланның
Асауын ұстап байлаған.
Арыстан, барыс андарың,
Иса-екемс жолықса,
Оп-онай-ақ жайраган.
Ұлықпен, ханмен дауласса,
Халқының қамын ойлаған.
Көсем болып, үлгі айтып,
Қияға терең бойлаған.
Басшы болып сарбазға,
Қол алдында жайнаган.
Тұлпар мініп астына,
Сауыт киіп үстіне,
Қару-жарақ асынып,
Беліне семсер байлаған.
Қазақы срді жастанған,

Қарт батырдай қасқайған,
Қалың өскер басқарған,
Ақтабандай түлпарды,
Баптан мініп, көп жортқан,
Кек бөрідей тұн қатқан,
Санап жұлдыз батырған,
Үйқтамай таңды атырған.
Патша әкімі жылқысын,
Көсегелі жерлерден,
Көсілте айдан қудырған,
Құлышын жолда тудырған,
Шыңғыртып асau сойдырған,
Жылқы мен түйе етіне
Аши-арықты тойдырған.
Ала болса ағайын,
Араздығын қойдырған.
Асылдан шыққан болатым,
Қарадан шыққан бескатым.
Жорықта жойқын озатым,
Иса-еке, сізден айрылып,
Талды менің қанатым!
Үңғысынан үзілді,
Қайраған өткір болатым.
“Қазақ, башқұрт, татар”, – деп,
Елді жікке бөлмедің,
“Мынау төре, қара”, – дсп,
“Мынау мырза, жарлы”, – деп,
“Мынау жақсы, жаман”, – деп,
“Мынау өлді, өлсіз”, – деп,
Көпті алалап көрмедің.
Соншалық өділ болсаң да,
Жұрт көсемі Иса-екем,
Ұзақ дәурен сүрмедің.
Елуге де келмедің,
Қатты батты халқында,
Жау қолынан өлгенің,
Хабарсыз қалып өскерің,
Еркін түрде шайқаспай,

Қырық жетіге келгенде.
Барлауға барған кезінде
Тосынан жауга жолығып,
Аз ғана топтан жырылып,
Түлшарыңа оқ тиіп,
Қоршауда қалып ақыры,
Жеке озің жаяулап,
Дұшпанмен жалғыз ұрысып,
Қапыда қаза тапқаның,
Әскеріңе өте алмай,
Дегеніңе жете алмай,
Коршаудан шығып кете алмай,
Қылышқа сансыз туралып,
Ардагер батыр Иса-екем,
Ішінде кетті-ау арманың!

ДҮЙСЕН СЕРІ

Отіпті бізден бұрын Дүйсен сері
Болыпты күнде думан жүрген жері.
Сол ердің үлгілі ісін жалғастырған
Керсіндес менің атым Серіз сері.

Атанған Дүйсен аңшы, өрі мерген,
Өнерін бабам Қошшек жақсы көрген.
Баяғы қазақ-қалмақ соғысында
Екеуі топтан озған бопты мерген.

МАХАМБЕТ (жоктау)

Айла артпас ер жігіттің бір басынан,
Галап қып озса құрбы-құрдасынан.
Ерлікті өнерменен қатар ұстап,
Атқардым өр түрлі істі өз басымнан.

Мен Сегіз өлең айтнан тектөн-текке,
Жағынбан ұлыққа да, хан мөл бекке.
“Дүниеден өтті сабаз”, - дсгенді естін,
Шығардым жоқтау өлең Махамбетке.

Қырандай самғап, шарықтап,
Әр иені білдік анықтап.
Қиялменен көкке ұшып,
Жүргендей болдық қалықтап.

Өтемістің жетінні ұлы,
Махамбет еді ақыны.
Арпалысып жүрсе де,
Алыпты ажал ақыры.

Қырық екіден қырық ұшке,
Қараған жаста есіл ер.
Жолығып қалып зор күшке,
Қүшқан екен қара жер.

Қара торы, қой көзді,
Орта бойлы, дымбелше.
Жазық маңдай, нүр жүзді,
Бег әллpetі өзгеше.

Қою қасты, қияқ мұрт,
Дөңестеу қыр мұрынды.
Мойны жуан, қеуделі,
Иықты кең жауырынды.

Қайратты қара шаш қысқа,
Әдемі шоқша сақалды.
Кеңескенде бас қосып,
Айтушы еді жиі мақалды.

Қиянаты ердің осылай,
Сөз сөйлейтін тосын-ай.
Сүмдарға қарсы аттанып,
Бастал шыққан қосынды-ай.

Қызыл нарға жүк артқан,
Қос тұлпармен көн жортқан.
Ұстатпақ болған жауына,
Дәлдеп садақ ол тартқан.

Атамекен жерім деп,
Еділдің бойын қыстаған.
Фаріппеге корған бол,
Жалаулы сұңғі ұстаған.

Сарыайшықта медіресседе,
Оқып сауат ашыпты.
Діни білім алған соң,
Коп молдадан асыпты.

Араб, фарсы, түріктің,
Тілдерін жетік білінгі.
Сөйтсе-дағы Махамбет,
Көкірек кермей жүрілті.

Медересені тәмамдан,
Молдалық жолды кумаған.
Көз жұмған ишан болам деп,
Белін өстө бумаған.

Сардарлықты қалаған,
Өзін жүзгө балаған.
Шешен боп тоғта сойлеген,
Асып кетпей шамадан.

Ғаскерімен иатшаның,
Амалсыздан соғысқан.
Неге десен ұлықтар,
Жәңгір хана болысқан.

Хан, сұлтанды әрдайым,
Иатша әскері қорғаған.
Әсерінен солардың,
Халайық босқа сорлаған.

Қолдаған соң жандарал,
Ел-жұртты хан қорлаған.
Ғаскерінді өкет дең,
Оттініш ерлер жолдаған.

Талабына ерлердің,
Жандарал құлақ салмаған.
Хан, сұлтанинан басқаның,
Сөздерін қабыл алмаған.

Жандаралдың алдына,
Енікім батыш бармаган.
Қазақтың айтқан арызын,
Ілтипатқа алмаған.

Сан мұсәпір зарлаған,
Хан, сұлтанды қарғаған.
Обал ғой деп оларға,
Ұлықтар көзін салмаған.

Жандарал слге шыққаның,
Махамбет батыр аңдаган.
Жарлының сөзін жеткізіп,
Шамасынша талдаған.

Шаруашың мұнын айтушы,
Неткен өзі оибаған.
Деді де ұлық шамданып
Ерге шара қолданған.

Калмыковка шакырттың,
Махамбетті алдаған.
Қоршап жендет сол жерде,
Абақтыға қамаған.

Онаң да Махаң жөн тауып,
Босаған бір күн ақыры.
Шықты деп қашып қамаудан,
Қазақтың тентек батыры.

Таратқан ұлық өсегін,
Үры деп Беріш ақынын.
Үстап бер деп қайтадан,
Батырмак жүргің тақымын.

Тоқтагты бірақ жарлығын,
Корген соң көптің ауқымын.
Содан бастап патшаға,
Қарсы шықты батырың.

Бейбіт халық қазаққа,
Кигізді мықтап қамытты.
Салықтың түрін көбейтіп,
Топтап салды салықты.

Исатай мен Махамбет,
Төлемеуге салықты,
Қарсы шығып ұлыққа,
Ер екенін танытты.

ҚАЙРАН, НАЗАР

Патшаның дүлей күші бейне тажал,
Айтса да әкслем деп көнке ажал.
Исатай-Махамбетті қыстай қорғап,
Жендетті адастырган елсің Назар.

Жегенің қазы-қарта, жал мен жая,
Фаріпті паналатып болдың сая.
Өсірдің жылқы, түйе бәрін бірдей,
Күш көлігің болды ат пен үлек, мая.

Шығарып салдың жауды келгөн қыстан,
Бермендің дүшпандарға ерлерді үстап.
Қол ертіп Баймагамбет жүрсө-дағы,
Сіздерің ете алмады ешбір қыспақ.

Орны етіп Ақбұлақты қалың қолдың,
Екі қыс, төрт жаз сізбен дәмдес болдым.

Эн-күймен жырға бөлөп өлдерінді,
Әрдайым ауылдарға барып қондым.

Багалап ылғи айтқан сөзімізді,
Мейман қып күрметтеген өзімізді.
Арада достық үшін жорға жүрген,
Сыйласқан ұмытпаңдар кезімізді.

Үққан соң біздің адал ниетімізді,
Жұрт едің қайтармаған бетімізді.
Сіздерге туысқандай сенгеннен соң,
Мекендең жағтық тыныш шетіңізді.

Бір шетін жеріңіздің қысташа еттік,
Дос ел деп Назар Шекті қияметтік.
Байтөре, Бәшек, Жұсіп агаларды,
Әлімнің жақсысы деп қүрмет еттік.

Әрқашан Назар дос жұрт деп жүрермін,
Мейман боп елдеріңе кеп жүрермін.
Ұмытпа қадірменді құрбыларамын,
Сіздерді тілектес жан деп білермін.

Кіші жұздің ардакты төріндейсің,
Шекті түгіл Әлімнің беліндейсің.
Жомарттығың Назарым баршаға аян,
Өзеннің тасын аққан селіндейсің.

Жау келсе сасқалақтап шегінбейсің,
Дүшпанға оңайлықпен берілмейсің.
Аң аулап, мал өсіріп, күн көресің,
Шаруаны атқаруға срінбейсің.

Жайтайды жігіттерін бейне гүлдей,
Орынсыз қозғалмайды біреу.тимей.
Ер жүрек, қоғамшыллық арқасында,
Патшаға жүріспіндер басынды имей.

Болғай да көрі мен жас әркез аман,
Белгісіз алда болар қандай заман.

Құрметті Назар Шекті қош болып тұр,
Әрдайым жолығайық есен-аман.

Артық ел жомарттықта байдан Назар,
Көп тиген мұсөпірге пайдаң Назар.
Екі талай іс болса жұртты қорғап,
Дөп тиген дүшпаныңа наизаң Назар.

Ат бердің, азық бердің, киім бердің,
Жайына Исатайдың көніл бөлдің.
Сен ғаріп ауылыңа паналаган,
Қамқоры болған жұртсың талай ердің.

Исатай, Махамбетті көн қорғаған,
Патшаның ұлықтарын сан қорғаған.
Жарымжан, байғұстарды коң есіркен,
Ел едің нашарларға қол жалғаган.

Дүшпанға салған талай ойран Назар,
Сан рет жауга берген майдан Назар.
Қош сау бол, көргенімше енді оралып,
Қимас дос, қол ашық жұрт қайран Назар.

Думанды елін бейне Бағылан базар,
Сауықшыл коңілдісің дертті Назар.
Жастарың қаулай өсіп, жауынгер бол,
Көбейсін малы басың ылғи Назар!

СЕГІЗ СЕРІ МЕН ШЫНИЯЗ ЖҰБАТҰЛЫ

Шынияз:

Орта жүзде Керейден Серіз келді,
Өлеңнің дариясы – теңіз келді.
Мұнан артық қонағың бола қоймас,
Әкеліп сойыстық мал сойдыршы енді.

Бұл Серіз мекен еткен Ақбұлақты,
Назар ел Ақбұлақта ерге үнашты.

Шектіде Арыстанның үйінде бол,
Бір өсем «Қыз Жібектей» жыр жырлапты.

Болуды Кіші жүзде үйғарыпты,
Ақбұлақ тогайында үй салыпты.
Үйінде Арыстанның болған жолы,
Дастанын «Айман-Шолпан» шығарыпты.

Сал Сегіз жырлап шыққан «Тарғын» жырын,
«Ер Тарғын» ертегі еді одан бұрын.
Осындаі өрі батыр ақын келсе,
Кім аяр ондай ерден мал мен пұлын.

Шығарған Мақпалға арнал «Гауһартасты»,
Балқытқан өлеңімен тауда тасты.
Хиуалық Қүшбегіден жылқы айырып,
Сегіздің басқалардан ерлігі асты.

Ер Сегіз қатарында салтанатты,
Шығарған өсем әнді «Файни» атты.
Тағы да «Әйкен-айдай» өн шығарып,
Өзіне бозбаланы баурап апты.

Айттай-ақ үгынарын істің мәнін,
Ергетін сал-серісін түзеп сәнін.
Ақбөпе-ау, Ер Сегізді түсінерсің,
Жуырда естіл ед ғой «Жылъой» әнін.

Шығарған «Едіге» жырын ақын Сегіз,
Фаріпке қорған болар батыр Сегіз.
Шықпасақ қарсы алуға ұят болар,
Тобымен жағаға кеп жатыр Сегіз.

Сегіздің бір әні бар «Бозқараған»,
Бозбала ертелі-кеш шырқап салған.
Әдейі мені іздел келгеннең соң,
Батырды ұят болар қарсы алмаған.

Ассалаумагалейкүм, Сегіз сері,
Үш жүзге атақ жайған ердің ері.

Сөн түзеп тобыңызбен келе қапсыз,
Сіз үшін үйіміздің дайын төрі.

Үйінде Исарайдың таныссам да,
Жолығып көрмеп едім содан бері.
Сол жолы аздап иікір алыссам да,
Сөйлесіп тарқамап еді іштің шері.

Келіпсіз әдсій арнап, бізді іздел,
Байұлы да танысатын құрбы гой деп.
Атағың талай елге жайылған соң,
Сізбенен дидаrlасу бізге міндет.

Болмаған айтар сөздің құпиясы,
Ауылымның сізге дайын мал-дүниесі.
Сіз болсан Орта жүзде Сегіз сері,
Мен болам Кіші жүздің Шыниязы.

Батыр менен ақынды сыйлайды ел,
Болған соң ел ардағы кемедгері.
Өзіңіздей өнерпазды құрмет етіп,
Қонаққа шақыруға жастар келді.

Көп елгे мәшіүр болған өнерінің,
Жайылды Кіші жүзге олеңінің.
Ауылдың аса сыйлы қонағы боп,
Көрсеткен сый-құрметке бөленінің.

Сегіз сері:
Уагалейкүм ассалам, Шыниязым,
Ішінде көп құрбының шын биязым.
Сөйлеген сөздерінен тез аңғарып,
Басқаның білетүғын құпиясын.

Еділдің ел қоныпты жағасына,
Ем болған жырың жастар жарасына.
Сый-құрмет көрсетпек боп келсең егер,
Қадірлең Орта жүздің баласына.

Еш пенде дәмнен үлкен бола қоймас,
Тіріліктеге жүрген жақсы болып сыйлас.

Баласын мұсылманның мейман ету,
Атадан кейінгіге болған мирас.

Тұзсуші ем теріс сөздің бәрін жөндеп,
Өлең сөз қобалжығтар жүрек тербеп.
Салдықпен еліңізді көп аралап,
Шамамаша салып жүрмін әннен орнек.

Жасымнан өнер қуып жайдым құлаши,
Атағым елге тараған кеткені рас.
Мастанбан ақындыққа, батырлыққа,
Демендер асыра мақтап, мені өнерназ.

Өзінді құрбы гой деп іздеп келдім,
Әдейі достасуды қоздеп келдім.
Жаңбырыши Беріш Шыннияз ауылы осы деп,
Жобалап сұрастыра мегзеп келдім.

Көп алғыс Жұбатұлы ықыласыңа,
Тілектес адамдармыз расында.
Жақсы мен жақсы әркез дос болуы,
Ежелден ата-баба мирасы да.

Ерлерге сыртыңыздан болысамыз,
Біз келдік өзлериңмен достасуга.
Жақсымен тіл табысын жанасамыз,
Жарар деп өрқашан да сыйласуға.

Шешеннің сейлегенде тілі майда,
Айтыста ақын жігіт табар айла.
Ауылыңа мейман болып келіп тұрмызыз,
Құрбылар, жүрмісіңдер жақсы жайда.

Шыннияз өзің баста жүрсейік біз,
Құрбылармен таныстыр білейік біз.
Ордаңда мәжіліс құрын мейман болып,
Ән салып, өзілдесіп күлейік біз.

Құрметпен ауылыңа біз барайық,
Жырыма құлақ салсың көп халайық.

Бас қосып әлеуметпен азгана күн,
Күй тартып, алуан түрлі ән салайық.

Көркі де ойын-тойдың біз болайық,
Баршага қызмет ету бізге лайық.
Тілегін көрі – жастың қабыл алып,
Талабын хал хадари орындайық.

КІШІ ЖҰЗ ЕЛІМЕН ҚОШТАСҚАНЫ

Сәлем айт Байұлының баласына,
Махамбет, Асаяу, Үбі данасына.
Барлауда Ер Исатай қаза тауып,
Кіші жұз қап түр дүшиан табасына.

Алшында толып жатқан дос есен бол,
Сыйласқан Назар, Шекті ел есен бол.
Өзінде қалың жаумен соғысып ем,
Құмшағыл, сайын дала жер есен бол.

Жағаңда талай рет ат шалдырған,
Құрақты Шалқар атты көл есен бол.
Күй тартып сыбызығымен басып өткен,
Жаланаш құмдақ, тастак бес есен бол.

Арасы Еділ-Жайық Самар дала,
Жерім едің майдан ашқан сен де есен бол.
Үй салып, үш қыс бойы мекендей см,
Тогайы Ақбулактың қош есен бол.

Күй тартып, ән де шырқап, кернейлестіп,
Орал тау күнгейінен асуышы едік.
Салғара әнишінің үніне сап,
Әсем ән – “Жиырма беске” басушы едік.

Сол шақта жастық көңіл тасушы еді,
Біздерден патша оскері қашушы еді.

“Сегіздің сарбаздары шабады” –деп,
Жәнгір мен Баймағамбет сасуши еді.

Айшуақтай сұлтаниң,
Тоқалынан туған томар бас.
Ес білген бала кезінен,
Қазактарға болған қас.

Лайығы жоқ ісінің,
Баймағамбет төре деген нас.
Әмірі сүмның қыскарап,
Ои жылға да жете алмас.

Зауал келер жауызға,
Белгі берер алпыс жас.
Мейірімсіз ит еді,
Мансабына болған мас.

Берілі мен Шыңғырлау,
Бойындағы елді тонаған.
Геккені ертіп жүретін,
Сұлтан еді оңбаған.

Асқанға да бір тосқан,
Баймагамбет үзап кете алмас.
Көп қарғысы доп келіп,
Алпыс беске жете алмас.

Тізесі батығ көп жұртқа,
Токтірген еді көзден жас.
Қазасы жстер кісі деп,
Алпыстан әрі өте алмас.

Қиянаты есепсіз,
Іші толған қарғысқа.
Бұғалық түссе мойнына,
Қылғынып өлер алпыста.

Алпыс бес жас жуымас,
Жетпіс кірмес түсіңе.
Сүйсем деп қор болар,
Патша әскері күшіне.

Коз алдыңда ажал келгенде,
Зорлығы түссер есіңе.
Жазасын алар халықтан,
Асығатын несіне?

Жапа шегіп зарлаған,
Көзден жасы барлаған.
Жетім-жесір көп елдс,
Айшуақ ұлы қарғаған.

ӨНІРІМЕ

Мен Сегіз сүйсем туган өнірімді,
Көтерем салдық құрып көңілімді.
Қол бастап дүшпаныма соққы бердім.
Жек көрем болашақтан түңілуді.

Байқасам бойымнан да ойым биік,
Үнагам өңірімді көңілім сүйіп.
Мақсатым туған слігे қорған болу
Дем бітін қалғанынша пайдам тиіп.

Мен Сегіз төрт жыл бойы болдым қашқын,
Жырларым көктемдегі бейне тасқын.
Жүрсем де басқа елдерде жасығам жок,
Ұлықтың пәле қуған жынын бастым.

Тоқтаттым қашқындықты жиырма бірде,
Халқыма қайта оралып тептім ірге.
Ұлық, купец, графин көп алыстым,
Сонда да кеңірім болды біздей ерге.

ӨЗІМ ТУРАЛЫ

Кеңінен жаяйыншы қанатымды,
Қайрайын откір етіп болатымды.
Патшаның ғаскерімен соғысқанда,
Білуші ем нысанаға алатынды.

Мен келем өлең айтып, өнге салып,
Тыңдар деп құлақ қойып барша халық.
Шабытты шарықташы аспанға өрлең,
Шығатын мезгіл келді топты жарып.

Толқындай тербетіліп қиял, шіркін,
Жұлдыздай бөгелмestен жүйткіп ағып.
Денемді әрқашан да шабыт кернеп,
Жіберем домбырамды қағып-қағып.

Сөйлеймін алды-артымды ылғи багып,
Халайық жүрмесін деп кінө тағып.
Секілді Оралтауда ақынкын,
Көкке үшқан бұлтты жара қанат қағып.

Қыздың сайран етпей бақшасында,
Қызықпан бай-көпестің ақшасына.
Бойыма қонған дарын ерік бермей,
Кеудемде жыр қоймасын ашласын ба!

Өлең-жыр көмейімнен жосылады,
Қобызға әсем үнім қосылады.
Мақтаған ұлықтарды ақындардың,
Талайы біздей ерден тосылады.

Халқымнан сардар атақ алсам-дағы,
Болған емес істерімде астамшылық.
Асып сөйлем көргем жоқ бала кезден,
Деп жүрме ел бұл сезімді мақташылық.

ИМАНТАЙФА БЕРГЕН БАТАСЫ

Дөрежесі бейне хан,
Ер болып өссін балақан.
Ат қой десең балаға,
Есімі болсын Иманжан.

Жігіт болсын өнерлі,
Ел-жұртына беделді.
Қамқоры болсын халқының,
Ақылға дихан кемелді.

Ақын Сегіз атанған,
Қазақтың бір ері едім.
Қуанышқа кез келдік,
Сауық құрган Сері едім.

Сөзімнің жоқ дүр қатасы,
Ғұмырлы бол ботасы.
Қабыл болар әлеумет,
Ердің біздей батасы.

Отырып тойда болып шат,
Тұмада арнап қойдым ат.
Тіледің бата берейін,
Жиналған көп жөмиғат.

Ашып бебек үйқысын,
Тілегіме бірден үйқысын.
Айтылған бата сөздерім,
Құлагына тез құйылсын.

...Асан қайғы бабадай саналы бол,
Фарыпке өз Жәнібектей паналы бол.
Керейде Дәстем салдай бағалы бол,
Атақты Келден бидей балалы бол.

...Ер Дөулендей халқының батыры бол,
Махамбеттей жұртының ақыны бол.
Дау-жанжал болдырмасқа ат салыскан,
Қараменде шешендей мақұлды бол.

...Ерсары мен Баяндай өлуетті бол,
Едіге би бабаңдай сәулетті бол.
Фаскерді ат-түйемен жабдықтаған,
Керейде Тұрыпберділдей дөuletті бол.

...Киікбайдай жүртүңің шешені бол,
Ер Сырымдай халқыңың көсемі бол.
Көшебе Майлы бидей тым корегсн,
Даулы істе сөзге үста, көшелі бол.

...Кіші Аргын Шоқай бидей шалымды бол,
Алшында Ақсұаттай алымды бол.
Адайда Бекет ерлеj әулие бол,
Таузарда Жапкісідей дарынды бол.

...Кұрсары Элдибектей шешімді бол,
Ашамайлы Тіленшідей кесімді бол.
Құйса толмай, толғанда аспайтуғын,
Шілікші Малдыбайдай өсімді бол.

Соғыста жау қалмақты көп сұлатқан,
Сансызбайдай еліңнің мергені бол.
Тірілігінде қадірлеп ата-анаңды,
Кейінгі үлгі алатын көргенді бол.

...Ұлы жұз Төлебидей айлалы бол,
Кіші Аргын Бөгөнбайдай пайдалы бол.
Қиын-қыстаяу көзекте қоршау бұзган,
Тарақты Байғозыдай айбарлы бол.

...Керейде Тұрлыбектей табанды бол,
Шәуукерде Байдалыдай амалды бол.
Қиналғанда ерлерге қайрат берген,
Малайсары батырдай жайдарлы бол.

...Толебай би бабаңдай қасиетті бол.
Тарышы Нияз бидей осиетті бол.
Бикеде Манақадай аяулы бол,
Мөуелі бәйтеректей саялы бол.

Тіліне ғазазілдің ермейтін бол,
Дүшпаниға тізгініңді бермейтін бол.
Әнерге өсе келе құштарланып,
Қияға құлашыңды сермейтін бол.

Иманжан, айналайын талапты бол,
Мұсылмашша, орысша сауатты бол.
Болашақтан әрлайым үмітті бол,
Қозғанда Тайтекедей билікті бол.

Керей Шондай үйші бол,
Тәттімбеттей күйші бол.
Татулықты көздеген,
Ер Тәшімдей елші бол.

Ер Есімдей бойлы бол,
Жиреншедей ойлы бол.
Маманайдай сиырлы,
Жарасбайдай қойлы бол.

Бақыт құс қонып басыңа,
Дәулет құс келіп орнасын.
Озіндей өндір асылға,
Еш жамандық болмасын.

Ісілді құдай ондасын,
Хызыр болсын жолдасын.
Қас ойлаган дүшпаниң,
Тілегі қабыл болмасын.

Әулие мен әнбие,
Адастырмай қолдасын.
Көре алмаган жауларың,
Бақытсыз болсын, онбасын.

Өзіңмен кетпей айтқаным,
Үрпагыңа да жалғассын.
Қасиет дарын ерекше,
Қалмайтын боп жармассын!

Алла болсын қорғаның,
Орындалсын арманың.
Жағдайлы болып тірілікте,
Опалы болсын алғаның.

Аллаһу ақбар!

МҰҒАЛ БИГЕ ҚӨҢДЛ АЙТҚАНЫ

Ассалау мағалайкем, Мұғал аға,
Еліне қыпшақ атам болған пана.
Керейден Сегіз Сері ініңіз келді,
Ташаққа дертіңізге жырмен дауа.
Құлақ сал әр сөзіме зейін қоя,
Тыңдағай айтқанымды көнілің тоя.
Келсе де шаригатқа ісім қайшы,
Ән шырқаймын іштегі қайғың жоя.
Фазиз ерге бүл дүниеде жоқ дұр опа,
Әуелі болып келер зауқы-сафа.
Қай түрлі абзал адам болса-дағы,
Ақырында көрмей қалмас жәбір-жапа.
Жұзінде сүм жалғанның жүрсе-дағы
Даналар мекнант көріп, болған қапа.
Сахылар шаттық дәурен сүрсө-дағы,
Опасыз кей достары еткен таба.
Ажалға падишаҳ пен бірдей нақыр,
Мұһмұнлор яки болсын түрлі көпір.
Әр пенде нәубатпенен ажал суын,
Қолынан ғазырейілдің ішкен ақыр.
Ғазырейіл жан алушы даяр тұrap,
Ұзаттай сүм ажалдың торын құrap.
Әркімнің өлиеулі уақыты бітер шақта,
Төбеден жай оғынданай келіп үrap.
Таянып ажал шіркін жеткен шақта,
Шамаң жоқ туысынмен кеңес құrap.
Қанышалық сахибқыран болса-дағы,
Еш болмас қарсы тұрып, үрыс қылар.
Лұқмандаій бүл фәниде мың жыл тұрсан,

Жәмшидтей патша болып, билік кұрсан,
Аристотель, Аїлотондай дана болып,
Айтпай-ақ жер-жаянның ғылымын алсан.
Файсадай масиғы нәпсі болса адамның,
Халилдей отқа күймей, тұрса тәнің
Аспаниан құрбандыққа қошқар түсіп,
Исмағұл, Зұбиғола болса намың,
Әбугали Ибн Синадай амал қылсаң,
Шөп теріп, дәрі-дәрмек көп колдансан.
Ғылымның әрбір түрін менгеретін
Әбунөсір ол Фарабидей ғұлама болсан.
Жержістей неше өліп, тірліп тұрсаң,
Дәуіттей отқа салмай, дүкен кұрсан.
Нұх-Нәби пайхамбардай дүға оқып,
Залымның жер бегінде бәрін қырсаң.
Талабың Қап тауындай болса-дағы,
Бак-дәулет бірдей орнап қонса-дағы.
Тірлікпен қоштасуың бір күн анық,
Қатардан кеменгөр боп озсан-дағы.
Фаділ бол Һарон Рашидтей даңқың қалса,
Атымтайдай жомарттығың мағлұм болса,
Сүлеймендей тақытымен желгес үшіп,
Адам, жын, жануар, құс, тілінді алса.
Асиандай жүлдіздарды барлан білген,
Болсан да Ұлықбектей шын ғұлама.
Халыққа насихаттар ілім-білім
Болсан да Науайдай ақын-дана.
Жанәбілдей көрсетсөң дүшпанға айбат,
Мұсадай Қөлімолла қылсаң қайрат.
Ибраһимдей болғанмен ісің құнды,
Жүсіптей болса-дағы жүзің нүрлы,
Аюдай хас сабырлы атансаң да,
Қазаға жолығарсың осы түрлі.
Қойлыбайдай дуалы ауыз әулие болсан,
Ғамалың бүл фәнидің көзбен шолсаң.
Ажалдан адамзатты құтқармақ бол,
Ақылман науқасты емдер дәрі қылсаң.
Рұstemдей асқан мықты болсан батыр,

Залдай боп қын істе тапсаң ақыл.
Асфандияр падишадай болсан-дағы,
Тіршілікпен қоштасарсың бір күн ақыр.
Тау-тасты қырық жыл кезіп аралаған,
Ормайды мекен егіп паналяған.
Өлімнен қашса-дағы қаншалық жыл,
Ажалдан құтылмаған Қорқыт бабаң.
Ферғауындай тәңірмін деп аузыңа алсан,
Шедаттай жер бетіне жаннат салсан.
Нәмүрттай бір Алламен ұрыссам деп,
Аспанға бүркіт мініп ұшып барсаң.
Нарыңдай бай болсаң да дәүлеті мол,
Ашсаң да әл-Хорезмдей ғылымға жол.
Афрасиаб патшадай ақылы көп,
Болса да Бозжігіт, Фархад ғашықтардай,
Жалғаннан өтер пенде арманда боп.
Бойына қонған білім, қасиет, дарын,
Фаламда даныштан жан – пайғамбарым
Алланың бас елшісі – абзаң адам,
Баршаға қайырымды боп басқан қадам,
Бір қалса Расул-Алла қалар еді,
Жаралған рахыматымен хақ тағалам.
Әбубәкір, Сыздықтай көреген болсаң-дағы,
Фомардай сыншылықтан озсаң-дағы
Фосмандай аса білгіш, ғұлама боп,
Мырзалық Садуақастай қылсаң-дағы,
Фалидсій жомарт батыр, болсаң да гіл,
Астыңа тұлпар мінсең жүйрік дүлдүл.
Жиһанкез заманында өнерназ боп,
Білсең де сөйлесетін әртүрлі тіл.
Хасендей шешіен, имам болсаң бүлбүл,
Хусайындай шейіг болсаң жанатта гүл.
Мұхаммедқанафиядай шері болсаң-дағы,
Дүниеден отсең керек ақыры бір.
Хамзадай қамал бұзған болсаң балуан,
Ғаббастьай судай шашсаң дүниені алуан.
Жұз жиырма төрт мың пайғамбар мен
Отыз үш мың сахабадай болса-дағы,

Жер жүзінде ешкімді қоймас аман.
Әбдірахман халифтей атың қалса,
Темірдей қаталдығың айқындалса.
Әркімнің әр заманда өткен ісі
Жазылып тарих болып қалған нұска.
Төрт мәзһаф: Имамағзам, Имамшафих,
Және де Имамахмет, Имаммәлік.
Бөлінген мәзһафттарға мұсылман халық,
Бастаушы хақ жолына бұлар анық.
Салумен тұзу жолға барлығы да,
Котеріп дұрыс жаққа Исләм туын,
Кеңіген дүниенің тарлығы да.
Шарапатты қариялар қабыл алып,
Өткен екен турашыл жолға барып.
Насихат мұһымүнләрға ылғи айтып,
Үлгі еткен ғадылдікке сүрлеу салып.
Біләлдің ғарышқа дауысы жеткен,
Ғайамға зор үнменен дұға еткен.
Солардың бірде-бірі қалмады гой,
Болса да дүниеде көп би мен бектен.
Тірі смес сол ерлердің бірде-бірі,
Болса да оздері асыл, істері ірі.
Жалғанда солар аман қалмаған соң
Жүрерміз біздер олмай, қалай тірі?!

Дүниеден арманнан етсе керсік,
Жақсының ешбірінен болмай дерек.
Гұмыры көсемдердің қысқа болып,
Шерлі боп өткен ерлер елден ерек.
Қалдырар асыл мұра жеткіншекке,
Көз салар уақыт болса келешекке.
Алладан бүйрыкты ажал жеткен күні,
Халымыз нс болады келешекте.
Алмадық кезінде ғибрат өткендерден,
Көз салсаң, коп үциліп ілгеріге,
Жерлеген аға-іні, комғендерден,
Болмады ешбір хабар кейінгіге.
Жақсы аға, ашып қара ғибрат козін,
Бекер мс менің айтқан үлгі сөзім.

Мал-мұлік азды-көпті жисаң-дағы,
Үш қабат аттанарсың кебін бөзбен.
Есітгім Сіздей аға қайғырғанын,
Амалсыз сұнқарынан айрылғанын,
Қанатың еріксізден қайрылғанын,
Семсерің тасқа тимей майрығанын.
Көрдік біз жұртыңыздың қажығанын,
Қиналыш Сізге жаны ашығанын.
Жорықтаи келе жатып, жолда естіп,
Мен-дағы бүл қазаға налығанмын.
Арылып қайғы-уайымнан,
Ақырын тіле Құдайдан.
Орны болсын Қокеннің
Бейіште алтын сарайдан.
Алла алды өзі әуелде сыйлағанын,
Қолыңнан кетті мүлде қимағаның.
Осынша халқың отініп келгенінде,
Дұрыс па, Мұғал аға, тұрмағаның?!

ЕР ЕСЕНЕЙ

Орга жүздің ішінде
Лашамайлы Керейде
Балға батыр үрпагы.
Ақылы сай күшіне,
Заманының сұнқары,
Есеней ердің бабасы -
Әрідс өткен Ақпанаң ,
Жауға тиген болып орт.
Бергі атасы - Сейіт би,
Өз тұсында болған бек.
Өз әкесі Естемес -
Ел жақсысы ғадыл еді.

Есеней ұлық болды бірталай жыл,
Жайнады билік айтып топта гүл-гүл.
Сескенді айбарынан жүйрік, жорға,
Сөйлейтін түрлі дауда сөзге бұлбұл.

Қарасұр, жарлау қабак, қою қасты,
Тікірейген қара шаш, үлкен басты.
Ат жақты, кен мандайлы, қонқақ мұрын,
Қанды көз бейне қыран айнымасты.

Мойыны жуаң, жауырыңды, бойы биік,
Жасында батыр болған сауыт киіп,
Батырлық, хандық дәуір қош айтсын,
Бүл күнде болған кезі советник.

Есеней озін ханға балап түрдү,
Үстінен он дуанның билік құрдү.
Талай рубасы - бекзадаңыз
Алдында Есекеңнің құлдық үрдү.

Жақпады Есенейге Бүркеу мекен
Бір кездे Қожағұлдың қыстауы екен.
Көшіріп Нұралыны еріксізден,
Сол жерге штаб түспек болған екен.

Астырын мұсылмандар әрскет қып
Бүркеуде штаб үйін қалдыртаған.
Орт салып, солдаттарын түгел қырып,
Ұлықтың ойлаганын болдырғанаған.

Қызығып бос қоныс дең қонсадағы
Бүркеуде Есенейге апат келген.
Аманжол, Аманқұлдай екі ұлы
Бір күнде шешек шығып қабат өлген.

Жастық шақ Есенейге қолын бермес,
Жиырма бес енді оның түсіне дс енбес.
Сұлулар Файнажамал, Қаникейдей
Тіріліп Есенейгі қайтып келмес.

Еш пенде жасырмайды жас шегеріп,
Дарига-ай, күні өткен соң, шын көнеріп,
Ерлердің үлғайған соң ебі азаяр,
Көріліктің самалы есіп, белгі беріп.

Қартайған күшті арыстан түк бітірмес,
Шал ойнап жас қызбенен дәурен сұрмес.
Жылатып жас бойжеткен қыз алғанмен,
Бұл күнде Есенейден ештеңе өнбес.

Үш жүзге даңқы шыққан Ер Есеней,
Қойынты Артықбайды есіркемей.
Шабарман Қазақ деген жезді қамышы,
Үлпанды тартып апты мұсіркемей...

Пайдасы болмай қалып танысқанның,
Үлпанаңан, Дайрабайдың табыспадың.
Ерке өскен Ерейментая кермаралы ең,
Аузына түсіп кеттің арыстаңның.

Артықбай биылғы жыл елу үшінгі,
Бай болғанмен жоқ еді қара күшке.
Есілге мал салам деп келген байғұс,
Кез болды-ау қапияда қызын іске.

Алғаның бұл Есеней қайтып бермес
Өзімен дауласқанды жақсы кормес.
Көз жасы Үлиан қыз бен Дайрабайдың
Қазақ пен Есенейді шын жібермес.

Қоңыр шаш, қоңыр көзді, алғыр ойлы,
Қара торы, қызыл шырайлы, орта бойлы.
Маралдың қолға түскен лағындай,
Бектерге жаутаң-жаутаң қарал қойды.

.....

ЕСЕНЕЙГЕ СӘЛЕМІ

Сөду інім барғайсың,
Сәлемімді айтқайсың,
Сарыарқадай жерімде
Ашамайлы елінде

Балға батыр үрпагы
Есенейдегі ағага сәлем де.
Есекем Сегіздегі інісіне
Бір ат берсін.
Егер Есекем Сегіздегі
Інісіне бір ат берсе,
Құйрық-жалы сүзілмеген,
Үш жыл бойы мінілмеген
Құр ат берсін.
Ірлігі өзімдегі болсын,
Беріктігі озіңдегі болсын.
Жүйріктігі Аулабайдай болсын.
Жорғалығы Байдалыдай болсын,
Жібек мінезділігі Жоландай болсын,
Сезігіштігі Тәнібайдай болсын,
Мешкейлігі Тілендегі болсын,
Мықтылығы Қуаныштай болсын,
Жайлыштығы Тәбейдесій болсын,
Жүректілігі Белгібайдай болсын,
Сергектігі Есболдай болсын.
Мінез әдемілігі Тәбейдің
Ташмұхамедіндегі болсын,
Жүрісі Итемірдің сөзіндегі болсын,
Козі ботаның козіндегі болсын!
Берсе Есекем осындаи бір ат берсін,
Мұндай бір ат бермесе,
Сегіз серінің қартайған
Боз шұбары мен қан күреціне
Табиғат өзі қуат берсін!

ЕСЕНЕЙГЕ АЙТҚАНЫ

Жарамас бағын байлау ер жігіттің,
Иессі болғаннан соң зор үміттің.
Еркелеп жеткіншектер бүркітті алты,
Жүргенде өуресімен жігіттіктің.

Болғанда азаматтар адал ниет,
Есеке, тіршілікте қайтпасын бет.
Қос құсың салауат бол қалсын бізде
Жас бүркіт Танагөз бен Шұбар жендест.

Шәуілдір, Жельжетпесті өзің алғай,
Қыранды сері алды деп қана болмай.
Мініп қайт сүр жорғаны қоңіл еткен
Алдына жүрген мал гой қара салмай.

Серілер, жомарттықтың жолын баста,
Харамға аяғынды қия баспа.
Бір қасқыр, қалғаны тұлкі болсын,
Бас-басына ішіктік тери таста.

САПАРДА

Жасақ ертіп Омбыдан
Керекуге бет қойдым.
Жол-жөнекей үш түнеп,
Азыққа тайлақ, ат сойдым.

Салт атпен жеттік Ертіске,
Айналды оту зор құшке.
Тацертген жеткен жасағым,
Өзениен отті тал түсте.

Азырақ демалған соң,
Мекендер үй салған соң.
Қалмаққа бердік тойтарыс,
Тағы кеп лаң салған соң.

Бастырмай бері қадамын,
Тұтқынға алып адамын.
Тәртіпке салдық ұзамай
Басы асау шонжар наданын.

Тайшысын атып құлаттық,
Найзалап кебін сұлаттық.

Төубасын еске түсіріп,
Бұзықтарын жылаттық.

Басшысын алдық кепілге,
Төле деп шығын окілге.
Босатпадық дәулерін,
Келсе де дүшпан бітімге.

Қан құмарды тойтардық,
Мал-жанын елдің қайтардық.
Жақсылық қылдық Найманға,
Сансыз алғыс айтарлық.

Жарты ай жүріп арада
Алатауға біз келдік.
Шатыр тігіп далада
Бір азырақ күн көрдік.

Қыстаяуға слдер қонғанда,
Қойнауға мал толғанда.
Жаулар шыққан жорыққа,
Күз аяғы болғанда.

Шолғынның торып кеп,
Айналаны шолып кеп.
Сібе, ұраңқай соқтықты,
Жылдағы соңғы жорық дес.

Соқтыққаңға кез болдық,
Жауызды түзер тез болдық.
Тойтарып жауды әр тұста,
Кеп аузында сөз болдық.

Жүрдің дегі елді мазалап,
Бұзығын ұстап жазалап.
Мал-жанын жүргіттың қайтарттым,
Қылға тізіп санаң ап.

Ел арасын бүтіндең,
Болсын енді бітім деп.

Босатпадым басшысын,
Шығарған патша үкім деп.

Уранқай, жонгар, сібенің
Жорықта есін шығардым.
Қылыш шауып, оқ атын,
Зәресін алдым сүмдардың.

Омбыдағы жандарал
Бізді кейін шақырды.
Алғысын айтып шын адаі,
Іс қылдың деп ақылды.

Пістербургтен арнаулы
Келген патша төресі.
Біткен соң айым санаулы
Лялдаймын құр несі.

Таңдал құрған кеңесін
Аз ілтипат жасадым.
Таныстырып төресін.
Қалдырдым Омбы жасағын.

Шығарып салып қайтты олар,
Тоқиақ жері Барлыққа.

Үш күндей сол төңіректі шолып шығып,
Аттандық Қозы-Баян байтінен.
Ақпінәулі, Аягөзді басып өттім,
Бөгелмей Семей жаққа асып өттім.
Демалдық Керекудің қаласында,
Мейман бол Арғын-Қыпшақ баласына.
Омбыға өз қолыммен бет түзедім,
Шығып ап Керсій-Уақ даласына.

Мен Сегіз, ел жауымен көп шайқастым,
Алтай мен Алатауда майдан аштым.
Осындай болып түрган заманымда,
Арасын мағлұм еттім дос пен қастын.

КОЖЫҚҚА АЙТҚАНЫ

Уағалайкумассалам, Қожығым-ай,
Шулатқан әр өнірді тозығым-ай.
Келдің бе өлде жарлы, әлде байып,
Жылатқан көңестерді бұзығым-ай.

Қайнағаңдан бата алдың,
Жорықта нар мен ат алдың.
Тентектерден қол жинап,
Атаман Қожық аталдың.

Натшадан кешірім алып, қол таратсан,
Соқтықтай момын елге шаруа бақсан,
Мал өсіріп, егін сап, сауда жасап,
Дұрыс болар сауық қып тыныш жатсан.

Кім бөгет болса қолың ұзынына,
Үқсамай жүрсөң адам құзғынына.
Той тойлап, думан құрып, бала өсірсөң,
Дүниенің сен батарсың қызығына.

Мына келген төргт мейман,
Екі бәйге ат жогалтты,
Бірі құла, бірі боз.
Білін тұрып айтқаның,
Осы тұрған топтан оз.
Біліп тұрып айтпасаң
Шіл боғындай болып тоз.

ЗАМАНА

(Тарихи толғау)

Ақылым болмаса да дария – теңіз,
Өлеңмен жүрген жерге ектім жеміс.
Қазакқа он жетімнен даңқым мәлім,
Үрпағы Ер Шақшақтың атым – Серіз.

Өлеумет, өтіндіцдер, сейлейін сөз,
Үйінде Тәбей¹ ағаң келдік қой кез.
Тілекті сіздер қойған орындаіын,
Жырларым алтын болмай, шықса да жез.

Көптен абырой, алғыс пен алдың жақсы ат,
Жыр айтып теңге алғам жоқ елден қақсан.
Өнергे жеткіншекті баулу үшін,
Насихат айту бізге болды мақсат.

Сыры мол, ішінде көп алтын жабдық,
Кеудесі даналардың алтын сандық.
Сыртынан коз салғанмен білінбейтін,
Қойманы ашпақ болып, кілтін алдық.

Ән шырқап, домбыра, қобыз қолға алдық,
Ерлікпен қатар жүрді серілік-салдық.
Кейінгे қалдырмақ боп аталы сөз,
Замана барысына козді салдық.

Замана жібегінді жұн етіп жүр,
Арудың талайларын күң етіп жүр.
Жыртқышқа бақ-доулетті, үйіп беріп,
Нелер бір ел жақсысын жүдегіп жүр.

Біреуді аз, біреуді көп етіп жүр,
Біреуді малай, біреуді бек етіп жүр.
Қарасаң бұл дәүірдің қалпы жаман,
Біреуді ссті, біреуді жын етіп жүр.

Біреудің еткен ісін жазғырып жүр,
Біреудің алдынан ор қаздырып жүр.
Ағымы замананың сондай қыын,
Біреуді бірсу арбан азтывып жүр.

Жарлыны надандарға күйретіп жүр,
Жауызға жас баланы түйретіп жүр.

¹ Тәбей – Орта жүз ашамайлы керейден шыққан бектердің бірі, XIX ғасырда өмір сүрген кісі.

Біреулер барымтаны кәсіп етіп,
Қарға іліп, қайың соыйл сүйретіп жүр.

Алиауыт¹ көпкес күшін білдіріп жүр,
Құлаққа өктем сөзін ілдіріп жүр.
Батыр деп есаланғы айдал салып,
Қарынын жүкті әйелдің тілдіріп жүр.

Кейбіреу туыс сезін кек көріп жүр,
Дос санағ залымдарға текке еріп жүр.
Сыры мол замананың ашылмаған,
Біреуді жақсы, біреуді жек көріп жүр.

Біреулер мал біткенге мәз болып жүр,
Біреулер екі коздеи өз болып жүр.
Багызы жарлы қөділі жабырқаңқы,
Көңілі мырзалардың жаз болып жүр.

Біреулер дәулет кернеп зор болып жүр,
Олардың төрт құбылысы сай болып жүр.
Ешкім жоқ ақиреде мал әкеткен,
Тірліктеге жегендері май болып жүр.

Кейбіреу толғы жарған ақын болды,
Біреулер қамал бұзған батыр болды.
“Шешінген судан таймас”, - легендейін,
Кей ерлер өрт мінезді батыл болды.

Бектердің қара басы хан сияқты,
Жұртына айтқан сөзі ем болып жүр.
Тақырлар қипысты іске таң сияқты,
Тоқтаусыз суда аққан сен болып жүр.

Билер менен бектердің аузын алып,
Шонжарлар өзін ханга тен көріп жүр.
Біреулер паналайтын жер таба алмай,
Баға алмай ғазиз жанын мәңгіріп жүр.

¹ Алпауыт- дең ақын бұл арада мал-мұлқі, егістік, шабындық, жайлымдық жері мол шонжарларды айтады.

Жарандар, бұл күнде жоқ хандық деген,
Қашып жүр сұлтандардан пандық деген.
Үш жылдай қазыларға билік тиіп,
Төреден жүрт тізгінін алдық деген.

Сүм патша елді айдасты расында,
Келтірмей қозғалуға шамасын да.
Билерге үш жыл бойы ерік берген,
Хандық жойылып, дуан құрылар арасында.

Хандықты жоймақ болып, жарлық келген,
Сұлтандар әuletіне тарлық келиген.
Патша уездері Сперанский жоба жасап,
Он дуанға Орта жүз халқын бөлген.

Жеті ұлы Орта жүздің қанат жайған,
Кезінде сырт жауларға ашқан майдан.
Би мен бек хан тұқымын ауыздықтал,
Төре мен қожалардың багы тайған.

Абылай ханға тартпаған балалары,
Ел билеуге жетпеген шамалары.
Үәли Орта жүзге хан болса да,
Қазақтың жақтырмаган даналары.

Күншілдік Ұәли ханда басым болып,
Жантекейдің Ер Жәнібекін ылғи күндеп.
Орысты қазактарға айдал салып,
Керей-Уақтың аууына болған себеп.

Хандарда Ұәли төре болып пасық,
Жазықсыз Маңдай ерді дарға асып.
Атынай Маңдай құнын жоқтағанда,
Шығысқа жәнеліпті көше қашып.

Ауганын Ұәли ханның біліп қалып,
Тобылдың жандаралы күшін салып.
Тоқтатқан Керекудің маңайында,
Жіберген патша әскері тосып алып.

Осылай орыс досы тор күрыпты,
Беттерін кейін қарай көш бұрыпты.
Өздері сүйеп жүрген Уәли ханды,
Әкеліп Сырымбетке қондырыпты.

Уәли хан өлмей тұрып, бір жыл бұрын,
Хандығы Орта жүздің таратылған.
Көсемге ел басқарар билік тимей,
Кәпірге қазақ жұрты қаратылған.

Қызылжар өнірі шорасы¹ Серей Шақшақ,
Кәпірге қарсы болған алмай жақсы ат.
Ол сонау Абылай ханның тірісінде,
Қорғаған қазақ жерін гаскер бастап.

Кезінде Абылай ханин алған алғыс,
Атаның жолын күғап батыр нағыз.
Оринына әкесінің шора болған,
Фадыл бол ел билеген баспай шалыс.

Әуелде Шақшақ, Сартай², Мәуліт бастап,
Оларды қазақ, татар, башқұрт қостап.
Аймағын Батыс Сібір дүрліктірген,
Кәпірге қарсы аттанып, туын үстап.

Езілген мұсылманды қолдаймыз дең,
Халқымды шапқыншыдан қорғаймыз дең.
Шақшақ, Сартай, Мәуліттер қол бастаған,
Тірілікте дүшпанға қор болмаймыз дең.

Олардың ісін Марал орі қарай,
Жүзеге асырмақ бол арпалысқан.
Жиені Марал ишан Ғұбайдолла,
Қайта хандық құруға ат салысқан.

Дер кезінде қозғалмай Ғұбайдолла,
Не боларын білмеген істің алда.

¹ Шора –кіші хан , аймақ басшысы

² Сартай батыр- Көшебс Шақшақ бидің туған інісі.

Маралдың жорықтарын дұрыс деген,
Өз басы дүшіар болып киын халға.

Ғұбайдолла Уәли хан баласы еді,
Ішінде төрелердің данасы еді.
Үсталып айдалуына себеп болған,
Ұлықтың оған жапқан жаласы еді.

Әлбебек сынды зайыбы,
Хадиша деген қызы қалды.
Артында үйге ие боп,
Болат атты үл қалды.
Қорғай алмай сұлтанды,
Халық пен төре құр қалды.

Он дуан бірақ бірден құрылған жок,
Сүм патша жүргігі алдады ұрыптаған жок.
Маралдың согыстары аяқталған,
Сол себеп өткенге ұлық бұрылған жок.

Біртінде округтерді құра берді,
Бектерді өздеріне бұра берді.
Жұрт қамы деген сөзді желелетіп,
Шонжарлар ел ұстауды мақұл көрді.

Бұл күнде құрылынты сегіз дуан,
Басқарған сегізін де өңкей жуан.
Ішінде дуанбасы шонжарлардың,
Кейбірі сардар еді жауды куған.

Кезінде ел-жүртіның қамын жеген,
Ұлыққа мойын ұсынбай қарсы келген.
Сол бектер Ресейге қызмет етіп,
Сайланды аға султан беделменен.

Көсsem бол жасақ бастап ту ұстаган,
Жасында жаңдаралмен үғыспаған.
Маралдың Сібірдегі жорығында,
Сардар бол кәпірлерден ығыспаған.

Халыққа енді олардан қайырым жок,
Үәлимен арасында айырым жок.
Айырмасы басқарған аймағы шатын,
Тартатын бұл сөз үшін айыбым жок.

Қыс қылған Ресей патшасы елдің жазын,
Ұстаған қолшоқпар ғып жүрттың азын.
Халайық, билік жайын үғынған жән,
Аға сұлтан, дуанбасы бір лауазым.

Бұрынғы хакім, шора қалған заман,
Баяғы мықтылардың күні қаран.
Әз Тәуекенің дәуірі біздерге жок,
Ел-жүртүм, күнінді көр есен-аман.

Ардагер жүртүн жинаң, ел етіп жүр,
Бірін би, біреуін бек, ер етіп жүр.
Біреуге мал мен басты түгел беріп,
Біреуді қара жермен тең стіл жүр.

Шонжардың жары өлсе, қырқы өтпей,
Тәсегі жас тоқалмен жаңғырып жүр.
Билеуге өзін-өзі шама жетпей,
Кей жаман басын босқа даң қылып жүр.

Іше алмай алдындағы қойған асын,
Қорғансыз қариялар шалдығып жүр.
Біреулер сақтай алмай жалғыз басын,
Қосы ауып, есі кетіп қанғырып жүр.

Болғанда біреу кедей, бірсу жалқы,
Біреуді аспан-кокиен тең қылып жүр.
Жалғыздың еткен ісі өнбей жалпы,
Көз жасын көп-дария сел қылып жүр.

Көнілін кейбірсүдің зор етіп жүр,
Біреуді шетқақпай қып қор етіп жүр.
Халыққа найдасы жоқ пасықтардың,
Дәүлетін шаш етектен мол етіп жүр.

Біреудің ақ малтасын ездіріп жүр,
Біреуге өлсіреуін сездіріп жүр.

Арасын ағайынның ала етіп,
Біреуді сл-жұрттынаң бездіріп жүр.

Біреуге қауіп-қатер төндіріп жүр,
Біреудің қос шырағын сөндіріп жүр.
Айырмай халал-харам не екенін,
Жұрсе де арсыздарға өнді кіріп жүр.

Саудамен біреу пайда ондіріп жүр,
Әркімнің аузын алыш көндіріп жүр.
Кей құлар өсек тасып, өтірік айтып,
Жалғанга жаңын беріп сендеріп жүр.
Алладан, аруактан да қорқар емес,
Кей сұмдар жемқорлықпен сеніріп жүр.

Біреуді денсаулықтан кем етіп жүр,
Момында би мен беккес жем етіп жүр.
Халқына кей наданды жауықтырып,
Жыртқышпен мейірімі жоқ тең стіп жүр.

Ойлама мал бітті деп надан-насқа,
Жүрген соң аузы жетпей ішер асқа
Доулетін тіршіліктे үқсата алмай,
Таба боп гүмыры өтер дос пен қасқа.

Тұлпар ат шауып өтссе, ішаң болады,
Ләңшының іздегені ан болады.
Татпаган жалған дүние ашы дәмін,
Көргенде жоқ нәрсеңе таң болады.

Мақсатсыз өз-өзінен дал болады,
Құнарлы жазық жерде тал болады.
Сараңның қолы тарғық, пейілі тар,
Жиганы өле-өлгеше мал болады.

Ондалар үй жиһазын жия айлмайды,
Үстіне тәуір киім кие алмайды.
Ат мінбейді, жақсы тамақ тағы ішпейді,
Жұмсауга мал мени пұлын қия алмайды.

Теңеймін сондайларды Қарынбайға,
Жарымай отырган соң қант пен шайға.
Кормейді тіршіліктің еш қызығын,
Жүрмейді үрты толын ет пен майға.

Аспанга бұрқыраған буы шығып,
Ыңдыны кара жердің кеуіп жатыр.
Екпек боп дихан егіс жерді жыртып,
Коктемде түқым бидай сеуіп жатыр.

Темір жок жасағаны ағаш соқа,
Егінші терін төгіп, көрген опа.
Шаруага егіндерін баптаттырып,
Мес қарын шоңжар отыр бейне бұқа.

Біреуге бақ пен дәулет шөгін жатыр,
Ондайлар аппак майға бөгіп жатыр.
Қорлықты ұлықтардан көрген жандар,
Сыртынан қарғап-сілең сөгіп жатыр.

Дихандар жаздыққа дән егіп жатыр,
Әлемге көктең жауып төгіп жатыр.
Қар жауса, бұршақ жауса, жаңбыр жауса,
Қарыны қара жердің жібіп жатыр.

Әр пенде көркейеді жабдықпенен,
Жігітке жарасады нарлық деген.
Кейбіреу жомарттықпен мырза атанаңып,
Беделге ие бол жүр барлықпенен.

Ондайға мың да бір рахмет деп айтамын,
Өлеңмен ел жағдайын көп айтамын.
Тұрмыстың ауыр-жеңіл бәрін көрдім,
Үқсын деп жүртқа мысал кеп айтамын.

Адамзат жаздың құнгі шыбындаі-ды,
Ес шығып, қыс боларын үғымдайды.
Жеткендей атқа мінсе мұратына,
Құс салып көкпар тартып дуылдайды.

Атанаң берен жігіт жолын қуар,
Адасып жұрт сөзіне елікпесе.
Өнерлі бағылан кісі сол болады,
Біреуді бекер босқа кемітпесе.

Байға қызмет, бектерге қошамет қып,
Жағынып кейбір сұмдар жымындаиды.
Шонжардың кешке дейін жұмысын қып,
Малайлар еркін жүріп қыдырмайды.

Шеттетіп көп көсем не маңғазды,
Басқарған аға сұлтан приказды.
Сайланып заседатель-орынбасар,
Күндейді думанышы деп өнерпазды.

Мінекей сұлтандардың сиқы осындаиды,
Отпекші бұл жалғанда еш тосылмай.
Бас кеспек болсадағы тіл кеспек жоқ,
Ас-тойда тоқтай алімас жыр жосылмай.

Күштіге жарлы кісі жалынышты,
Желіге байлад қойған құлындаиды.
Ұлыққа старшындар жалышышты,
Толтырып құлқындарын тығындаиды.

Біреуді ғайбаттауды кәсіп етіп,
Бұзықтар осек айтып жамандаиды.
“Намысын би мен бектің қоргаймын”, - деп,
Батырлар қолшоқпар бол арандайды.

“Билікте, салтанатта озамын”, - деп,
Шонжарлар бір-біріне қырындаиды.
“Балуандар бай сойылын согамын”, - деп,
Иттерше бір-бірінс ырылдайды.

Жаз болса, аласа тау қарсыз болмак,
Өнерсіз жалқау жігіт малсыз болмак.
Дүнис оралады талапты ерге,
Шашылу онда болмас құр бекерге.

БАЛҒОЖАҒА

Балғожа, көп жүрт білген дыбысымды,
Ел ұғынар бәйге аттай шабысымды.
Аз создсн көп мағына шығарайын,
Жыр айтсам жақыннатам алысыңды.

Шоқай, Жазы, Балжеке, – үшеуіңіз,
Бұл күндे бетті дұрыс түзедіңіз.
Коз салып ілгеріге айқын болжап,
Үрпақтың болашағын көздедіңіз.

Балжеке талапсыздың тірлігі жоқ,
Қожаның құты қашқан тірлігі жоқ.
Бәрінсн қинайтынын айтсам сізге,
Қазақтың жақ-жақ болған бірлігі жоқ.

Балжеке жақсы ағасыз жасың үлкен,
Ауызға келген созді несіне іркем.
Ыбырайжан бұл отырған бұлбұл құсың,
Болады халық ардағы, іске икем.

Біріндей осы ұлың күн мен айдың,
Сырына қанық болар өрбір жайдың,
Тіл-коз бен сүқ сөздерден есен болсын,
Асады қатарынан Ыбырайың.

Сегіз атым өйгілі Орынбор, Омбы, Семейгс,
Өз-өзінсн құйылып өн келеді көмейге,
Істің шынын айтпасам.
Тартыншақ Сегіз демей ме.

Жарайсыз түсө қалсаңыз бәсексеге,
Мактау емсс, шын сезім, см, Балжеке.
Тілек тілсп, батамды мен берейін,
Талапкер Ыбырайдай жеткіншеккс.

Әр созімдс парық бар,
Таңдайтын жырды халық бар.
Ыбырайжан ер болар,
Осы айтқанды есіңізге ал!

Бақ-дәulet бүл балага бірдей қонын,
Ақыл менен білімге басы толсын.
Халыққа тіршілікте қамқоры мол,
Көсем боп ғұмыр жасы ұзақ болсын!

Бермесін балаларға біздің жолды,
Балаңыз құрбы ішінде болсын оңды.
Атқарған істеріне жүрг сүйсініп,
Жігіттің ғұлі десін бұрын-соңды.

ҚӨШКЕГЕ БЕРГЕН БАТАСЫ

А, жаратушым,
Кез жасын ігіз Көшкенің,
Көп ұзатпай босат інімді,
Сиырынан көпес Яшкенің.

Үш жылдан уақытын асырмай,
Бақыт қондыр басына-ай.
Дәulet құсын келтіріп,
Орнықтыргай қосын-ай.

Ел жаққа қарай аударғай,
Көшкес жастың қосын-ай.
Тілегімді қабыл ғып,
Көбейткіз мұның досын-ай.

Уа, Кошке жай қолынды,
Оңғарсын тәнірім жолыңды.
Ен байлыққа кез қылып,
Жоқ етсін тез сорынды.

Ренжіме шырағым,
Уақытша келген ноубетке,
Жолығарсың ұзамай,
Кенсттен келген дәuletке.

Жарылғағай, ақ ием,
Тілегін беріп Көшкенің,

Ордасына орнатқай,
Бірнешеуін тепшениң.

Қанағат болса бұл күнде
Тер төгіп талқан шайлышын.
Менгересің аз жылда
Дүние-малдың байлығын.

Ақтан болсын рахымет,
Ерлерден болсын шалагат.
Қалған күнде, Қошке жан,
Көрсерсің ылғи рахат.

Мекен етер ел жақта
Құтты болсын жайыңыз.
Айтқаным менің дәл келіп,
Оңыңдан тузын айыңыз.

Жадырап ылғи коңілің,
Шаттықта болсын өмірің.
Абыройлы мырза боп,
Сыйласын туған өңірің.

Дүниенің көріп қызығын.
Ұзақ болсын жасыңыз,
Мейманға берген ықыласпен
Жұғымды болсын асыңыз.

Балдан тәтті сориасы,
Қандай дәмді етіңіз.
Жомарт болып ылғида
Мақсұтқа берсін сөuletің.

Көркейс берсін сөuletің,
Молая түссін дәuletің.

Ұрысты болып әрдайым,
Өсе берсін өuletің.

Пайдалы істі ақылмен
Көңілге тоқып түйіңіз.

Әнші-ақын сізге үйір боп,
Думанды болсын үйіңіз.

Опалы болсын зайдың,
Болмасын еш уайымың.
Дастархандарың мол болсын,
Денсаулықтарың зор болсын!

Тірі жүрсөң шырағым,
Тагы да дәм татамыз.
Қырықтың бірі қыдыр боп.
Қабыл болсын батамыз!

ПЕРОВСКИЙ

Ертелі-кеш есіріп,
Жер-судан елді көшіріп.
Әкімсің патшаның,
Қанға құмар есірік.

Көбейтесің салықты,
Жылдан-жылға есіріп.
Зорлығынды бейбіт ел,
Отыр бастан кеширіп.

Перовский сұмырай,
Қазаққа алдың өшігіп.
Құндері туса тастайды ел
Үніңді сенің өшіріп.

Патша жауыз заңы да,
Бола бөрмес мәңгілік.
Тозығы жетсе азғындал,
Қалар бір кез ескіріп.

Жарлы-жақыбай бас құрап,
Майдан ашса бірігіп.
Патшаның жаман тәртібі,
Қалмайма сонда бұлініп.

Жазықсыз ерді жазғырдың,
Жолына ор қаздырдың.
Үйиған сүттей халқымды,
Күғындал мұлде аздырдың.

Құл қылмақ боп қазакты,
Корсеттің ғой азаңты.
Еркін жүрген жүртима,
Оринатып тұрсың дозақты.

Жалман жұта алмайсың,
Өскелең елді жан-жакты.
Жыллаттай көпті іше бер,
Самогон, арак, шаранты.

Жұлынсаң да дамылсыз,
Алған беттен қайтпаймыз.
Бағынам дел сендерге,
Тіршілікте айтпаймыз!

АҚ ЖАЙЫҚ

Естен кетпес өр Жайық,
Таңданған сұлу кер Жайық.
Еркелеп жүзэр суында,
Қарқыны шашаң сан қайық.

Толқынды асау Ақжайық,
Кек шалғын жагаң ғажайып.
Балқашында дем алсам,
Қалғандай дертім азайып.

Сылдырап ағып бұрандал,
Ағысың қатты жылдамдал.
Жагана қоныш акқу, қаз,
Құйқылжытар ән шырқап.

Кекше құрақ нуларың,
Мөп-мөлдір түші суларың.

Тоғайда сайрап бұлбұл құс,
Тамылжытар жырларын.

Сағымдайын сылаңдап,
Ақша тоңдай қылаңдап.
Естілер қамысы сыйбыры,
Меніреу түнде сыр үрлап.

Көлбей үшқан үйрек, қаз,
Кезінде жайлы әсем жаз.
Қаңқылдайды жыр-жырлап,
Бір-біріне етіп наз.

Болмаса да болғандай,
Құнары жетіп толғандай.
Балауса балғын құрағың,
Көздің жауын алғандай.

Айдында малтып жігіттер,
Өнерін көпке көрсстер.
Жарымен суда серуендер,
Терептеге қайық жүйткітер.

Кос ескекті жел қайық,
Фашықтарға лайық.
Қарулы жігіт ескенде,
Болады-ау көзден тез ғайып.

Бұрымдары білектей,
Өрілген шашы жібектей.
Ақша жүзді сан ару,
Әдіспен жүзер мұлт кетпей.

Маңдайда қасы қылып,
Бойына қайрат жиылып.
Бұрала басып жас сұлу,
Жігітке сөйлер бүйірып.

Тыңдауға үнін арудың,
Ебін тауып барудын.

Ретін ойлап жас жігіт,
Жинар бойға қаруын.

Қарсы жүзіп толқынға,
Құлаштай малтып толқында.
Көрсетер жігіт қайратын,
Өнерім деп сылқымға.

Балықшылар еспенсін,
Жағада жүзіп шеттеген.
Ауларын жиып асықпай,
Алады балық контеген.

Астраханнан шыққан бетпенен,
Жендетті тиеп көптеген.
Атырау теңізі арқылы
Кемелер жүзөр күшпенен.

Аттанарда найқалған,
Жоргадайын тайпалған.
Кемелер тасын солдатты,
Бақыты жүрттың шайқалған.

Жүзуінен бауулап,
Үйшікке тоқтап аялдан.
Жендеттің жартысын қалдырып,
Текеге бастар аяндан.

Үйшікген шыға еппенең,
Текеге қарай беттеген.
Кемешілер сескенеді,
Болса да қауіп күтпеген.

Тоқтайтын шаһар Текесі,
Жендест пей ұлық ұясы.
Қызбаған комтің шекесі,
Қорлық боп қалған мирасы.

Жайықтың Шаган саласы,
Көкорай шалғын жагасы.

Қабағына өзен Шағанның,
Орнаған Теке қаласы.

Жарқабагында Шағанның,
Орнаған шаһар сүйк тым.
Қазағына бұл жердің,
Орнатардай қара түн.

Қос қабатты ағашп үй,
Ұлыққа патша тартқан сый.
Ол үйлерден естілер,
Ел шошытар зәрлі күй.

Теке шаһар осы ғой,
Қарғысина жүрттың бөленген.
Қанішерлердің қосы ғой,
Қан токсे ғана түрленген.

Теке шаһар бақшасы,
Көз жаспенен көгерген.

Таусылған соң ақшасы,
Қайыршысы көбейген.
Белгілі жайлы екені,
Еділ-жайық ел мекені.
Қазактарға бүйіртпай,
Жау алды бұл өлкені.

Халқын қорғап көп бұрын,
Қол бастаған Ер Сырым.
Арманда өтті ол дағы,
Жүртіның жоқтан бар мұнын.

Беті қайтпай үрystan,
Қалмақпен Сырым соғысқан.
Қалмақты жеңіп шыққан соң,
Жер қорғауға ойысқан.

Жасы алпыстан асқаңда,
Жер-суды қорғап Ер Сырым.

Патшаға қарсы болған-ды,
Келген соң жүртқа іс қырын.

Оп жеті жылдай соғысын.
Фаскерімен Орыстың,
Жеңіліс тапты ақыры,
Білсс де тәсілін ұрыстың.

Зеңбірекке төтеп бере алмай,
Женілгенд еді Ер Сырым.
Сонда да оны бағалап,
Ақындар ариады көп жырын.

Онан соң жаумен алысқан
Арғынғазы қол ертіп.
Қорғамақ болып жер-суды,
Жүрт алдында серт етіп.

Сол жылдарда қол бастаң,
Көтібар мени Арыстан.
Жер су үшін олар да,
Көпірлермен шабысқан.

Солардан кейін жер үшін,
Бас көтерген Жоламан.
Қонысынаң айырылып,
Күйініп жорық жасаган.

Жсңілген соң көпірден,
Арғынғазы жер ауған.
Ажал жетті жат жерде,
Қорлық көріп коп жаудан.

Көтібар да тайынбай,
Ұлықтармен шайқасқан.
Қартайса да қайыслай,
Көпірлермен жауласқан.

Мақсұтына жетпей олар да,
Аманат жанын тапсырған.

Қаратай сұлтан ұран сап,
Қол құраған тасырдан.

Қарсы болып патшаға,
Фаскер жинап Науша да.
Сүйінқара екеуі
Күй тартқызыған Бақшага.

Сыр бойында Жанғожа,
Сарбаз жинал, ту алған.
Болған соң жүргікса сарт қожа,
Күнгейде қазақ қиналған.

Қоқандық сартпен дауласын,
Жанғожа батыр жауласып.
Соңына ерген дихандар,
Уағада-серт байласын.

Сүйінқара, Науша да,
Қарсы болған патшаға.
Ол екеуі қол бастап,
Күй тартқызыған Бақшага.

Сол кезеңде етіп серт,
Исатай мен Махамбет.
Жер-суды қорғау кәпірден,
Ол ерлерге бол міндегі.

Екі бірдей асыл ер,
Ел үшін өткен еңіреп.
Дүшіндармен соғысып,
Жанын қиған жерім дегі.

Бір кектен бір қоздаған.
Қалмады қазақ тозбаған.
Шұрайлы жерде көрсө егер,
Ұлық жоқ қолын созбаған.

Үлғайса да Арыстан,
Қалмайтын ер алыстан.

Жалғастырды күресін,
Өле жаздағы намыстан.

Мұндай шайқас сол тұста,
Орта жүзде де болған еді.
Марал ишан қол бастап,
Кемеліне толған еді.
Оның жолын қуушы,
Есенкелді, Саржандар.
Сарттан болды ажалы,
Қапы қалып көкжалдар.

Еділ-Жайық екі озен,
Мекені болған ерлердің.
Халықтарға зор пана,
Шұрайлысы еді жерлердің.

Сан жылдар мен сан айлар,
Қазак, татар, ногайлар.
Мекендер Еділ тоғайын,
Салдырган сәнді сарайлар.

Кезіндс қазақ, ногайлар,
Салдырган нелер шаһарды.
Ноғай ханың тұсында,
Кәпірge тіккен қаһарды.

Алтын орда хандығы,
Бірте-бірте олсірен,
Белінген төрт хандыққа,
Болмаган соң еш тірең.

Болмай ауыз бірлігі,
Соңында күш жимаған.
Сокқысынан көпірдің,
Шаһарлары қираған.

Шаһардың бұзып үйлерің,
Кесектерін тасып жау.
Сарайшық, Сарай-Беркенің,
Орнында үйлер қалмады-ау.

Мұсылманның таңы атып,
Ашылса алтын арайы.
Қазақ, татар оқ атып,
Жойылса жаудың сарайы.

Қазақ, татар, естектер,
Бірігіп қүшін жинаса.
Көптің шері тарқар еді,
Шанары кәпір кираса.

Түсінсін дсп өткенді,
Жастарға өлең ариған.
Ақын Серіз мен болам,
Салдықиен жерді шарлаған.

ИСАТАЙДЫ ЕСКЕ АЛЫП АЙТҚАНЫ

Жігіттер асыр салып жүруші еді,
Сұлумен ерлер ойнап-кулуші еді.
Жиып ап ақ ордаға батырларын,
Иса-екем, ақыл-кеңес беруші еді.

Сарбаздар сардарларға сенуші еді,
Сотқарлар Исатайға конуші еді.
Атағы Кіші жұзге жайылған сон,
Паналап оған өркім келуші еді.

Сыйлаған Байұлыдай қалың елі,
Дұман еді Бас қолбасы жүрген жері.
Мерт болып Ақбұлақта Ер Иса-екем,
Артында қалған жұрты қайғы жеді.

Бос қалып шатыр тіккен көгал жерің,
Майданда шейіт болып абзал срің.
Серкесіз қалған қойдай бытырапсың,
Ту үстар көсем болмай қайран елім.

Қол бастар батырларың аз емес-ті,
Алайда құғын көріп жүр ғой қажып.
Әлі де гаскер жинап, бас котерер,
Қалуы мүмкін емес мұлде бажып.

Біз-дагы дер кезінде жете алмадық
Бастайтын бытыратпай қалың қолды.
Болар деп дәл осылай ойламадық,
Айыра білсек-дагы оц мен солды.

БАС ҚЫРАН

Самұрық құс баласы едім үядагы,
Үясын шыңға салған қиядағы.
Баулынып сол үядан үшүп шықтым,
Болар деп істер істің тиянағы.

Талпынып жылы үямнаи үшсам-дағы,
Белгісіз болды қыран жиылмағы.
Ақ жүрек, таза сұңқар мен болдым да,
Көрінді маңыма лашын жиылғаны.

Соңыма ере үшты қыран бүркіт,
Шошынды қүшігендер бізден үркіп.
Топтауды қасыма ителгі, қаршығалар,
Бастауышы сұңқарым деп үміт күтін.

Біреуі көп қыранның мына Жүсіп,
Бас салған қүшігенді қона түсіп.
Сұңқар мен қаршығаны тұтамыз деп,
Қалынты кез құйрықтар аязда үсіп.

Алдында аждаһаның басын иіп,
Құзғындар қызмет етгі есі шығып.
Қос қыран Еділ жақта бар екен деп,
Сескенді қаракүстар қорқып бұғып.

Үстауға қос қыранды етті талаң,
Бірақ та бата алмады үшты жанап.

Тұтуға қос қыранды көмектес деп,
Құстарды қанатымен отті сабан.

Қарақұс қанатымен сабап қатты,
Шошытып момын құсты шуылдатты.
Қарақұс, саусақан, қарға жиылын ай,
Тұтпақ боп қос қыранды дүйлдәнты.

Бас сұңқар, я бас қыран десек,
Құзғындар сол асылды еткен өсек.
Болса да құс төресі қайран дегдар,
Қар жастанып, көк мұзды қылған тосек.

Ақыры бос қыран да еткен сергі,
Аса батыл құс еді мінезі өртті.
Сан рет құзғындармен шайқасынты,
Жоям деп аждаһадан келген дертті.

Осындаи егеспенен он жыл отті,
Күресіп құрта алмады келген дертті.
Бас қыран топ лашынмен барлауда бол,
Соғыста күшіндермен мерт боп кетті.

НАУША БАТЫР

Сыйынып хаққа сейлейік,
Бөлініп көптен журмейік.
Алла, аруақ қолдаса,
Бұзықтарды жөндейік.
Момындар мен жетімді,
Кәрі мен кемтар, ғарыпты,
Қорғандар деп әрқашан,
Сарбазға етсек жарлықты.
Жолымызды тәңір оңғарып,
Соғысқан дүшпан сандалып.
Патшаның шауып қамалын,
Олжага батсақ боп қарық.

Бозала таңнан біз тұрып,
Жасыл ала туды алып.
Сауыт киіп сайланып,
Бұлақтан тұлпар суарып.
Жорыққа шықсақ қамданып,
Болындар деп бізбенен.
Әлеуметке жар салып,
Жолықсак жауға ізденген.
Жеткіздірмей дүшпанды,
Мақсұтына көздеген.
Сегіз қырлы найзаны,
Ұстап шықсақ колденең.
Көлденеңдең алдында,
Найзалы жасақ тұрган соң.
Жау шаба алмас аптыға,
Ажалға мойын бұрған соң.
Тұп нағашым Науша-еке,
Ұнайма осы талабым.
Батырларды шақырсақ,
Шығарма сайлап жарағын.
Орта жұз Керей баласы,
Тірейді шындалап табанын.
Софыспақ боп кәпірмен,
Сайлаған соң жарағын.
Нағашым дең Наушы-еке,
Сіздің де ойды білмекші.
Жиеншарын бұл Сегіз,
Жорыққа бүгін журмекші.
Дегенімде Наушаға,
Шешіле сөйлеп үн қатты.
Айналайын Сегізжан,
Деді ісің мені қуантты.
Батырлардың қыңыры,
Шақырғанмен келмес те.
Айналышықтап кейбірі,

Сөзіңе айтқан көнбес те.
Ұлық пен ханға сүйеніп,
Жұртты қөзге ілмес те.
Басына қайғы түспесе,
Ер қадырын білмес те.
Екі жұзді кей батыр,
Тура жолмен жүрмес те.
Екі жүйе соғыста,
Келмеген бар кеңеске.
Женісті беріп жауына,
Аяқсыз еткен әр істі.
Тұсірген соң ауына,
Батырды кәпір шын тісті.
Айналайын жиенжан,
Өзің баста, біз ердік.
Қасындамыз әрқашан,
Талабынды хош көрдік.
Деді дағы сол жерде,
Батасын берді тағы да.
Болмасын деді еш бөгөу,
Әрлеп түрған бағыңа.
Сөз қалады үрпакқа,
Айтулы жүйрік шешленнен.
Қол алдында алдым келісім,
Науша сардар көсемнен.
Ақбұлақ өзен бойында,
Жатқан маңды орлаттық.
Су толтырып орларға,
Жаудың жолын торлаттық.
Қараған бойын шарладық,
Дүшпанның жолын барладық.
Жаттықтырдық ғаскерді,
Асылық іске бармадық.
Науша шықты бізге еріп,
Қолдайтуғын серік бол.

Ұлықтармен, ханменен,
Шайқасуға жерік бол.

Сарбаз болған ғаріптің,
Ерлікке қолын жеткіздік.
Қазақ, орыс қолымен,
Майданды бастан өткіздік.

МУСА БАЛА
(Жаяу Мұсаға арнаған)

Хош келдің Сепі ағана Мұса бала,
Байжандай жақсы ағадан тудың дана.
Есейіп ақыл-қайрат толған шакта,
Қазақтың баласына болғай пана.
Шығыпсың Сүйіндіктен жастай дара,
Құрбынан озып жүрген зерек бала.
Жетім-жесір, ғарыптың қамқоры бол,
Ер жетсөң сенде болар ақыл-сана.
От жүрек, ер мұсінді, балғын білек,
Боларсың туған елге үлкен тірек.
Өзіңе хал-хадари ән үйретем,
Сегізден келген болсаң бата тілеп.
Әрдайым, Мұса інім, жолың болсын,
Ақындық саған дарын, аруақ қонсын.
Бакытың тіршілікте өрлей түсіп,
Денене күш пен өнер, ән-күй толсын.

**СЕЙІТЖАН, ҚҰШАН ЕСІМДІ
ІНІЛЕРІМЕН ҚОШТАСҚАНЫ**

Ат ойынын менгеріп,
Көрген елді таң қылған.
Көкпарға жастай қатысып,

Жасыл жерді шаң қылған.
Сол бір күнім тұс болды,
Дауылданып замана.
Киындық бізге тұс болды,
Кәпір қаптап далама.
Тай-құнандай тебіскен,
Бірге тағам жесіскен.
Бір үйде туып, бірге өскен,
Қызынбай асық бөліскен.
Тай-құнандай жарысқан,
Асық ойнап алысқан.
Бір төсекке жатысқан,
Ойынға қызық батысқан.
Жақында жүрсек тебіскен,
Алыста жүрсек кісінескен.
Бір жасы кіші бауыры ең,
Белсеніп іске кіріскен.
Болашақ үлкен серісің,
Әнімен жұртты үйітар,
Көп тұруға болмайды,
Кеңесуге уақыт тар.
Біздің үшін кек қуып,
Өсе келе төкпе қан.
Оралып елгे келгенше,
Қош есен бол, Сейітжан!
Жас өспірім балдырған,
Екінші інім-Құшанжан.
Сейітжаннан қалыспай,
Серілікке талаптан.
Сен-дағы қымбат бауыр ең,
Әншілікке ебің бар.
Ат ойынын менгергей,
Ерлермен болып барабар.
Сейітжаннан қалыспа,
Ат қосқанда жарысқа.

Менің үшін кек қуыш,
Қыын іске барыспа.
Қызық емес у мен шу,
Білімді бол өнер қу.
Атпен жұзіп өтіндер,
Кезессе алдан ағын су.
Тіршілікте дос көбейт,
Жерге кірсін дүшпаның.
Оралып елге келгенше,
Қош есен бол, Құшаным.
Тобылдан салмен өткенше,
Тұрындар қарап артынан.
Жағаға біздер жеткен соң,
Баргайсындар елге аман.
Бізден сәлем айтқайсың,
Шақшақ бидей кәріце!
Және де сәлем дегейсің,
Үлкен-кіші бәріне!

ҚАРАҒАШТАЙ ПАНАЛАРЫМ

Шағырай сал, Жанат сері агаларым,
Өсірген қарагаштай паналарым.
Мәпелеп ақ түйғындаи сылап-сипап.
Жеткізген біз едік қой інілерің

Ақындықта ұстазым Салғара ағам,
Әрі батыр, әрі ақын, балуан адам.
Сері бол деп өзіме бата беріп,
Жетімдікті көрсетпей болған панам.

Үш жүзді Салғара да аралаған,
Өнерін казак, татар бағалаған.

Әйгілі түйе балуан болғаннан соң,
Мырзалар сыйлап оны ағалаған.
Зілғара, Шопан, Жанак, Орхан, Бұрхан,
Бесеуі жақсы көрген ағаларым.
Солардың арқасында еркін өсіп,
Тұяғын тұлпарлардың тағаладым.
Ақындықта бір ұстаз ағам Жанақ,
Көрді ол менде барын күн мен талап.
Осындай асылдардан ұлгі алған соң,
Ән салып, қызды ауылды жүрмін жанап.
Ұлы әкеміз Шақшақтың,
Жанкісі, Қамбар ағасы.
Ақындық пен ерлікте,
Артықша болған бағасы.
Салғара ақын кім десеніз,
Жанкісі атам баласы.
Аталы-балалы екеуі,
Саналған елдің данасы.
Зілғара, Шопан қос әнші,
Орхан, Бұрхан қос мерген.
Жанкісі жырау баласы,
Жақсы екенін жүрт көрген.
Қамбар мерген атамның,
Сүйікті ұлы Жанақ ер.
Әнші, күйші һом жырау,
Топтан озған кеменгер.
Жанкісінің бес ұлы,
Көсемдерден бата алған.
Жер-суды қорғап кәпірден,
Бес қасқа деп аталған.

ҚАЛДЫБАЙ ҚОСАЯҚҰЛЫ (Жоқтау)

Алла беріп зор қуат,
Шабыт келіп қозғалдым.
Халыққа қызмет етпекке,
Домбыра, қобыз қолға алдым.

Қобызды қолға алған сон,
Жігерлендім талпына.
«Ер Сегіз, жоқтау шығар», -деп,
Салмақшы ел талқыға.

Қабыл алып жұрт сөзін,
Қайта келіп қалпыма.
Ерік бердім қобызға,
Ие бол зор қарқынға.
Қалдыбайды жоқтайын,
Бұрынғы тартып салтыма.
Жігер келді қимылда,
Шабыт кернеп бүркүлда,
Қазаға ерлер сабыр қып,
Бір азырақ сөз тында.
Он мың қолды басқарған,
Қос батырдай қасқарған.
Айбатын көріп алыстан.
Батпай дүшпан жасқанған.
Әділ билік жөн айтқан,
Көпке өнеге сөз айтқан.
Аламанға жөн сілтеп,
Үйқысына оятқан.
Мұридтерге тапсырып,
Батырларды жинаған.
Айтқанына жұрт үйып,
Бұқарасы сыйлаған.
Аяды халқын жаны ашып,

Көзінің жасын тыймаған.
Ұлықпен, ханмен алысып,
Қорлыққа елін қимаған.
Жасағын жинап, қос тігіп,
Жасыл туын жайнатқан.
Сарбаздардың қылышын,
Откір етіп қайратқан.
Кермеге тұлпар байлатқан,
Қару-жарақ сайлатқан.
Момынның кегін алам деп,
Солдаттарды жайратқан.
Неге десен солдаттар,
Көп ауылды жылатқан.
Қалдыбай сарбаз жинауы,
Хан, сұлтанды қиналтқан.
Қалдыбай мен Үрысалды,
Ісімен жүртты илантқан.
Жарышыларын жіберіп,
Әр елден жігіт жинатқан.
Қамалға ат ойнатқан,
Патша әкімін ойлантқан.
Қуып алып аттарын,
Солдаттарды сандалтқан.
Сары ала туды қолғ алған,
Шайқасуды ойға алған.
Еділ-Жайық суынан,
Күрен қасқа тұлпарды,
Талай рет суарған.
Қара қылды қақ жарған,
Үрпакқа дұрыс жол салған.
Онға басып істері,
Әрбір дауда жол алған.
Қорған болып халқына,
Ісі ұнаған жалпыға.
Елге қамқор болам деп,

Жастай түскен талқыға.
Зорлықшылмен алысқан,
Болжап сөйлер данышпан.
Лайықты іс қылған,
Ысықтан шыққан арыстан.
Берен сауыт жағасы,
Байұлы жұрты ағасы.
Ата тегін сұрасаң,
Тоғырша екен бабасы.
Ысықтың ұлы – Тоғырша,
Тұсында үлкен ер екен.
Шешуі қызың даулы іске,
Тоғырша келсін дер екен.
Тұған жерін сұрасаң,
Еділге барып құятын,
Тептер өзен жағасы,
Өтіп кетті демесен,
Патшадан артық бағасы.
Нәсілін оның сұрасаң,
Кіші жұз Алшын жұрты еді.
Кәпірлерге әрқашан,
Төнетүғын бұлт еді.
Қосаяқ ердің ұлы еді,
Алланың сүйген құлы еді.
Ақыл айтқан мұндыға,
Жұртының еді-ау панасы.
Кедей деп, бай деп бөлмегсін.
Қара қазақ данасы.
Ер Қалдыбай жоқ мұнда.
Әскерімен патшаның,
Шайқасуға барысқан.
Дауласқанда жер үшін,
Амалын ханның тауысқан.
Істері адал болған соң,
Көпшілікпен табысқан.

Ел жылатқан ұлықтан,
Көңілі оның қалысқан.
Шеттеп жүрген батырлар,
Іздең келсе алыстан.
Құшақ жая қарсы алғып,
Мейман етіп танысқан.
Тұыстасып, достасып,
Мәңгілік боп табысқан,
Ер Қалдыбай жоқ мұнда.
Ақ сұңқар ұшты баулықтан,
Көтерерсің нарлықтан.
Құтыла алмас пендесі,
Алладан келген жарлықтан.
Қыран құс ұшты бауы жоқ,
Ажалдан адам сауы жоқ.
Аман қалған бауыр жоқ.
Олімнен ұлкең ауыр жоқ,
Пұлсыз береді, құнсыз алады,
Ішетін дәмі таусылып,
Өлшеулі қүні, дем бітіп,
Тәнірден бүйрық болған соң,
Адамның айтар дауы жоқ.
Өтпейтұғын өмір жоқ,
Тозбайтұғын темір жоқ,
Тағдырдың ісі болған соң,
Сонбайтұғын шамың жоқ.
Көмекші боп Сырымға,
Белгілі болған жасынан.
Әділетсіз патшаға,
Қарсы болған басынан.
Жасы ұлғайған шағында,
Исатайды қолдаған.
Қаш майданға кіргенде,
Көп солдатқа болмаған.
Асыл туған Қалдыбай,

Бұл дүниеден өтіпсін.
О дүниеге жетіпсін.
Алладан жарлық болған соң,
Ысықтайын жұртынды,
Ағайын мен тұғанды,
Қосылған жастай бәйбішенді,
Ұлдарың мен келініңді,
Жолдас пен дос-жаранды.
Артыңа тастап кетіпсін!

Өснег айтып кетейін

ӨЗІМ ТУРАЛЫ

Алла жәрдем берген соң,
Көздің жасын иген соң.
Бірлікке елді шақырдым,
Тозғанын көзбен көрген соң.

Повстанцев деп ат қойды,
Хан жұмсаған жендеттер.
Есімімді де үқпайлты,
Ел шулатқан тентектер.

АЙ ЖАРЫФЫ ТАҢ БОЛМАС (терме)

Ай жарығы таң болмас,
Шаққан шақпақ шам болмас.
Жомарттың пейілі тар болмас,
Таңдан сүймей жар болмас.

Зайыбын жігіт шын сүйсе,
Сұлуларға зар болмас,
Саудагерде ар болмас,
Жез өкшедей қор болмас.

Ұрлықтың малы мал болмас,
Шілік өсіп тал болмас,
Тігілсе де береннен
Бешіншттен қамзол тар болмас.

Мал ішашқыш жігіт бай болмас,
Арық атта жал болмас,
Өнер құған жігіттің
Алды-арты тар болмас.

Айыр өркеш нар болмас,
Өзен мен көлден өтпек бол,
Асыла үстап жұзсең де,
Дәңбек ағаш сал болмас.

Менмен адам зар болмас,
Өнерлі жігіт қор болмас.
Жақсы жігіт досына,
Кемек берер, тор құрмас.

Арамза адам қол болмас,
Харамның жолы оң болмас
Сараңның қолы мол болмас,
Езгі момын өсте оңбас.

Ел қонбай жерде көң болмас,
Корқақ жанды өң болмас.
Пысық жігіт тірлікте,
Басқаларға жем болмас.

Талапты жігіт кем болмас,
Жақсы мен жаман тең болмас,
Дер кезінде қаралмай,
Асқынса науқас ем қонбас.

Күншіл адам дос болмас,
Наданның көңілі хош болмас.
Көпке көсем ер жігіт,
Көрінгенмен өш болмас.

Көтерем малда қоң болмас,
Жалғыз тері тон болмас.
Пиғылы жаман ел болмас,
Ылғалды жер шөл болмас.

Өз шаруасын атқарған,
Өз үйіне құл болмас.
Талаптанған ер жігіт,
Несібеден құр болмас.

Табыс таппай пүл болмас,
Талапсызға бақ қонбас.
Бақ кетер адам құндыс мас,
Ойсыз пенде ылғи жас.

Ет кептірмей сүр болмас,
Жексүрында түр болмас,
Қазы-қарта жесе де,
Қарын құрт жанды шыр болмас.

Жаман өдет алған жан,
Тұрлауы жоқ ойламас.
Қылдырып ғадет қылғандар,
Өз үйіне тоқтамас.

Мылжың сөзде шек болмас,
Арсыздарда тек болмас,
Абзал жанды кек болмас,
Қолайсыз адам бек болмас.

Еспенің созі дөп болмас,
Шақат жерде шөп болмас.
Үлгілі ата-анаға,
Жұз бала да көп болмас.

Жамандарда еп болмас,
Алдындағы асын жең болмас.
Араз болса ағайын,
Бір-біріне сеп болмас.

Ашпа жалан тоқ болмас,
Епті жігіт жоқ болмас.
Қоғажай, қурай жақсаң да,
Жайнал жатар шоқ болмас.

Қамыстан жасап оқ болмас,
Көблек ұшып от болмас,
Сақтанған пенде ешқашан,
Қыны іске соқ болмас.

Күғын көріп ұлықтан,
Жарыла жаздал қорлықтан,
Ішің толса санаға,
Тұнеп жүрсөн далаға.

Ер тоқымды жастансаң
Бешпентінді бастансаң,
Астыңа шекпен төсөнсөн,
Тұн үйқынды төрт бөлсөн.

Үйқысыз ерде хал болмас,
Жейтіні жая-жал болмас.
Қажып жүрген шағында,
Не ішсөң де бал болмас.

Сауыт киіп сайланып,
Белге семсер байланып.
Қару-жарақ асынып,
Жасақты шолып айналып.

Топталып сарбаз маңына,
Жігіт болған шағында.
Бақ-күндес болған дүлейлер,
Ере алмайды шаңына.

Халқыңа азап көрсеткен,
Жауға аттанбай ер болмас.
Ат қойып қарсы дүшпанға,
Қамалға шаппау жөн болмас!

ҚАЗАҚҚА

Бөлінбе қазақ жік-жікке,
Бөлінсең қазақ жік-жікке,
Шіл боғындей бытырап,
Шыға алмассың биікке.

Не жетсін жүртүм бірлікке,
Мән берген жөн ерлікке.

Өнер қуып, кәсіп ет,
Салына бермей өрлікке.

Жаралмаған еш пенде,
Көрем деп өмір тозағын.
Ақылдан болмай кур кенде,
Өнер үйрен қазағым.

Көтергенмен бос кеуде,
Арылмас бастан азабын.
Кәсіп қылсаң сендер де,
Құрарсың түрмис ғажабын.

Алданба қазақ, алданба,
Дүшпаппаниң сөзін малданба.
Алдансаң оңбай құларсың,
Іштен жауың шалғанда.

Татар-дағы құрдасым,
Шаһабудден Маржани,
Өнерімен ол шаһыбаз,
Халайықтан көрген сый.
Талабы бар бозбала,
Маржанидей білім жи.

НЕ ӨТТИ?

Теңдік тимес заманда,
Көз сап тұрсаң не етті?
Белес-белес бел өтті,
Белден асып ел өтті.
Босағасын борлатқан,
Маңдайшасын сырлатқан,
Керегесін қырлатқан,
Шаңырағына шоқ орнатқан,
Он екі қанат орданы,
Көк шалғынға тіктіріп
Төріне тәсеп тесеніш,
Мейманды сонда күттіріп,

Бие менен інгенді,
Қатарлатып байлаған.
Қымыз бен ішіп шұбатты,
Сары қазы шайнаған.
Сауыт киіп үстіне,
Беліне семсер байлаған.
Қару-жарақ асынып,
Тұлпар мініп астына,
Аттанбақ боп асығып.
Жасыл туын көтеріп,
Қол алдында жайнаған.
Разы болмай заманға,
Бас бармағын шайнаған.
Үңза болып наданға,
Неше алуан ер өтті.

II

Дәулетіне мәз болған,
Жиган мұлкі аз болған.
Үйіне лықып жүк толған,
Неше пасық бай өтті.
Жарлылар өтті кемдікпен,
Хабары жоқ тенденктен.
Құліп ойнар қабақ жоқ,
Тойып ішер тاماқ жоқ.
Байдың істеп жұмысын,
Қандыра алмай үйқысын.
Ұзақ күнге қимылдан,
Көрмеді жаиниң тынышын.
Іштерінен қарғайды,
«Құрысын, шонжар, құрысын!»

III

Қаһарман ерлер қан кешкен,
Жер-суды бермеу жөн дескен.
Фазауатқа қатысып,
Майданда жаумен белдескен.
Солардың бірі – Итіке,

Қаза тапқан қапыда.
Жалдамалы төрелер,
Айналған кезде тағыға.
Патша әкімі тіліне,
Талай ерлер алданған.
Тыңчы болып төрелер,
Ұлықтарға жалданған.
Сондайлардан жиіркеніп,
Саналы ерлер зарланған.
Бұл фөнидиң жүзінде,
Біреу кедей, біреу бай.
Біреу бар да, біреу жок,
Болған емес бәрі сай.
Біреу жалғыз, біреу көп,
Біреу аш та, біреу тоқ.
Күн көре алмай пақырлар,
Жүргегіне түсті шоқ.
Мұсылманның баласы,
Жер-сүйнан айырылды.
Қажырлы деген ерлері,
Қанатынан қайырылды.

Қынаптағы алдаспан,
Шабылмай тасқа майырылды.

IV

Қызмет еткен ұлыққа,
Мырзалардың көңілі жай.
Құс мамықты шынтақтап,
Ішкендері қою шай.
Жалшыларлға түк бермей,
Жегсндері наң мен май.
Қантты шағып қышқашпен,
Дастарханға қояды.
Қыста да қысыр сауғызып,
Қымызға әбден тояды.
Сөйтсе-дағы мырзалар,
Фаріпперге көз салғай,

Құдайға құл, Мұхаммедке,
Үммәтпін дейтін болса,
Есіркеп жетімдерді есіне алғай.

V

Ғашықтар жүр зар илеп,
Дегеніне жете алмай.
Көсемдер жүр уайым жеп,
Соңына халқын ерте алмай.
Шешендер жүр қамығып,
Айтқан сөзі ете алмай.
Батырлар жүр тарығып,
Максұтына жете алмай.
Ақындар жүр жыр айтып,
Үй шаруасына қарамай.
Билер де жүр ұлғі айтып,
Ұлықтан асып кете алмай.
Тіршілікке көз салып,
Қарасам жете абайлап.
Қобыз тартып толғанып,
Жасасам талдау бажайлап.
Алтын, күміс жиһаздың
Бәрінен артық денсаулық.
Денсаулығың болмаса,
Басқаның бәрі күр даурық.
Денсаулығың бар болса,
Табылар оңай он саулық.
Көп кешікпей жолығар,
Ғұмырлық серік ақ жаулық.
Шарықта Сегіз, шарықта!
Өлең-жырдан жалықпа!
Өнеге көрсет жастарға,
Пайдаң тисін халыққа.
Бұйыртсын деп жиганды,
Алладан тіле иманды.
Лайық деп бір әлеумет,
Нәпсіні тез тиғанды.
Осылай Сегіз десен де,

Көптің қамын жесең де.
Көргенің түске айналды,
Қызық дәурен сұрсаң де,
Жастық енді оралмас,
Денсаулық жақсы бола алмас.
Емдеңгемен балгерге,
Мендетіп түр бұл науқас!
Бұл фәнидің жүзінде,
Алшан басып жүре алман,
Жүрггүң айтқан сезіне,
Құлағымды түре алман.
Құрбылармен бас қосып,
Қалжындастып күле алман.
Замананың қыр-сырын,
Енді ойланып біле алман!

YMIT

Жігіт ем құрбы алдында емес жасық,
Құшағы достық десе айқара ашық.
Тұнық ем айна көлдей тыныш жатқан
Дауыл боп тидің дағы, кеттім тасып

Тамылжи тебіренген жүрек сырнын
Көңілдің серпер кейде қасірет-муңын.
Қайтейін сен болмасаң жырға қосып,
Сайраған гүл бақшада бұлбұл үнін.

Аңқыған жұпар исі қызыл гүлді,
Сиқырлы маужыраған айлы тұнді
Қайтемін сен болмасаң әнге қосып
Әлемге шырақ болған көкте күнді.

Фажайып қақ нұрына шашқан шапақ,
Өзіңді артық көрдім көркем санап.
Бар жылу, бар рахат өзінде ғой,
Жымып қарлыға штай өтсең жанап.

Кім едің, айтшы жаным, айтшы өзің,
Біле алмай жан дүниенде бітті төзім.
Қадала маған қарап өтпесен де,
Жұректі өртеді ғой отты көзің.

Кер марал кербезі ме ең асқар белдің,
Болмаса аққуы ма ең шалқар көлдің?
Жазылmas жара салар ақ қөнілге,
Ұсынсан қол жетпейтін шынар ма едің?

Тынымсыз тығыршиды албырт жүрек
Омірден айнымастай досын іздел
Арналды өзінізге осы өлсәмі
Үміттің қызыл шоғын маздатар деп.

ДҮНИЕ-АЙ

Сарбаздарым, сөз тында,
Көп халайық бар мұнда.
Осы бір айтқан термемді,
Насихат деп мақұлда.

Сардарың Сегіз жырлайды,
Сұлу сөзбен сырлайды.
Серінің үлгі-өсietің,
Әр жерде жүргт тындайды.

«Дүние-ай» атты термемді,
Ілтипатпен қабыл ал.
Алдында айтып берейін,
Жадыңа сакта қабыл ал.

Опасыз сүм дүние,
Зымырап бір күн өтерсін.
Көзді ашып-жұмғанша,
Бізді тастап кетерсің.

Жалғанды көзбен шолсан да,
Мал құрағыш болсаң да,

Бақыт қонып басына,
Кемеліңе толсан да.

Алғашқыда дүние,
Айдын шалқар көлімсін.
Өтерінде ку жалған,
Көктемде аққан селімсің!

Өтерінде сүм дүние,
Үйтқып соққан желімсің.

Тіршілікте, жарандар,
Талпынып кәсіп етерсің.
Шаруа құған болсан да,
Үш қабат бөзбен кетерсің.

Бес күндік жалған дүниенің,
Түбіне қалай жетерсің.
Қош айтысып тірлікпен,
Бақиға жылдам кетерсің.

Кетерінде дүние,
Құші біткен білексің.
Жолдас болмас сүм жалған,
Мұздаған жас жүрексің.

Әуелгіде ку дүние,
Жылытар күннің көзісің.
Қош айтыссан қу дүние,
Аждаһаның өзісің.

Найдасы жоқ дүние,
Жарылған ағаш жүрексің.
Тұрлауы жоқ фәни-ай,
Болмайтын жүртқа тірексің.

Уақыты бітіп пенденің,
Бола алмаса еш ие.
Зымырап бір күн өтерсің,
Опасы жоқ ку дүнис.

Жолдас етпей мәңгілік,
Тастап бізді кетерсің.
Файып болар кезінде,
Жалғаншыдан бетерсің.

Адамзатқа дүние,
Алғашында айдайсың.
Бастан өтер кезінде,
Қаранды терең сайдайсың.

Ойлап тұрсам дүние,
Бұлт жамылған биіксің.
Жеткізбейтін дүние,
Құмда қашқан киіксің.

Болған кезде дүние,
Түйеден үлкен үлексің.
Өтерінде дүние,
Деп айтпайсың керексің.

Сумен шайса кететін,
Дүние қолдың кірісің.
Баста бақыт тұрганда,
Көңілге медеу ірісің.

Рахымы жоқ халқына,
Қайырымсыз сараң байдайсың.
Байлауы жоқ дүние,
Мейірімсіз жыртқыш андайсың.

Толған шакта фәни-ай,
Таудан аққан бұлақсың.
Солған кезде дүние-ай,
Кураган бейнс құрақсың.

Дәулеттіге дүние,
Ерлер мінген пырақсың.
Бақ тайғанда фәни-ай,
Әр пендеге жырақсың.

Келерінде дүние,
Асуы жайлыш белімсің.

Ырыстыға дүние,
Сөнбейтін мәңгі шырақтай.
Ауарыңда дүние,
Ерге қоймас тұрақтай.

Өнерліге дүние,
Көлдегі көкше қурақтай.
Салымсызды дүние,
Маңайлатпас үнатпай.

Талапсызға дүние,
Жақындармас құр аттай.
Талаптыға дүние,
Қынагтағы болаттай.

Нелер шаһыбоз көсемнің,
Басынан дүние өтерсің.
Бак ұшқанда маңдайдан,
Болғанында бекерсің.

Баянсыз дүние осындей,
Жолығар жылдың құсындей.
Бетін берер дүние,
Болып тұрган тұсынды-ай.

Жақындарда дүние,
Шалқып жатқан көлдейсің.
Алыстарда дүние,
Гулеп соққан желдейсің.

Көз алдынан жарқ етіп,
Жоқ болады табылмай.
Жеткізбейді дүние,
Бәйге атындей ағындей.

Онасы жоқ дүние,
Кете барап қайырылмай.
Артып берсер кезінде,

Қайтып көрмес маңынды-ай.
Елес болар сүм жалған,
Жаздың күнгі сағымдай.

Шығып кетер қолыңнан,
Су ішінде сабындей.

Дүниенің болмас опасы,
Адамзат терең ойласа.
Өлгенде көзің тояды,
Тіршілікте тоймаса.

Аумаса ердің қосы,
Болар қоңыл хошы.
Тіршілікте өнер ку,
Сардарың айтар сөзі – осы!

КЕШЕГІ ӨТКЕН ЖАҚСЫЛАР

Кешегі өткен жақсылар,
Сагындырды ұрлағын.
Атаның жолын күмас деп,
Үрпактан да қорқамын.

Шақшақ, Сартай, Мәуліт пен,
Тіленші, Нашан, Киікбай.
Ерлері еді жұрттымның,
Дүшпанды қуған жуытпай.

Өкшесін басқан солардың,
Тоқсан, Жанақ, Маманай,
Салғара, Сексен, Итіке,
Болған берік қамалдай.

Атама еріп жасынан,
Мылтық, садақ асынған.
Ешқашанда қалмаған,
Сарбаздары қасынан.

Айтуғанұлы Киікбай,
Шешен еді майталман.

Төрелік айтып дауларда,
Бұзықтарды тойтарған.

FҰМЫР

Ордада мәжіліс құрған ағаларым,
Данышпан ел қорғаны даналарым.
Қазакта әрі батыр, әрі ақын деп,
Артықтау маған берген бағаларың.

Бас қосып осы отырған жақсыларым,
Әрқашан қызметіңе тақ тұрамын.
Әмірін адамзаттың жырға қос деп,
Бәрің де өтініш қып көп сұрадың.

Он үште мен ашып ем жырдың көзін,
Дәл қазір жиырма беске келген кезім.
Әлеумет, осы отырған сөге көрме,
Шамадан олқы шықса айтқан сөзім.

Тілекті сіздер қойған жек көргем жоқ,
Үзақ жас өз басымнан өткергем жоқ.
Ағаттық менен болса кешіріндер,
Ғұмырын адамзаттың тексерген жоқ.

Үш жүзге даңқым шыққан Сегіз сері,
Атаңдым жастайымнаң елдің ері.
Азырақ ғұмыр жайын баяндайын,
Халқымның бас қосқанда жүйріктері.

Мен жүрмін Бозшұбарды баптап мініп,
Білінбей өтіп жатыр өмір жылжып.
Жастық шақ, көріліктің бәрін байқап,
Айтайын бірер ауыз елең қылып.

Адамның алғашқы жас бебек жасы,
Одан соң бүлдіршіндей көдек жасы.
Балауса балбыраған балғын жасқа,
Түседі көрген жанның ықыласы.

Бес жасың ор қояндай төске ойнаған,
Сүймеске мейірленс еш қоймаған.
Балапандай тұғырда тұрган түлеп
Қарасаң дидарина көз тоймаған.

Он жаста лақтайдың ойнақтаған,
Құлпырып құннен-құнгә жайнақтаған.
Бір жас бар одан өрі он бес деген,
Әлі де еш нәрсені ойлатпаған.

Жиырма жас деген шағың сылқылдаған,
Сынаптай мінез бітіп қылпылдаған.
Қызының сол бір кездің көтере алмай,
Буының мас болғандай былқылдаған.

Жігітке жиырма бес жас жеткен қуні,
Бойынан балалықтың кеткен қуні.
Қызузы жиырманың басылған соң
Жігіттің кім болары беп-белгілі.

Отыз жас төс табаның таймайтұғын,
Өмірден өз орныңды сайлайтұғын.
Бас құрап, әйел алып, бала сүйіп,
Мал жиып шаруаны ойлайтұғын.

Отыз бес өнер тауып болған қунің,
Нұрланып бөйшешектей толған қунің.
Күш-қайрат, ақыл-ойың кемелденіп,
Тентекке тыю айттар, қорған қунің.

Жігітке қырық деген қылыш екен,
Есейіп тәубе қылған бір іс екен.
Әбестік, жсілтектік мінездерден,
Тыйылып сабыр еткен дұрыс екен.

Басындар қырық бесте көңіл тоқтап,
Артында сайрап жатыр жүрген соқпақ
Сол кезде жігіттікті сағынарсың,
Оралмас өткен күнді бекер жоқтап.

Елуде еңсөн түспес еңкейгенмен,
Ажарың нұрланбайды көркейгенмен.
Бойында кәсіп еткен болса өнерің
Гүлденіп барған сайын өркендеген.

Жас еken слу бес te ескергендей,
Бой тартып жамандықтан сескеңгендей.
Жастық шақ, бозбалалық, жігіттігің,
Елестер көз алдыңа түс көргендей.

Алпыс жас кезің eken арқандалар,
Басында көлеңке жоқ қалқаі болар.
Құрт шайнап, тоқпақ жілік кемірмейсің,
Тамағың төңкерме мен талқан болар.

Алпыс бес белеңдердің асуындай,
Қалған өмір иненің жасуындай.
Боларсың қартайғанда жұртқа құлкі
Ішке жұтып жүрмесең ашуынды-ай.

Жетпіс деген жас болар кісендеулі,
Кісінің ойына алған ісі өнбейді.
Жастағы балуандық, ерлігінді.
Дәлелдеп қанша айтсаң да жұрт сенбейді.

Жетпіс бес - жер таянбай тұра алмайсың,
Қолыңа таяқ алмай жүре алмайсың.
Басында бақ-дәuletің тапшы болса,
Төрде отырып сөз-дүкен құра алмайсың.

Сексен бес кезің болар селкілдеген,
Селеудей сақал-мұртың желилдеген.
Кемпірің мен келінің не айтса да,
Бас шұлғып бағынышты елпілдеген.

Сексен бес - қол-аяғың дірілдеген,
Еш сөзің ілтипатқа ілінбеген.
Думанды жастық шағың еске түссе,
Боласың езу тартып күлімдеген.

Тоқсанда тұра алмайсың көрі атандай
Көрінер кең дүние алақандай.
Белден қуат, тізеден дәрмен кетіп,
Боларсың жаңа туған балапандай.

Тоқсан бес - үядағы жұмыртқадай,
Еті арылып мүжілген омыртқадай.
Дәрменсіз бір орында тынырлайсың
Мысалы, илеудегі құмырсқадай.

Жұз елестеп алдынан бұлғақтайды,
Сүйегің кеүін қалған құ тақтай-ды.
Тауқыметі таусылмас бұл заманда,
Жұз деген жас пендеге ұстагтайды.

НЕ ПАЙДА?

Көсемдерден не пайда,
Жұртын ондал бақпаса.
Ай нұрынан не пайда,
Қара бұлт қаптаса.
Бал-шекерден не пайда,
Жүрекке жайлы жақпаса.
Үлгілі сөзден не пайда,
Үқтырып мінді таппаса.
Маңдайға біткен бақыт сол,
Бетіңнен ешкім қақпаса.
Жау атқан оқ дарымас,
Алла жар боп сақтаса.
Қорқақтардан не пайда,
Жауға қарсы шаппаса.
Қорғаны болып жұртының,
Әдіс-айла таппаса.
Шешендерден не пайда.
Халқына ақыл айтпаса.
Тұысқаннан не пайда,
Бауырын жақын тартпаса.
Шабандоздан не пайда,

Жүйрікке мініп ақпаса.
Фадыл бидің белгісі,
Параға басын шатпаса.
Арлы кісі белгісі,
Харамың домін татпаса.
Нағыз жақсы сол болар,
Игі іске елін бастаса.
Батыр жігіт сол болар,
Жаудан корқын қашпаса.
Данышпан пенде белгісі
Алдағы жайды болжаса.
Даугер жанның белгісі,
Уақытында істі кужаса.
Айбынды ер сол болар,
Сыртқы дүшпан батпаса.
Жасық жігіт сол болар,
Үйде басын сақтаса.
Қолбасы-сардар белгісі,
Жауды жеңіп, көп қуса.
Жетекші болып сарбазға.
Тәуекелге бел буса.
Жауынгер жігіт сол болар,
Қамалдан тізгін тартпаса.
Талапты жігіт сол болар,
Міндетін елге артпаса.
Адал жанның белгісі,
Сыртқа сырды шашпаса.
Сабырлы жанның белгісі,
Шарадан асып таспаса.
Ғазазіл-шайтан сол болар,
Жұртының басын қосиаса.
Сабырсыз адам сол болар,
Істің артын тоспаса.
Шын жақсының белгісі,
Тұсын үшін қамығу.
Тас бауырдың белгісі,
Ағайынға жауығу.
Бақытсыз кісі сол болар,

Сапарда жолы болмаса.
Кері кетіп шаруасы,
Бастаған ісі онбаса.
Абзал кісі сол болар,
Халқын өркез қолдаса.

ӨСИЕТ

Бүтінделген ақыл-ес,
Кадырлы жас – жиырма бес.
Жұлдыздай ағып өткен соң
Шақырсаң да, ол келмес.

Өкінгенмен түк өнбес,
Көзге қайта көрінбес.
Ойлағанмен болмайды,
Ғұмырың зая болар еш.

Жігіт бол гүл жайнал,
Майданда тұс атойлап.
Қалың сарбаз басқар да,
Тұлпарға мің, бел байлап.

Сауыт киіп сайланып,
Белге семсер байланып.
Қызылды-жасыл ту алып,
Жасақты шық айналып.

Әр жағдайды ескеріп,
Ескерді шық тексеріп,
Жорыққа шықсан ақылдаң,
Жақсыларды ес көріп.

Ақын бол да, әниші бол,
Тыңдаушы жиын болсын мол.
Өнегелі жыр жырлап,
Халайыққа көрсет жол.

Жазықсыз елге ұрынба,
Бекер босқа қырылма.
Ойшыл көзді салып қой,
Көз ұшын түу қырымға.

Баптаң бәйгі ат, жүйрік мін,
Бес қаруды асын да.
Жақсының сөзін құлаққа іл,
Назар салма масылға.

Жұғыса біл асылға,
Жолдас болма масылға.
Кез келтірер жамандар,
Көктен түсер жасылға.

Өтірік сөзден бол аулак,
Өсектен қаш бой сақтап,
Халқын үшін құрбан бол,
Қашпа жаудан тайсақтап.

Бола көрме мактаншак,
Болма босаң, жасқанишақ.
Тірлікте қорқак, ез болма.
Өтсін дұрыс жастық шақ.

Ашулы болма барқылдан,
Ойна да күл қарқылдан.
Қатарыңың алды бол,
Топ ішінде жарқылдан.

Насихат айт халқыңа,
Пайдаң тисін жалпыға.
Көп тында да, аз сөйле,
Орынсыз сөйлеп шалқыма.

Жастықта қалма қапыда,
Ілгері үмтыл талпына.
Кең бола көр, морт болма,
Даулы істе түссен талқыға.

Бас құрасаң, жайлы бол,
Ұл менен қыз, жарыңа.
Әрқашанда сыйлы бол,
Әл-қуатың барында.

Халқыңа бол беделді,
Қатарында өнерлі.
Өзіңнен жасы кішіге,
Кенесінді айт келелі.

Жігіт болсаң білекті,
Ыңғайлы бол жүректі.
Сұлуды таңдап, сүйіп ал,
Тұр-тұлғасы ретті.

Ағалық жастарға айтар өсиетім,
Тірілікте осы болсын қасиетің.
Дау-жанжал, барымта, үрлық кәсіп емес,
Өнер мен білімге аусын бар ниستің.

Үлгі алма, ел қанағыш бек пен биден,
Үрыдан есің болса, мұлде жирен.
Жеткіншек, сіздерге айтар үлгі өнегем,
Барында деңсаулықтың өнер үйрен.

KICEM SÝLU

Көрінер Кісем сұлу анадайдан,
Гөзелге ғашық болдым кішкентайдан.
Қалған соң ауылың алыс Мұқарама,
Жетер ме айтсам сәлем күйкентайдан.

Көрінер Кісем сұлу қыныменен,
Бойға шақ киім ұнар сыныменен.
Кетті деп Сегіз алыс Мұқарамам,
Ойынан шығармағай шыныменен.

Көрінер Кісем сұлу белбауымен,
Киіз үй мықты болар желбауымен.

Қолыңа халқың үшін билік тисе,
Орынсыз босқа жүрме ел дауымен.

Көрінер Кісем сұлу оюменен,
Жігіттің даңқы шықпас тоюменен.
Ерлік, атақ қонады ел алдында,
Жорықта жауды женіп жоюменен.

Көрінер Кісем сұлу қылышпенен,
Үй көркейер жиһазбен, ыдыспенен.
Жалынды жас күнінде өнер үйрен,
Жараспас күн өткізу тұрыспенен.

Көрінер Кісем сұлу былгарымен,
Мақтанба өнері жоқ үлдарыңмен.
Талпынбас күн көруге есер, жалқау,
Бақсы болар желөкпе, жындарымен.

Көрінер Кісем сұлу бізіменен,
Тарамыс оның жүрер ізіменен.
Ғұмыры еріншектің өліммен тен,
Дарияның ағып кетер мұзыменен.

Көрінер Кісем сұлу түймесімен,
Жорға әсем болады күймесімен.
Біреу кемпір, біреу шал болса-дағы,
Бірігіп дәурен сүреп үйлесіммен.

Көрінер Кісем сұлу шегесімен,
Қымыз ішсе жарасар тегешімен.
Ақылшысы басшының келіспесе,
Құр айғай іс бітірмес егесімен.

Жарасар күміс кісе әр адамға,
Өнерсіз жасық жандар мал табар ма?
Жалқаулық досы болып үйді баққан,
Бақ-дәulet оралмайды қас наданға.

Көрінер Кісем сұлу шығыршықтан,
Байқалар жақсы адам бірқылышықтан.

Кеткенде ауылың шалғай Ақбет сұлу,
Амалсыз айттый сөлем Бұлдырықтан.

Көрінер Кісем сұлу киюменен,
Жолдас болма орманда аюменен.
Еңбесіз еселеген дәүлет бітсе,
Үмьттар ол әкесін баюменен.

Көрінер Кісем сұлу кок сауырмен,
Отыrsa жұрт жұтайды көп ауылмен.
Мақтанба сегіз қанат ақ ордана,
Оп-оңай ұшып кетер жел-дауылмен.

Көрінер Кісем сұлу дәндәкумен,
Ат келеді бәйгеден шандатумен.
Ақын аты шығады өлеңімен,
Жіргіт аты шығады өнерімен.

Көрінер Кісем сұлу пышағымен,
Бала өседі ананың құшағымен.
Боріктің тысы жаңа болмаса да,
Көзге әдемі көрінер пүшшағымен.
Қолында біз, тарамыс болса-дағы,
Етікші ажырамас пышағымен.

Көрінер Кісем сұлу қанды ауырмен,
Еріншектің ғұмыры өтер жан багумен.
Жатақ күні шуақлен жарасады,
Кедей көрші бола алмас малды ауылмен.

Көрінер Кісем сұлу маржанымен,
Жарлы әуес матаның арзанымен.
Елге сыймас өсекші кімге жағар,
Сөзінің сырты жылтыр жалғанымен.

Көрінер Кісем сұлу меруертпен,
Өсек бар өтірікшіні еру еткен.
Әшекей көз тартады қашан-дағы,
Жасаған адам қолы кереметпен.

Көрінер Кісем сұлу алтынымен,
Ер көнілі ашылар жарқынымен.
Талабы бар жас бала көзге түсер,
Бесікке ентелеген талпынымен.

Көрінер Кісем сұлу қанжарымен,
Тентектің аты шулы жанжалымен.
Дүниеде кей сараңды байқасандар,
Көрге қоса кірердей мал жанымен.

Корінер Кісем сұлу ілгегімен,
Ат коркем кермедегі діңгегімен.
Басына солде ораған молдалар жұр,
Елді алдаң, аят оқып білгенімен.

Көрінер Кісем сұлу қорамсақпен,
Ерге жоңас қарындаш, қаламсаппен.
Түсі игіден туңілме десе-дағы,
Ешқашан жақын болма жарамсақпен.

Көрінер Кісем сұлу құтыменен,
Козге түсер түнде ауыл отыменен.
Жарасады үй салар талапкерге,
Қыртыс ойса кетпен шотыменен.
Досқа достың борышын ұмытпасаң,
Сол болар зор береке шын жолы кен.

ЕР ҚАЙТАЛАП СӨЙЛЕСЕ

Ер қайталап сөйлессе,
Жұрт алдында өлгені.
Аяқсыз қалса шаруасы,
Өзін жерге көмгені.

Көсем ер көпті тындаса,
Халқына көңіл бөлгені.
Ер тоқтаулы болмаса,
Мәңгі-бақи сөнгені.

Лайық емес ерлерге,
Ыржындан босқа құлғені.
Үнамас көп елдерге,
Өнерсіз жігіт жүргені.

Өсек айтса ер жігіт,
Ит болып мулде үргені.
Мақтана берсе кей жігіт,
Зая кетер білгені.

Жарасымды жігітке
Құлаққа сөзді ілгені.
Бақ қонады жігітке,
Пайдаға асса білгені.

БАЛЖАН ҚЫЗФА АЙТҚАНЫ

БАЛЖАН:

Жүйрік ақын, батырсың өнер қуған,
Елінің бақытты үшін ерсің туған.
Үш жүзге мағлұм болған ақ сұңқарым,
Әр кезде жүрген жерің той мен думан.

Қазакта Ер Сегісің қайрат қысқан.
Күндейді сыртыңыздан сені дүшпан.
Аруакты ер ренжімей асқа келші,
Тамақ десе падиша тақтан үшқан.

Аңғардым сенде барын өнер молын,
Сен жүрсің жорық жасап, тимей қолың.
Өлеңмен жүрттың бөрін соңыңа ерттің,
Қазақтың арылтпақ боп қалың сорын.

Ер Сегіз ұлық құрды саған торын,
Әр жерде қазды тағы терең орын.
Құрбы аға, сонда-дағы мойынадың
Бұрынғы ұстап мықты ата жолын.

Сонда Серіз Балжан қызыға:

Атаңдың он бесінде Балжан сұлу,
Болды ма саган мейман арзан сұлу?
Ағанды бес жігіттен бөліп алдың,
Болса да әрбір сөзің маржан сұлу.

Тиеді ақылдыдан ерге пайда,
Жақсы қыз әрбір кезде табар айла.
Ағаңнан бес жігітті бөлек тастаң,
Ақылды Балжан деген даңқың қайда?

Андадым сенде барын сөздің молын,
Байқадым бар екенін ақыл қорын.
“Қонақты алалама” деген шығар,
Жақсылар түсіндіріп ата жолын.

Құтылдым құрса да ұлық бүғау-торын
Көрмедин шүқанақтай қазған орын.
Қазаққа құшбегі, әкім қас болса да
Қайнаттым мен де олардың талай сорын.

Шығады пайдалы ақыл милы жастан,
Көрінер ерді тану сыйлы жастан.
Халқымның өткен кезін жырға қосып,
Тараттым ел-жұрттыма қисса-дастан.

Атаным Серіз сері әуел бастан,
Данышпан болмасам да елден асқан.
Үйімде сұлу жеңген бар болса да,
Үмітім үзілген жоқ қалам қастан.

Думансыз тіршілікте жүре алмаймын,
Сөзіне жау-дұшпанның ере алмаймын.
“Балжан қыз, шыныңды, аға, айтшы” десен,
Өзімнен сарбаздарды бөле алмаймын.

Арылды біздің бастан іс балалық,
Болмайды кеменгөрде еш шалалық.
Балжан қыз, саган айттар ақылым сол,
Болмасын көңілінде еш алалық!

ӨНЕГЕЛІ СӨЗДЕРІ

Бұл дүниеде не жақсы,
Елінс қорған ер жақсы.
Бұл заманда не гаріп,
Ақ қалалы бөз гаріп.
Қадірін біліп үқпаса,
Дүние гауһар сөз гаріп.
Ел жағалай қонбаса,
Бетегелі бел гаріп.
Каз-үйрекі болмаса,
Айдын шалқар көл гаріп.
Дуадағы болмаса,
Күлазып жатқан шөл гаріп.
Замандасы болмаса,
Кария болар тез гаріп.
Сүйгенінен айырылса,
Аяулы сұлу жар гаріп.
Көсемінен айырылса,
Байтақ жатқан ел гаріп.

Пендені ауқым бармас жамандарға,
Нашар боп туған жанға амал бар ма.
Анадан енді айналып қайта тумас,
Не істейін сөз үқпайды надандарға.

Жақсы әйел бойын күтіп сылаңдайды,
Тұлкідей алтайы арлан бұландайды.
Кербезсіп өзін-өзі пұлды санап,
Өзінен басқа жанды үнатпайды.
Үйіне мейманмын деп біреу келсе,
Рұқсат еш адамнан сұратпайды.
Жаман әйел ерімен ұрысады,
Үйіне қонақ келсе жылысады.
“Мынау үйге түстеніп оңбасныз”, -деп,
Мейман байғұс басқа үйге жылысады.

Әйелің жақсы болса қорғандайды,
Қайтесін жаман болса сор маңдайды.
Жүйрік ат, тұзу мылтық, ақылды әйел,
Бақ-дәулет бәрі бірдей сай боп келсе.
Жағдайың бейіш жұмақтан кем бомайды.
Ыңғайлы, ашық-жарқын әсем жарық,
Астыңа мініп жүрген жорғаңдайды.
Жақсы әйел дәулетіңе жөн келтірер,
Әйелің жаман болса күнде өлтірер.
Атадан жаман бала туда қалса,
Беделі зор әкеге сөз келтірер.
Жақсы айтқан сөзді кектей қоймас,
Жаман ер әйеліне беттей қоймас.
Мінезі жаман әйел ит секілді,
Тұбіне ер жігіттің жетпей қоймас.
Ел қошкенде жақсы әйел жорға мінер,
Сойлескенде құрбымен аттай желер.
Жаман әйел ерінің созін бөлөр,
Мінезін нашар жардың тагы айтайын.
Жайлауға ауыл көшіп барғанында,
Жайласып мәз-мейрам бол қонғанында.
Ыргалың ең соңында көші кслер,
Тігіліп барлық үйлер болғанында.

Арғымақ жабы көрінер,
Аса шауып буланса.
Айдын көл батпақ атанаар,
Айдыны құрып суалса.
Бәйтерек сабау көрінер,
Жапырағы түсіп қуарса.
Бір азырақ сөйлейін,
Есеней, Табей ағалар.
Сөздерім айтқан ұнаса,
Ағайын, туған жиналған.
Сөзімді тындал хош алса,
Арғымақ есіріп не керек.
Артынан жабы жеткен соң,

Ағайын, тұған не керек.
Аңдысып күні өткен соң,
Қызыл тілім сейлеп қал,
Сәйлейтүғын болса хал.
Қызығыңды жер көрер,
Ажал қуып жеткен соң.
Айт дейтін аға сіз қайда,
Айтатүғын іні мен қайда.
Бір төбенің басына,
Көме салып кеткен соң.

Қолы ашық жігіт баймен тең,
Арғымақ бие құлышы,
Жабыдан тұған таймен тең,
Шөпті жыра саймен тең.
Еліне көсем ер жігіт,
Аспанды құнге, айға тең.
Жаманат хабар пендеге,
Естіле қалған күнінде,
Аспаннан түскен жаймен тең.

ЖІГІТТЕРГЕ БІРЕР СӨЗ

Жігіттер, болмасты ойлап аландама,
Тірлікте бір-бірінді жамандама.
Алданып, ғазазілдің тіліне еріп,
Қапыда қақлан басып арандама.

Кейіндеу әлде қалай туса заман,
Тыңдамас кезең келер қатын-балан.
Атаны ұл, ананы қыз сыйламай,
Халайық, сонда болар күнің қараң.

КӨРІК БОЛАР МА?

Алла салса аузыма,
Жұртқа айтайын өнеге.
Қолдамаса аруақ, пір,
Көмейге жыр келе ме?

Ер азamat болмаса,
Отанның көркі болар ма?
Топ-топ қойы болмаса,
Қотаның көркі болар ма?

Қаз-үйрегі болмаса,
Көлдің көркі болар ма?
Жайылымы болмаса,
Малдың көркі болар ма?

Кілем жабу болмаса,
Нардың көркі болар ма?
Жайылымы болмаса,
Малдың көркі болар ма?

Салтанаты болмаса,
Бектің көркі болар ма?
Сайланбаса жауынгер,
Шептің көркі болар ма?

Қасына жасақ ертпесе,
Сардардың коркі болар ма?
Бес қаруы сай келмей,
Сарбаздың көркі болар ма?

Үстіне сауыт кимесе,
Батырдың көркі болар ма?
Домбыра, қобызы болмаса,
Ақынның көркі болар ма?

Егіні бітік шықпаса,
Ойпаның коркі болар ма?
Орман, көл, тауы болмаса,
Аймақтың көркі болар ма?

Тәрт түлік малы болмаса,
Белдің көркі болар ма?
Өз жұртынан белінсе,
Ердің көркі болар ма?

Сақал-мұрты болмаса,
Шалдың көркі болар ма?
Жапырағы болмаса,
Талдың көркі болар ма?

Шырайлы, өнді болмаса,
Беттің көркі болар ма?
Сары ала майы болмаса,
Еттің көркі болар ма?

Тобылғылы болмаса,
Сайдың көркі болар ма?
Жал-құйрығы болмаса,
Тайдың көркі болар ма?

Аппак болып жатпаса,
Қардың коркі болар ма?
Сай келмесе қосағы,
Жардың көркі болар ма?

Бастаушы көсем болмаса,
Көптің көркі болар ма?
Лаңқымаса хош іісі,
Шөптің көркі болар ма?

Суы мол, түщы болмаса,
Көлдің көркі болар ма?
Күтімі жақсы болмаса,
Төлдің көркі болар ма?

Кияқ шөп, шілік болмаса,
Томардың көркі болар ма?
Сыйламаса ел-жұрты,
Сұлтанның көркі болар ма?

Сөзге шебер болмаса,
Шешенниң көркі болар ма?
Соңына халқы ермесе,
Көсемнің көркі болар ма?

ЕКІ ҚЫРАН ТАЛАССА

Екі қыран таласса,
Топ қарғаға жем болар.
Тамшыдан дария құралса,
Теңіздерге тең болар.

Атадан қарғыс алғандар,
Мал мен бастан кем болар.
Құдайдың бергенін білмеген,
Басын шайқап кер болар.

Сараңдықтың белгісі,
Мұнда әкел, бер болар.
Ақылсыздың белгісі,
Үйде отырып ер болар.

Жамандықтың белгісі,
Туысын талап жер болар.
Анғалдықтың белгісі,
Жүректе қайғы - шер болар.

Надандықтың белгісі,
Босқа арам тер болар,
Батырлықтың белгісі,
Халқына қорған бел болар.

Қатігез патша белгісі,
Көз жасы жүрттың сел болар.
Жомарттықтың белгісі,
Ел үшін дәүлеті көл болар.

Қанша дәурен сүрсең де,
Мекен-жайын жер болар.

Сал Сегіздің бұл сөзі,
Адасқанға ем болар.

СЫЙЛАСЫНДАР

(Термеден үзінді)

Сыйласындар, жарандар,
Бір-біріңмен жас кезден.
Сақ болындар әрқашан,
Қисық тіл мен сүқ көзден.

Қоғамдастып, ұйысып,
Көрі мен жас үғысып.
Берекені кетірмей,
Толтануга тырысып.

Жақсыларды қор етпе,
Надандарды зор етпе.
Күншілдіктен аулақ бол,
Маңдайына елдің сор екпе.

Өнер құып бәрің де,
Жастық шақта талаптан.
Қызмет етіп халқына,
Көрініп көзге жақсы аттан.

Білімді жерде қалмайды,
Өнерлі өрге өрлейді.
Жұрты үшін туған азамат,
Намысты қолдан бермейді.

Сыпайы сөйле дүр етпей,
Орынсыз жерге килікпе.
Насихат айтып жалпыға,
Шақыр, әркез бірлікке.

«ӨНЕР» АТТЫ ТОЛҒАУЫ

Өнер-өнер ішінде,
Өнер емес өнерім.
Жастиқ шақтың кезінде,
Қашқын болып келемін.

Жалғаншының сөзі екен,
Дүние кең дегенің.
Мен жүрген жер таршылық,
Кеңін қашан коремін.

Нияз сері қасымда,
Дәл он жеті жасымда
Күғын көріп аһ үрдым,
Бақыт қонбай басыма.

Үстіме кидім ақ сауыт,
Беліме семсер байланып.
Қару-жарақ асынып,
Сақадай болып сайланып.

Мақсұт қойдым алдыма,
Алдағы істі ойланып.
Өткен күнді ойға алып,
Қинала жүріп толганып.

Дулыға киіп басыма,
Тұлпар мініп астыма.
Қашып шықтым Омбыдан,
Қоршауга түспей асыға.

Бәрі бірдей тапшылық,
Туар қашан жақсылық.
Зікір салу білмеймін,
Құра алмаймын бақсылық.

Ұзак жол жүріп тарықтым,
Елді еске алып зарықтым.
Арқадан алыс шыққан соң,
Аздық керіп нальппын.

Жетегімде қанқұрен,
Ауыр ойға қалыптын.
Астымда тұлпар бозшұбар,
Желе-желе жалықтым.

Демеймін бірақ зорықтым,
Дүниеден кей кез торықтым.
Қашқын болып, сері боп,
Фашықтық іске жалықтым,

Файнідей жардан айырылып,
Қайғыға әбден молықтым.
Мұндайды бұрын көрмеген,
Мен төзімсіз болыппын.

Өзім-дағы көп көрдім,
Осы кезде тарлыкты.
Демесем де қажыдым,
Астымда жүйрік шалдықты.

Талап етер ку өмір,
Көрсет деп бізге нарлықты.
Қашқын болып жүрсем де,
Құрып жүрмін салдықты.

Біз сияқты ғаріпке,
Бар ма алла берерің.
Жетпей жатып налыдым,
Пайдаға аспай өнерім.

Бекем буып белімді,
Шыдалп та тағы көрермін.
Ноқталы басқа бір өлім,
Неде болса көнермін.

Қын да болса әр істі,
Атқарармын басымнан.
Тағдырдың жазмышы болған сон,
Бекерге жүдеп жасыман.

Тәнірі жәрдем бермесе,
Көз жасымды көрмесе.
Соғысып жаумен өлермін,
Соңыма халқым ермесе.

Қоя бермен қос атты,
Тастаман шешіп сауытты.
Салдықпен ғұмыр өткізем,
Лақтырман үстен мауытты.

Іске аспаса талабым,
Аңшылық ғұмыр кешермін.
Байлатып бие, інгенді,
Қымыз бен шұбат ішермін.

Жау сескентер айбатым,
Сарқылмас бойда қайратым.
Қарсы келген жендетті,
Қару жұмсап жайраттым,

Үмітсіздік ойласам,
Асығыс іс бекер ғой.
Бұрынғылар айтқандай,
Шайтан ісі екен ғой.

Серіз сері ойланшы,
Берілс бермей қайғыға.
Қол жиып гүлдей жайнашы,
Айналмас шаруаң зайдыға.

Қашап жаздың атынды,
Таудың шығып басына.
Ойып жаздың затынды,
Шыңың қия тасына.

Қиындық уақыт ұзамай,
Ол да өтіп кетеді.
Көзді ашып-жұмғанша,
Рахат құні жетеді.

Барлық аруақ қолдасын,
Қыдыр болсын жолдасың.
Қасыңца жасақ қуралып,
Бедел-бақ саған орнасын!

Қинала берме бекерге,
Қарсы алар Алшын елі бар.
Қол ұшын саған беретін,
Исатайдай ері бар.

Қабыланбайдай батыр бар,
Махамбеттей ақын бар.
Солармен қолдас болуға,
Сегіз сенің хақың бар.

Жапар, Ноян, Ырысалды,
Тінәлі, Сарт, Қалдыбай.
Жантас, Қаби, Ерсары,
Сүлеймен мен Әлібай.

Қожахмет, Алдамжар,
Таңатар мен Төлебай.
Есен, Аман, Шекшекей,
Нәдіркүл, Хасен, Жамантай.

Есмағұл, Үбі, Үсмайыл,
Ахмет, Тәни, Иманбай.
Жұсіп, Бақша, Науша мен
Нұрмұхаммед, Лаубай.

Ибраһим, Айбас, Ер Асаяу
Қали, Уса, Шынияз.
Бекмағамбет, Қысырау,
Ақтантегелі, Еснияз.

Иса, Мұса, Жақия,
Ертай, Жұмыр, Досмайыл.
Асанбек, Айса екі би,
Қылыш, Тогай, Есқайыр.

Осындай көп ері бар,
Сүйенетін елі бар.
Қостайтұғын тағы да,
Арыстан, Сүйін белі бар.

Осылармен етіп серт,
Исатай мен Махамбет.
Қызылды-көкшіл ту ұстап,
Қайтармақшы жаудан кек.

Жасақ ертіп соңына,
Тұлпарын мініп баптаған.
Сарбаздарын Исатай,
Мынтөбеге топтаған.

Жорықшыларға толыпты,
Еділ мен Жайық арасы.
Исатайды қолдаған,
Байұлы слдің баласы.

Оған да, бізге де пана бол,
Жаратушы алласы.
Желеп-жебеп жүргей де,
Ағатай, Жайық бабасы.

Нияз бен біз де батырмыз,
Ешкімнің жоқ таласы.
Өтер енді бар ғұмыр,
Қашқындықпен шамасы.

Жендеті патша қабанды,
Қапыда шалса жаманды.
Ол сүмдармен ұрыста,
Жолдастар керек табанды.

Қолданбасақ болмайды,
Әртүрлі әдіс, амалды.
Ақылменен іс қылсақ,
Алармыз оңай қамалды.

Дүшпан ылғи жасап жүр,
Елге есепсіз обалды.
Перовский қанішер,
Жұрттың жерін көп алды.

Омбыда сұмырай Горчаков,
Перовский жауыз бүл жақта.
Бәрі маған өшікті,
Жолима тор құрмаққа.

Бекерден бекер Горчаков,
Нияз бен маған өшікті.
Үстамақ болған ғаскери,
Жете алмай бізге кешікті.

Осы жаздың басында,
Жандарал құрған сиязда.
Тұтқынға алмақ болыпты,
Мені менен Ниязды.

Кеңесінде Горчаков,
Жинап алып жендетін.
Үстаса бізді бұғаулап,
Салмақшы басқа бейнетін.

Мәжіліс құрып өзінше,
Әкпек желдей есіпті.
Серіз бенен Ниязды,
Жер аударам десіпті.

Қарап тұрсам дүние-ай,
Жүрісім болды-ай есепті.
Өтембетұлы Абыл мен,
Караұлы би Есетті.

Іздең барып бата алсам,
Жалынды жастық кезімде.
Тәнірі берер несіпті,
Көп ұзамай өзіме.

Қайғы-шерді жояйық,
Біз де сарбаз жияйық.
Сал-серілік құрайық,
Торыққанды қояйық.

Осы өлеңді шығарған,
Керейден шыққан Сегізбін.
Жағасында біз жүрміз,
Атырау деген теңіздің.

УА, АҒАЛАР, АҒАЛАР!

Уа, ағалар, ағалар,
Ініңіз Сегіз жырлайды.
Топ алдында айтқаны,
Үнемі жүртқа үнайды.

Бірактағы бұл Сегіз,
Мақтанып сөз айтпайды.
Атқарар болса қандай іс,
Алған беттен қайтпайды.

Бұл жалғанда не қыын,
Шамамаша соны толғайын.
Тұрмыстағы іс парқын,
Лайра сөйлеп қозғайын.

Ер жігітке қыын іс,
Тілін халқы алмаса.
Жаны ашып айтқан сезіне,
Құлақтарын салмаса.

Екінші қыын іс сол екен,
Қолдаушысы ердің болмаса.
Бақыты тайып басынан,
Жүргіна қоңілі толмаса.

Үшінші қыын сол екен,
Алмаса көптің алғысын.

Атқармаса азамат,
Адалдықтың тәркісін.

Төртінші қыын сол екен,
Жұрт қомсынса жақсысын.
Азған қауым би сайлар,
Жын шақырған бақсысын.

Бесінші қыын сол екен,
Қанағат бойда болмаса.
Жарлыменен тең болып,
Сарандық қеуlep сорласа.

Алтыншы қыын сол екен,
Төреде бедел болмаса.
Ай көпір болып халқына,
Бекерден бекер дoldанса.

Жетінші қыын сол екен,
Кедейлікті ер мін көрсе.
Мың жылқылы шонжарың,
Жұрт үстінен күн көрсе.

Сегізінші қыын сол екен,
Жатқа сыр ер көн айтса.
Ел қамқоры би мен бек,
Сертінен еткен тез қайтса.

Тогызыншы қыын сол екен,
Тіл достығын мол етсе.
Сеніп жүрген сұлтаның,
Алтын басын қор етсе.

Оныншы қыын сол екен,
Еркелеткен үл мен қыз.
Жек көрсе ата-анасын,
Көнілден кетлес мұң мен сыз.

Он бірінші қыын сол екен,
Жоғалса бектен үят-ар.

Безініп халқың мыс тұтса,
Көруге соны болған зар.

Он екінші қыын сол екен,
Кең дүниеге сыймаған.
Өз дәулетін кей мырза,
Жұмсауға өзі қимаған.

Он үшінші қыын сол екен,
Сұрамаса ер ақыл.
Тәжірибесі мол білгеннен,
Болмай қалса іс мақұл.

Он төртінші қыын сол екен,
Есерді ұлық есірткен.
Атағы шыққан көсемді,
Нақактан босқа кеміткен.

Он бесінші қыын сол екен,
Жақынның ерге қорлығы.
Қабаттасар сондайда,
Дүшпаниның тағы зорлығы.

Он алтыншы қыын сол екен,
Тұған ұл жақсы болмаған.
Пайдалы істен бас тартып,
Ата-ана тілін алмаған.

Он жетінші қыын сол екен,
Көрінгеннен ер жерінсе.
Айды-артын аңдамай,
Алдаушыға оңай берілсе.

Он сегізінші қыын сол екен,
Тұған інің тіл алмай,
Кеудесін керіп желіксе,
Болашаққа көз салмай.

Он тоғызыншы қыын сол екен,
Патшада болмай қанағат.

Көз алартса көршіге,
Тигізбей мейір, шапағат.

Жиырмасыншы қын сол екен,
Мықтыймен босқа алысқан.
Пайдасыз іске құш жұмсан,
Қуатын шаршап тауысқан.

БАСТА ТҮРМАС БҰЛ ДӘУРЕН

Қолыма алып қобызды,
Насихат өлең айтайын.
Бойда қуат түрганда,
Дүниені біраз шайқайын.

Еске алыңдар жарандар,
Ұмытпай Сегіз беренді.
Жыр қалдырған еліңе,
Біз сияқты өренді.

Қош айтысар тіршілік,
Болсан да жүйрік тайпалган.
Басында түрмас бұл дәурен,
Болсан да шешен майталман.

Ақыр бір күн соларың,
Гүл болсаң да жайқалған.
Қасиетімді жоймаймың,
Жалған сөзді айта алман.

Тілек қойса халайық,
Көптің бетін қайтарман.
Жалған емес, көп дұшиан,
Қылышыммен жайпалған.

Арқадан келген Сегізбін,
Патшаның қолын тойтарған.
Қоқан, Хиуа жасағын,
Кейін қуып қайтарған.

Астан кетер алтын так,
Мәңгілік болып қалмаған.
Баста тұрмас ылғи бак,
Емес берік орнаған.

Бақытсыз болар жігіттің,
Доулеті кетіп шайқалған.
Дұние малы шашылар,
Мырзалардың жайқалған.

Мейлің патша, мейлің құл,
Мейлің би-бек, мейлің ер.
Өлшеулі күнің біткен соң,
Барап орның қара жер.

Кім болсаң да бәрібір,
Ажал құлақ салмаған.
Бауыры суық қара жер,
Бірін де қоймай жалмаған.

ЖАРАСАР

Таулы жерге жарасар,
Сарқырап аққан бұлағы.
Өзен мен көлге жарасар,
Жағалай өскен құрағы.

Кермаралға жарасар,
Ойнактаған лағы.
Әр пеңдеге жарасар,
Ата мекен тұрағы.

Еркектерге жарасар,
Басына киген тымағы.
Қолбасыға жарасар,
Сауыт-сайман, құралы.

Ер жігітке жарасар,
Баптап мінген пырағы.

Еңбегіңмен күнелтіп,
Дәulet бітіп дөңгелек.
Жетін жатса өзіңе,
Әрі жарық тап-таза,
Жылы болса өз үйің,
Бұл дүниенің жұмағы.

АЛЫС ЖАҚТА БОЛМАҒАН

Алыс жақта болмаған,
Жер қадірін біле ме?
Жат елдерде болмаган,
Жұрт қадірін біле ме?

Ұзап үйден шықпаған,
Жол азабын біле ме?
Жортуыл басы болмаған,
Жер ғажабын біле ме?

Тұрмыстан сабақ алмаған,
Ер қадірін біле ме?
Өзегі талып көрмеген,
Ас қадірін біле ме?

Жалғыздық көрмей пендесі,
Дос қадірін біле ме?
Майданда болып көрмеген,
Қол қадірін біле ме?

Аязды жерде болмаған,
Тон қадірін біле ме?
Айтып айтпай не керек,
Тірлікте бейнест тіле ме?

НАСИХАТ ӨЛЕНДЕРІ

I

Ағайын бірін-бірі көре алмайды,
Кайырылып қолдың ұшын бере алмайды.
Шайнасып жақын жүрсө жағаласып,
Тірілікте бірін-бірі жеңе алмайды.
Ағайын тастауға бар, жақтауға жок,
Жоқ болсаң даттауға бар, жоқтауға жок.
Сүрінсең абайсызға жерошаққа,
Басыңдан аттауға бар, тоқтауға жок.
Тұысы өлсе, малын шашар, шақтауға жок,
Жаны ашып жақын қорын шашпауға жоқ.
Байғұстың керегіне жарасын деп,
Көңлі босап, ол-пұлын сақтауға жок.
Елдегі жалғыз болып, жарлы болса,
Тұысқан бοқтауға бар, жоқтауға жок.
Басыңдан бағың тайып тұрган кезде,
Аяқтан шалуға бар, жақтауға жоқ.
Кей кедей жақсылыққа талаптанса,
Тұысқан қорлауға бар, қостауға жок.
Жолынан ер адасып құты қашса,
Ағайын құлуге бар, бастауға жоқ.
Домалап таудан құлап, келе жатсан,
Тұғаның қашуға бар, тосуға жоқ.
Еліңмен райласып ынтымактассан,
Аранды ашуға бар, қосуға жоқ.
Басына ер жігіттің құн туғанда,
Ағайын тастауға бар, қашпауға жоқ.
Әр пенденің басы аманы өзіне олжа,
Кетіп жүр бет-бетімен бассауға боп.

II

Жігіттер, арамдықтың ізін баспа,
Арытып талап атын тізгін тартпа.

Тірілікте көрген-білген істерінді,
Өзің үқ, бірақ оны басқаға айтпа.

Сасқанда санасызбен ақылдаспа,
Есекке көлік қой деп жүгінді артпа.
Жылыымды көлде жатқан көпір ғой деп,
Өтем деп байқаусызыда суға батпа!?
Анық жаудың жүргегі аршылмайды,
Бал берсе де байқамай дәмін татна.
Мін тағылар бойына кейбір достан,
Ашып алмай сырынды ішке сақта.
Досынан құдай дескен шын жүректен,
Жолдас деп айтқан сөзін елге шашпа.
Талаптан, өнер үйрен, бозбалалар,
Бағала алтынынды мысқа сатпа!?

III

Тұлпарда қасиет жоқ қамшылаған,
Адал тер жүрттың үшін тамшылаған.
Лақтырғанда жау сауытын тесіп өтсін,
Өткірле шыжымындың егеп үшін.
Боз торғай бұлбұл болмас сайрағанмен,
Өтпейді жаман пышақ қайрағанмен.
Тұлпардан есек озып бойғе алмайды,
Қамшымен жанын қинап айдағанмен.
Айтулы кеменгердің аты өшпейді,
Бұғаулап тұқын етіп байлағанмен.
Дүлейден ақылы кем не шығады,
Кескіні ажарлы боп жайнағанмен.

IV

Ішкілік пайда бермес ешбір жанға,
Алды-артын бірдей шолып аңдағанға.
Патшаның арақ ішкен ұлықтары,
Үқсайды қарап тұрсан жынды адамға.
Бурадай көктемдегі бұлқынады,
Кез келген ғарыптерді жүлқылады.
Еркінде сұмырайлар бола бермес,
Заманы қайшы келсе ұтылады.
Тарих доңғалағы кері айналмас,
Хан, патша оның көшін бөгей алмас.

Бұқара буырқанса қамал бұзар,
Әкімдер быт-шыт болар ес жия алмас.

ЖЕТКІНШЕК

Құлақ сал жырга жеткіншек,
Болма сөнжар еріншек.
Басыңа бақыт қонбайды,
Жасыңдан болсаң шегіншек.
Қайғы бұлты орнайды,
Тұрақсыз болсаң көңілшек..
Дегенің сонда болмайды,
Сұрамашақ болсаң еміншек.

ШІРКІН ЖАСТЫҚ!

Келеді өлең шіркін ойға оралып,
Шығарған қисса-дастан ақын да алып.
Жұбатады ер көңілін әндер шырқап,
Жүргенде кейбір іске қатты налып.
Ішінде қалың топтың би сойлейді,
Ортаға қамшы тастап кезек алып.
Отырар бір-бірінің сөзін тосып,
Шешендер қызған бойын тежеп алып.
Қайраған ақ алмастай жарқ-жүрк етіп,
Жалындал тұрғанында, шіркін, жастық.
Ту үстап, тұлпар мініп, жасақ ертіп,
Соқнақ жол асуы қынын белден астық.
Тауынан өр Тәншанның әрі өтіп,
Парсының жұртыменен араластық.
Әркімнің өзіне лайық достары бар,
Сол елдің ерлерімен хабарластық.
Сұрайды сарбаз рүқсат қолбасыдан,
Түк өнбесс саудағердің қолқасынан.
Жарандар, тіршіліктө сыйласып өт,
Калдырмай ер көңілін болмашыдан.

Гөзелге сардар жігіт тарту берер,
Жорықта өзі әкелген олжасынан.
Риза боп есіл сұлу қала берер,
Айырылмай қалап мінген жорғасынан.
Жорыққа аттанарда сал-серілер,
Қия алмай қоштасады ғашық жарға.
Қолынан көркем қыздың сусын ішіп,
Аттанған ер жігітте арман бар ма?

Жеткізіп жыр айта алмас аяғына-ай,
Айналаса көрі жігіт саяғына-ай.
Өлеңді үлғайған соң айта алмайды,
Дауысы болмаған соң баяғыдай.

Артымда қалды атам, інім-ағам,
Кезім жоқ қашқын болып арзандаған.
Дарыған өнер-білім арқасында,
Үлықтан өлі де артық менің бағам.

Жүргім солдаттардан шайлықпаған,
Кездескен қалың жаудан қаймықпағам.
Табиғат күш пен өдіс, ақыл сыйлап,
Қолдаушы Алла өзі боп түр маган.

ӨСИЕТ АЙТЫП КЕТЕЙІН

Ат үстіндегі батыр деп,
Ерте кезден атанған.
Жорыққа шығар алдында,
Үлкендерден бата алған.

Жігіттері сымбатты,
Бейне бір қолдың саласы.
Өсіп-өнді қазағым,
Мекен боп байтақ даласы.

Дәulet кетпей басынан,
Сыпайы болып жасынан.

Үлгілі болды ақыны,
Тарқамай ел қасынан.

Машық болмай жазба ісі,
Зерек болып халқымыз.
Жатқа айту боп үлгсі,
Фадет еткен жалпымыз.

Жұртымыздың тарихы,
Жазбаша да, ауызша.
Тараған еді үш жүзге,
Өзгертілмей қалпынша.

Өшпейтүғын мұра боп,
Үрпақтан көшіп үрпаққа.
Умытылмай елдің есінен,
Сакталған еді үзақ та.

Ақсақалдың айтқаны,
Шежіре күйде жатгалған.
Ұғып алған кезінде,
Алғыр ерлер майталман.

Бұрынғы жырау-ақынның,
Сөзге ұста, білгіш батырдың.
Қолбасшы мымы көсемнің,
Сөз тапқыш ойлы шешеннің.
Қисса-дастан, өлеңі,
Жұмбақ, мақал-мәтелі.
Өсиет, толғау жырлары,
Өшпейтін мағына-сырлары.
Өнегелі сөздері,
Жоғалмайтын іздері,
Жарасымды үйқасты,
Өрілген өрнек тізбегі,
Сүйсінген елді өндері,
Жыр әуені сәидері.
Көкейге қонған күйлери,
Домбыра, қобыз үндері.
Құлақтарына күйылып,

Жадында көптің сақталған.
Атадан ұлға мирас боп,
Тेңіге жазған хат қалған.
Мен де көптің бірімін,
Данамын деп мақтанбан.
Жасайын ерлік ырымын,
Батырмын деп шаттанбан,
Жаңылғам жоқ деп жастықта,
Кеменгер болып ақталман.
Бізге дейін өтті ерлер,
Нелер шаһыбаз майталман,
Өтсе-дагы дүниеден,
Бұрынғы ғазиз ерлерден.
Кейінгіге сөз қалған,
Артында жаяр көз қалған.
Тастайын аз сөз солардай,
Ескерткіш болсын артыма.
Өлеңнен өрім өрейін,
Тарасын жырым жалпыға.
Өсиет айтып кетейін,
Өзімнің қазақ халқыма.

Өнегелі өлең айтпасам,
Іс келмейді шартына.

ЖҰРТЫМА!

Ардақтаған ел-жұртый,
Сегіздің сөзін құндасаң.
Насихат өлең айтайын,
Ілтипат сап тындасаң.

Кәсіп қылып қамдансан,
Аузына харам салмасаң.
Зорлық қылып біреуге,
Малын тартып алмасаң.

Алды-артыңды барласаң,
Халқыңың арын арласаң.
Үлгі айтып қауымға,
Білімді бол деп зарласаң.

Талаптанып өнермен,
Әр қияға самғасаң.
Серілік құрып жастықта,
Жердің жүзін шарласаң.

Тіршіліктеге адал боп,
Қиянатқа бармасаң.
Бойдағы бар қуатты,
Ел қорғауға арнасаң.

Нашарларға болысып,
Ғазазіл сөзге азбасаң.
Қазымыр болмай орынсыз,
Пенденің тегін қазбасаң.

Әліптің бағып кейде артын,
Дүшпанға қарап тым салқын.
Киліге кетпей асығып,
Айыра біліп іс парқын.

Жұрсөң ердің ғулісің,
Ұйымшыл елдің бірісің.
Аз болсаң да топтанаң,
Берекесіз жүрттан ірісің.

Осы сөзім арналды,
Біріңе емес бәріне.
Ескертпе өлең болғай да,
Жасың менен көріне!

Сол уақытта сіздерді,
Тәнірі өзі қолдайды.,
Неше түрлі пәндерден,
Ақпен аруақ қорғайды.

Өлеңшілік қасиет,
Кез келгенге қонбайды.
Өздерің жақсы білесің,
Бәрі елдің шебер болмайды.

Ән шырқаған пенденің,
Шығармайды бәрі әнді.
Мыңдан біреу нұсқа стер,
Құйқылжыған тәтті әнді.

Домбыра тартқыш елде көп,
Оның бәрі күйші емес.
Ән мен күйді шығару,
Оп-оңай, жұртым, дұнис емес.

Құрап айтқан торт сөзді,
Ел ішінде жігіт көп.
Бірақ оның барлығын,
Айта алмайсың ақын деп.

Сондықтан да халайық,
Бұл сөзімді қабыл ет.
Жоғары түр байқасан,
Ақындық, ерлік қасиет.

Екінің бірі ер емес,
Сөзімде жок ерсілік.
Жігіттің атын шығармас,
Көрінбей жүрген жеке ерлік.

Ерлік деген сол болар,
Сақтаса ылғи ел-жұрттын.
Жаудан қорғап қауымды,
Бұзбай жүрсе көп шырқын.

Билетпесе жатқа ырқын,
Жылтыратпаса күр сыртын.
Елдік істі ту етіп,
Тенесе көнке өз жұрттын.

Береке болып сөзінде,
Көптің түссе көзіне.
Көрініп айбар жүзіндс,
Халық ерсе озіне.

Міне, ерлік қасиет,
Қол жету қын тым биік.
Менгерген сондай жігітті,
Бағалайды жұрт сүйіп.

Бармас оны ел аузы,
Жамандауға көз қылп.
Ондай адам сөздерін,
Тындар әркез жұрт үйші.

Қымбат сондай андасан,
Ерлік деген қасиет.
Сөзімде болса кемшілік,
Естіген қауым ғафу ет.

Құлақ болса тындарлық,
Айтқан жырым жетерлік.
Тіршіліктे болмасын,
Ешбір жанда мешеулік!

САЙРА ДА, ЗАРЛА ҚЫЗЫЛ ТІЛ

Сайра да, зарла қызыл тіл,
Өтерсің бір күн пәни-ай.
Он жаста гүлім ашылып,
Ақылға болдым ғания-ай.

Басы бұлақ болмаса,
Тасымайды терен дария.
Тағылым ала тындандар,
Есіткен құлақ жария.

Кешегі өткен жиырма бес,
Қайта айналып келмейді деп.
Бастан үшқан бақыт құс,
Қайта айналып қонбайды деп.
Үлгі етіп айтушы еді,
Бұрынғы өткен қария.

Әлі-ақ шал боп қаларсың,
Әлі-ақ кемпір боларсың.
Қалпында болмас күш-қайрат,
Күзгі гүлдей соларсың.

Тілерсектерің қабысың,
Бетіңе териң жабысып.
Отырар күнің ілгері
От басында балалармен
Итіне түсіп қағысып.

Жылмандал тілің көрініп,
Қалар тісің кетіліп.
Ажал келсе бір күні,
Жатарсың жерге бекініп.

Қызыл тілім сөйлейсің,
Жайшылықта лепіріп.
Өзінді-озің білмейсің,
Қалғандай көріп жетіліп.

Өтер-кетер жастық шак,
Қалармыз бір күн өкініп.
Олай болса қызыл тіл,
Қалайық біраз секіріп.

Ғибрат алсаң болмай ма,
Бейіттегі көп өліктен.
Ойланындар еске алып,
Өлді деп солар нелікген.

Сол зираттың ішінде,
Толып жатыр жеміккен.

Ажал оңай пендеге,
Бастағы киген бөріктен.

Бота көзді, жайдай қас,
Кең маңдайлы, қыр мұрын.
Аққу мойын, қолаң шаш,
Ат жақты, жазық жауырын.

Жібек мінез, ақша жүз,
Денесі сұлу сымбатты.
Жұртқа да бек сүйкімді,
Көз қимайтын қымбатты.

Жары ажалға кезіккен
Айырылған ел көп серіктен.
Осының бәрін көре тұра,
Қу көңілім неге желіккен?

Бәрінің даусы жетпейді,
Ұлығанмен аспанга.
Әр мақамнан келтіріп,
Сиғызсам сөзді дастанға.

Қалиқан жауға әйел ер,
Қайратқа сеніп мақтан ба.
Қанша батыр болсан да,
Сайлланбай жауға аттанба.

Кемерінен лықсып,
Қайратың судай тасса да .
Әл-Фарабидей ғалым боп,
Білімің елден асса да.

Шаттан ба Сегіз, шаттан ба,
Қатардан күшің асқанға.
Шаттанам деп сен – Сегіз,
Ілінерсің өлі-ақ ұзамай,
Ажал деген қақпанға.

Қорқыт баба не көрді,
Өрден-өрге асқанда.

Қырық жыл бұрын өлімнен,
Бас сауғалап қашқанда.

Қашқан мен ажал қоймайды,
Құтылып одан болмайды.
Бауыры суық қара жер,
Өлікке ешбір тоймайды.

Жаратушы жалғыз хак,
Өзі берген жанын өзі алар.
Үш қабат бөзге орап ап,
Дененді көрге ел салар.

Жаның қалмас бекініл,
Бұлт жамылған таулардың.
Астына барып бүркеніп,
Жасырынып жатсаң да.

Көз сап тұрсаң өмірге,
Бәрінен артық денсаулық.
Денсаулығың бар болса,
Табылар оңай он саулық.
Көп кешікпей жолығар,
Ғұмырлық серік ақ жаулық.

Шарықта Сегіз, шарықта.
Өлең-жырдан жалықпа.
Ұлт і көрсет жастарға,
Пайдаң тисін халыққа!

НЕ АРТЫҚ

Тозған ескі қайықтан
Жасалған жаңа сал артық.
Сөз үқлаған дүлейден
Есі кірген бала артық.

Мейірімі жоқ ауылдан.
Орманы мол даала артық.

Жемқор болған ұлықтан
Зияны жоқ аң артық.

Көргенсіз өскен жігіттен
Жайылып жүрген мал артық.
Ағашы сирек тогайдан
Жиі өскен тал артық.

Жасық туған жігіттен
Қайраты мол шал артық.
Сұлтанмен жолдас болғаннан
Ер жастаңып басыңа,
Тоқым тәсеп астыңа,
Түйе жүн шекиен жамылып,
Тыныш үйықтап жатуға
Дөнесі күрғак жар артық.

* * *

Ерімей тас болғаннан сынған артық,
Басыңа пәле келсе, тынған артық
Мінгенше жамандармен алтың таққа
Жақсымен бірге түскен зындан артық.

От алмаған мылтықтан ағаш артық
Танымаған туыстан алаш артық.
Топырашты қанша баптап семірткенмен
Тұлпардың арыса да бағасы артық.

Дос емес досын сырттан мақтамаса,
Несі дос бірін-бірі жақтамаса.
Болғанда бүгін араз, ертең тату
Достығы надандардың тап-тамаша.

СЕГІЗ СЕРІ МЕН ДАРИФА ҚЫЗДЫҢ АЙТЫСЫ Даригаға

Жолаушым, таңданамын жүрісіне,
Рұқсатсыз бұл ауылға келісіне.
Ауылыма кісі түнеп көрген емес,
Болмайды тілегіне келісуге.

Батырсың, я қашқынсың оқ жонасың,
Қалайша осы ауылға кеп қонасың.
Әуелі жөн сұрасып білісейік,
Жас жігіт сауыт киғен кім боласың?

Сегіз сері:
Ерке қызы, таңданбағай жүрісіме,
Рұқсатсыз осы ауылға келісіме.
Жапанда шөптен рұқсат сұраймын ба,
Болмай ма бір қонуға келісуге.

Еншісі мұсылманның қонақжайлық,
Мейманға бірдей жағдай, кедей, байлық.
Әркім барын береді жайын айтып,
Жолаушиның несібі бірер шайлық.

Жастардың жаңа шыққан перісіміз,
Өнерде тең-құрбының ірісіміз.
Замандас, сіз сұрасаң, біз айтайық,
Керейдің Сегіз, Нияз серісіміз.

Дарига:
Үйіме қона келдің екі жігіт,
Қондырап деп біздерден етіп үміт.
Тәре ауылы ешкімді қондырмайды,
Есіңнен мейманостық болсын үміт.

Тұнеуге келіпсіндер көнілің болып,
Шықпакқа ойларың бар бүгін қонып.
Қасыма батырды алып жата алмаймын,
Ел-жүртқа ойда-жоқта құлкі болып.

Мінекей, он сегізге келді жасым,
Қызықты әрбір түрлі көрді басым.
Бойыма өсек таңып жүре алмаймын,
Тындасан, Сегіз сері замандасым.

Сегіз сері:
Айбарлы арыстандай жүрегім бар,
Қарулы жолбарыстай білегім бар.
Замандас сен айтқандай қашқын емен,
Әр жерде сүйенетін тірегім бар.

Жас-жастың тілегі бір деген сөз бар,
Фашық болып келгем жоқ етем деп жар.
Шошыма төре қызы Сал Сегізден,
Өзіме талай сұлу болған іңкәр.

Қорыққан бір адамнан жерің бар ма,
Мейманға көрсетстін сесің бар ма?
Ақыннан қона келіген жеріп тұрсың,
Батырдан қорлық корген жерің бар ма?

Замандас келетүғын жарың бар ма,
Рет жоқ болмаса сен сескеніп тарыларға.
Зиянсыз адап жанды жас батырмын,
Әрқашан пайдам тиғен құрбыларға.

Бейбастық бозбаладай мінезім жоқ,
Сылтауратқан құр сөздің керегі жоқ.
Кеш боп қалды, үйіңе бізді түнет,
Басы жұмыр пенденің бөлегі жоқ.

Ақкөңілді тәнірім ылғи сүйер,
Жалақорлар тамұққа барып күйер.
Қиянат жасамаймыз, кондыр бізді;
Ақ ниет жолаушылық батам тиер.

Дариға:
Ешкімнен ауылым бата тілемейді,
Төрені пенде қорғап сілемейді.

Төрениң тәртіп, заңын білген адам,
Қондыр деп үзенгісін шіремейді.

Тым шапиң аяқ алсың батыр Сегіз,
Сайланып сауыт күген ақын Сегіз.
Тұнет деп көрінгенге телміргенше,
Далаға қон құр-дағы шатыр , Сегіз.

Сегіз сері:
Сыйламай тұрсың бикеш ақыныңды,
Танымай жүрсөң керек батырыңды.

Ауылдар жолымдағы тұнетер деп,
Шықпап ем сапарға алып шатырымды.

Батадан неге құрбым қашқақтайсың,
Мейманды адам демей асқақтайсың.
Орынсыз себептерді тым көбейтіп,
Қонақтан босқа безіп бұлтақтайсың.

Дариға:
Өнерің бар корінеді алуан Сегіз,
Қайтиапты жүрегінің жаудан Сегіз.
Асынып бес қаруды келді екен деп,
Дәмім жоқ саған берер балуан Сегіз.

Сегіз сері:
Қайнатып беретүғын суың жоқ па,
Тамызық қылар ағаш қуың жоқ па?
Отқа қарап отырған жан емессің,
Жасауга аңыз айраннан сусын жоқ па?

Дариға:
Ететін Сегіз сізге қайраным жоқ,
Сізбенен ойнап-кулер сайраным жоқ.
Нансаң да, нанбасаң да өзің білші,
Үйімде сұық сумен айраным жоқ.

Сегіз сері:
Япырым-ау, мына бикеш еріншек пе.
Суын төгіп құлайтын сүріншек пе.

Үйімде айраным мен су жоқ дейсін,
Жарымас сені алған жан келіншскке.

Мейманды қондырмайсың амал қанша,
Ку шөппен аузың сұрттің сараптарша.
Әрілместен шашыңыз қобырапты,
Сіркеленіп кетеді тарамаса.

Дариға:

Батырсыз, ақынсыз да жүрген жай бар,
Қонақты күте алады бек пен байлар.
Зардабын жоқшылықтың тартып жүрміз,
Күн өтті кедейлікпен жылдар, айлар.

Шашымды жүргенім жоқ тарамастан,
Қалдым ба құрбылыққа жарамастан.
Саранға, еріншекке теңеп мені,
Сөктің ғой көңіліме қарамастан.

Сегіз сері:

Бұл айтқан сөздерімнің бәрі орынды,
Мейірімсіз қыз екенсің жын корымды.
Кесапат қылышынды қоймасаныз,
Қайнатар өлі-ақ біреу шын сорыңды.

Тап бүгін сағың сынды шын мергілдің,
Төре атаулы жандарға кір келтірдің.
Ауылыша бір түнеуге болмайтындай,
Әбілхайыр әuletінен кімді өлтірдім?

Төре кедей бола ма ел қанаған,
Битін сыққан сүм ба, әлде қан жалаған,
Қарғыс сіле алмадық деп айтасың,
Жарлы жоқ сұлтандарды қарғамаған.

Асылғожа сендерді қатыгез деп,
Адамға жұғымы жоқ жат мінез деп.
Айтқаны, міне, алдынан дәл шығып тұр,
Жанторенің үл-қызы көргенсіз деп.

Ісінді сенің дұрыс дей алмаймын,
Қалыңсыз берсе-дағы сені алмаймын.
Жантөрениң ауылын сынағанмен,
Төрениң бәрін жаман дей алмаймын.

Батырмын көпке ұнаған көзқарасым,
Қазақтың таңдал сүйгем қыз баласын.
Атандым осы кезде Сегіз сері,
Үш жүздің ертпекшімін бозбаласын.

Шыққан тегім – Орта жүз таузар Керей,
Салдықпен бар қазаққа болған мерей.
Қарасүр, орта бойлы дембелше қыз,
Жөн сөйле, бекер босқа лаға бермей.

Қарақиши емен ел малыни ұрлап жүрген,
Жан емен жүртты мінеп-сынап жүрген.
Себеп жоқ безуіңе біздей жастаң,
Мейманбыз елге ырыс құрап жүрген.

Әденесіз қыз екенсін сүйрендерген,
Жерің жоқ байқап тұрсаң үлгі көрген.
Сөзінді жалған айтқан тоқтатпасаң,
Жігітке жар болмайсың қадір білген.

Бойыңа лайық емес жүртқа құлген,
Файбаттап енді сөгу шайпау тілмен.
Сендейдің күн тимесін олжа етпек боп,
Емесінін соның үшін кештеу жүрген.

Кой сой деп, қымыз бер деп қыстамаймын,
Су берсөн ілтипаттан тастамаймын.
Тұнелтіп бейілің берсөң разымын,
Мейманды қондырмасаң қостамаймын.

Дариға:
Сөзіңіз батып кетті сүйегіме,
Көзімнен жас тамшылап иегіме.
Жоқ жерде бітпес дауга қалдым ойбай,
Сіз үшін отқа өртеніп өлейін бе?

Сегіз сері:

Құмар боп сізді ізден келгенім жок,
Қызы таілай сенен басқа жүргенім жок.
Тұз жала, ішің күйсе қарасұр қызы,
Жалғанда сендей бейпіл көргсінім жок.

Сөз батса, сыпай бол сүйегіңе,
Бекерге жас тамызбай иегіңе.
Пәлелеге кездейсоқта ұшырсың,
Үрынсаң біз сияқты киеліге.

Тұсінбей айтқан сөздің жобасына,
Соқтықтың өлең-жырдың иссіне.
Бейпіл қызы кесірлікті тастамасаң,
Сегіздің кез боларсың киесіне.

Дариға:

Көрмесен мендей қызды келме жақын,
Мен-дағы көргем талай жігіт ақын.
Батырмен сөйлесуге ерінемің,
Жолама алмағың жоқ бізде хақын.

Сегіз сері:

Кесір қызы, жоқ болса да, сенде хақым,
Ауылыңа жолаушылап келдім жақын.
Еншісі мұсылманның қонақ сыйлау.
Сол себеп бар емес пе мейман ақым.

Еншісі мұсылманның бөлінбеген,
Әкелер қонақ өзі ырыс деген.
Кеше қызы білместікпен безінесің,
Мейманның несібесі өзімен келген.

Бізде жоқ қызы оятар жаман әдет,
Жүреміз әрқашанда сақтап әдеп.
Қолыңың сыртқы жағы әйгілеп тұр,
Емессің бүлінбеген сен бір сәлдең.

Дәл саған кездеспеген жігіт ақын,
Жолықса көрмес еді сені мақұл.

Тезге сап мінезінді тұзетпек бол,
Өзіңе айтар еді сөзді батым.

Көрмепсің махаббаттың дәмін татып,
Айтасың жоқты-барды бұтып-шатып.
Мақтандың копіре берме желіккен қызы,
Сендейді бес тыынға алман сатып.

Менмендіктен қалыпсың тастай қатып,
Сөйлейсің жынның сөзін тәңірі атып.
Негізің жарымаған надан қызысың,
Бермедің тым болмаса шай қайнатып.

Аш емеспіз, алғанбыз жолға азық,
Сөйлеттің амалсыздан әбден қазып.
Тұнеуге рұқсат сұрап келе қалған,
Мейманда болған емес ешбір жазық.

Байларсың бүйте берсең бақытынды,
Откіздің босқа сөйлеп уақытынды.
“Бір шәугім шай қайнатып береді”,-деп,
Жолаушы тілемейді шақыртуды.

Құдаша, сыйламадың ақыннынды,
Түнетпей ренжіттің батырынды.
Егерде шайпаулықты қоя алмасаң,
Қуарсың қонақ түгіл жақыннынды.

Бекерге кекірейіп керілесің,
Орынданан қозғалуға ерінесің.
Айырылған аяқ-колдан пақырға ұқсан,
Секілді мешел жандай көрінесің.

Шығарған жылап қашты масыл қызың,
Төрелер неге сонша жасырындың.
Ордаңды өшіктірсең ойрандайтын,
Мен Сегіз қыста түсер жасылыңмын.

ӨМІРМЕН ҚОШТАСУ ӨЛЕНДЕРІ

Демеушім мынау Алшын, Үйсін, Найман,
Демендер-ау, жігіттер, пәле қайдан.
Шөлдеп келіп мұзды су ойып ішіп,
Жабысты өкпе дерті әлдекайдан .

Жас өмір жастық шағым мұқалмаған,
Ешкімге тізе бүгіп жалынбағам.
Азуы алты қарыс жолбарыс та,
Бетне-бет маған қарсы тұра аламаған.

Балауышы ед жұрттың бәрі арыстанға,
Тен келсе пенде жоқ деп алысқанда.
Қастық қып қол көтерер болса дүшпан,
Шапқылап бояушы ед деп қызыл қанға.

Сол қайрат осы күні қайда менде?
Шыныммен осы дертке берілдім бе.
Аскар тау, Ніл дарияны қозғе ілмейтін,
Ойлауышы ем мәңгілік жасармын деп бұл
дүниеде.

Шіркін-ай, қиял екен оның бәрі,
Өлмейтін пенде болмас жас пен көрі.
Қайратпен ажалды ешкім тоқтата алмас,
Күш атасы болса да Әзіретәлі.

Құс ілер қаршығадай қанат қомдал,
Көнілім көтеріліп көкке самғап.
Жазылып осы аурудан құлан таза,
Бауырым төсеп шалғынға жатсам аунап.

Уа, ғұмыр, артта қалдың сағымданып,
Жетектеп мені әкелдің ағымға алып.
Самсаған сары қолдай құрбыларым,
Көнілім сұрап келіп жүр еске алып.

Сауыт киіп сайланар заман бар ма,
Бас көтеріп тұратын дәрмен бар ма.

Өнері жер жүзінен асса дағы,
Ажалды ұстап қалған адам бар ма?

Қанекей сол күндерім енді қайда?
Жетім-жесір, ғарілке тиғен пайда.
Солардың бірі келіп ем айттар ма,
Дертіме шипа болып тисе пайда.

Жасымнан ән шырқадым жыын-тойда,
Күш-қайрат денемдегі қуат қайда?
Бұл күнде қандай күйде мен жатырмын,
Откен күн елеңтейді болып ойда.

Файыптан мен бір сұрап алғандаймын,
Бұл аурудан мен байғұс оқалмаймын.
Фаріптік жағдайымды жырға қоссам,
Куаты жок дәрменсіз бағландаймын.

Сырқат жеңіп конеріп қалғандаймын,
Откенді аңсап еске алғандаймын.
Кураган көкше құрақ секілденіп,
Қырыққа келмей жатып солғандаймын.

Кең дүние бір қалыпты жатыр көлбеп,
Менде хал жоқ селт етіп көңіл бөлмек.
Басыма кара тұман тұнерген соң,
Тағдырдың жазмышына болдым көнбек.

Пендені уақыт шіркін жетектейді,
Толқыны замананың кес-кестейді.
Олімнің ерте-кеші беймағлұм ғой,
Алланың өзі оны есептейді.

Тұрмыста тағдыр ісі десен қалай,
Пенде көп білмейтүғын бар ғой талай.
Науқас боп тәсагашта мен жатырмын,
Демендер мұны жұртый әлдекалай.

Мен байғұс ауырам деп ойладым ба,
Ажал төніп атар оғын сайлады ма.

Отыз жеті қыршын жас мезгілімде,
Дәл көздел нысанаға байлады ма?

Басында тағдыр ісі болды осылай,
Жабысты бүл дерт келіп әлдеқалай.
Қашсан да төрт бұрышына дүниенің,
Жазмыштың өүел баста ісі солай.

Айрылып мен сендерден жалғыз кетем,
Қайрылмай ешқайсыңа мәңгі кетем.
Сағымдай бұлдыраған қашықтағы,
Жеткізбей сендерге мен алыс кетем.

Мұстапа, Мұсабек, Мұсайын құлышағым,
Алдыңда жаңып тұрған шамшырағым.
Шолпаным аспандарғы Бибізара,
Сендермен жарқырайды болашағым.

Сендерге менің қояр бір тілегім,
Мынау ғой төсек тартып жатқан түрім.
Мен десендер өке деп мені сыйладап,
Анаңның екі етпендер айтқан сөзін.

Тарқаған ерлік іште шер күмарым,
Еске алғам ғаріп-қасер мұң мен зарын.
Бүл күнде көнілімде жұбатушы,
Шынайы Ырысбике сүйген жарым.

Отыр ғой ерте-кешті басты сүйеп,
Ырыс жаным қайғырмашы мұнша жүден.
Бауырыңда балапандай үл-қызымды,
Өсірші келсе шамаң төрбиелеп.

Еш қызық бүл жалғаннан көрген жоқпын,
Қашқындық, құғындықты ғана білгем.
Әлдің өштің дегені ғалымдардың,
Айтылады артында нәсілі жоқтың.

Мен тұрмын ауызында ажал оқтың,
Жылауменен күні өтеді арты жоқтың.

Тәуба ет, белді буып, бетті жуып,
Отырсың ғой ішінде қалың жұрттың.

Көп жыласаң көзіңнің нұры кетер,
Ойлайсың жеңілдегтім деп қасіретті.
Жылауды қой жақсылап балаңды өсір,
Көрсетіп ел жүрттыңда қызметті.

Жылай берсен дененден қуат кетер,
Азғана күн сенімен қызықты өмір өтті.
Армансыз әбден жылаң мауқың басып,
Одан соң жылағанды тоқтат тіпті.

Тіл мен жақ байланатын мезгіл жетті,
Қаусырма жактыңдағы еті кетті.
Қоштастым кермегенді хат арқылы,
Жазуға енді менде хал де бітті.

Тіл күрмелді, қол жазбайды шама кетті,
Тататұғын дәм мен су бәрі бітті.
Қара бұлт күнді басып қарауыттып,
Мен көретін жарық сәуле бәрі бітті.

Әлім айтып келмейді жаманатты,
Ырысжан сен тыңдаши насиҳатты.
Мен жөнеліп кеткен соң дүниеден,
Оқып шық та орында осы хатты.

Алғашқы күні зарларсың,
Қанды жасың парларсың.
Кең дүние тарылып,
Серігіңнен айырылып,
Қанатыңнан қайрылып,
Баласын атқан аққудай,
Іште қайғың шыдатпай,
Шашынды жайып бет жыртып,
Денене қалың дерт бітіп,
Жағың тынбай қақтарсың.
Жабыла бәрің шуларсың.

Асау аттай туларсың
Тыным таппай жыларсың
Көздің жасын бұларсың.
Дыбыстауға дем бітіп,
Әбден шаршап әл бітіп
Аяқ-қолдан жан кетіп,
Жас шықпай көзден тоқталып,
Бір күндері болғанда,
Өзіңнен өзің тынарсың.
Жұрт аяр сениң өзінді,
Білеудей іскен көзінді,
Ақша қардай жүзілді
Суық сумен жудырар
Жұбатып сені қойдырар
Арада сағат өтпей-ақ
Тыныштан дем алмай-ақ,
Қайт ат бастап ыңылдалап,
Жыларсың тағы тынбай-ақ,
Дауыстауға үн шықпай,
Дыбысың бітіп тынарсың
Колыңнан келер дәрмен жок
Қандай айла қыларсың.
Осындей болған кезенде,
Қайғырып жылап бәрің де
Шамаң кетіп дененде
Жылаушы қауым көзін дे
Кәрі-құртаң енең де
Хал біткен соң бәрің де,
Ешкім тоқтау айтпай-ақ,
Өздеріңнен өздерің
Шаршап барып тоқтарсың.
Сүйіспеншілікті сақтарсың.
Өксігінді баса ламай,
Ііқылыш атып тұрарсың
Жастықты құшактап жатарсың
Былаулат жасқа батарсың.
Үйқы арсыз деген сол,
Мызығып кетіп қаларсың.

Аз да болса тынығып
Аяулы көнілің жабығып
Қолыңды созып үйқыда
Қалдым дерсің сағынып
Сонда да саган келе алман,
Маңайында жүре алман
Бұрынғыдай қасында
Әзілдесіп тұра алман.
Дидарынды көре алман
Халінді сұрап біле алман.
Таршылықта сен жүрсөң,
Қолымның үшын бере алман.
Жақындал саган бара алман,
Таянып келіп тұра алман
Менің жолым бір басқа
Сендермен бірге бола алман.
Табақтас болып дәм татып,
Бірге жатып тұра алман.
Ешқайсының жүзінді
Жарқыратып көре алман.
Бауырыма тартып балаларды
Маңдайынаң сүйе алман.
Жер қыртысын көрген соң,
Қара жерге енген соң,
Өзіңнен кетер еркіндік.
Бауырина оның кірген соң.
Бұрынғы дәурен бізде жоқ,
Ендігі жерде тірлік жоқ.
Алдаумен өткен сүм жалған,
Қалды ғой бәрі бізге жоқ.
Енді ғой келіп ажал оқ,
Алып тастайтын шама жоқ.
Өліктің тілін кім алған,
Сөйлейтүғын дәрмен жоқ.
Тұяғы бүтін тұлпар жоқ,
Қанаты бүтін сұнқар жоқ.
О дүниеге барғанда
Мұнымды айттар жан да жоқ.

Қайсы молда барыпты
О жалғанды көріпті.
Анау-мынау деп согад,
Солар нені білінті.
Танитын құранды молда жок,
Шарифаттан түк те жок.
Жетім-жесірді алдап жеп,
Дозакпенен ісі жок.
Жетімді же деп айтпаған
Құранда бар сүресі.
Нашарға жәрдем ет деген,
Жәнс де бар кеңесі.
Шаригатты білгендер,
Терен ойлы ғалымдар
Дүмші молда секілді
Дүниеге көзін алартпас.
Анығын біле тұрсаң да,
Көз жетіп бәрін білсең де.
Опасы жоқ дүниеде,
Жасың менен кәрің де,
Асып тасқан бегің де,
Сөз жорғасы биің де,
Бай мен шонжар дәуің де,
Хан менен батыр серің де
Нелер асқан күштің де,
Қол бастаған көсем де,
Нелер жүйрік шешен де,
Білімді, дана ғалым да,
Тірі жүрген бәрін де,
Айы біткен айында,
Күні біткен күнінде,
Келерсіңдер бәрің де,
Мезгілі жеткен кезінде,
Шақырмай-ақ өзің де
Орын алып жатарсың
Қараңғы көрдің ішінде
Мәңгілік жерің сол болар
Ендігі қалған жерінде

Жайғасып жатып үйиқтарсың
Еншіңе тиген үйінде.
Үйден алып кеткен соң,
Қонысты жерге жеткен соң,
Қайтып есік ашпастың
Сендерден дәм татпастың
Көздерің бұған жеткен соң,
Келмесімді білген соң,
Үміттерің үзіліп,
Іші-бауырың езіліп,
Жылаудан сонда тоқтарсың.
Бірте-бірге сұнынып,
Ойындан алыс кетермін,
Мәңгілік өшіп есінен,
Айлар, жылдар өткен соң
Тот басып тозу жеткен соң
Үмтылып мұлде кетермін.
Сөз тыңда Сегіз серіден
Тоқтай түр безбей біздерден.
Біздің тілек тіріден,
Дәметеміз сіздерден.
Тұған-туыс, ағайын,
Құрбы-құрдас, кәріден.
Қатар жүрген бәріңнен
Анда-санда еске алып,
Келіп кстіп бейітке
Тілейміз бата қалғаннан
Маһрүм қойма дұғаңнан
Сегіз деген ат қалып
Қолыммен жазған хат қалып
Рухымда қалмастай
Мәңгілік өшіп кетермін.
Қосылып едің басында
Он жеті сенің жасында.
Жиырма бір жасқа мен толғам
Ит жылының басында.
Он алты жыл сенімен отастым
Содан бері тұрмыста.

Тәтті ғұмыр бірге өтті
Әрдайым болдың қасымда.
Алты балаға ана боп,
Сен отырысың басында.
Болатын іске жасыма,
Түнерді бұлт басыңа
Тағдырдың ісі осы екен.
Корсететін көзіңе
Отыз екіге толған жасында
Шаттық күйге боялмай
Ойнали-құліп жұрс алмай
Айырылатын кез жетті
Қызықты құнгे тоя алмай
Жастық жалын басылмай
Ажал келіп жұр деп тұр
Көз жасынды аямай
Жесір болып қаласың
Отыз екі жасында
Араңнан мен кетсемін
Отыз жеті жасында
Күтпеген жерден кез болды-ау
Құрған торы жолымда
Ойлап тұрсам Ырысжан
Ақылға салып өлшесек
Осылай болу бәрі де
Жазмыштың ісі басында.
Асты беріп өткен соң,
Жабдықты атқарып біткен соң,
Өлгенмен бірге өлмейді,
Тірі болып жүрген соң.
Осыларды білген соң
Айлар, жылдар болған соң
Бас еркінді сен сұрап
Ақсақал кәрі жасынан
Тілек тілең айтқайсың
Отыз екі қыршын жас
Өтті текке дегейсің
Мен де бердім ерікті

Рухым риза Ырысжан
Өмірінді өксітпе
Бәріңен безіп мен кеттім
Өзіндей қимай серікті
Өлдін өштің деген сөз
Қайтып көрмес оны көз
Өлікті аңсап жылама
Көрісуге онымен
Маңына ешбір жолама
Есіце алып әрқашан
Жылай беруге бола ма
Белді мықтап буғайсың
Қайғы-шерді қойғайсың
Балаларды есіріп
Елге қызмет қылғайсың
Менен күдер ұзгейсің
Алыстап аулак жүргейсің,
Файыптан ойда кездессең,
Көзге тиым салғайсың,
Нашардың халін білгейсің,
Құрмет етіп жүргейсің,
Мұқтажды болып кездессе,
Қолдарың үшін бергейсің.
Ауыл үйде жетімнің
Халін біліп тұргайсың
Сүйенері жоқ болса,
Қамқоры болып жүргейсің,
Елге жақтым жасымнан
Сөз асырмай басымнан
Жастай шықты атағым
Сүйткен Сегіз серінің
Дәмі бітіп жалғаннан.
Қара жер болды жатағым
Мұсталала, Мұсабек, Мұсайын,
Дәүлетім едіндер санатым
Жағалы ішік жанатым
Атымды менің өшірмес
Тірі жүрсө артымда

Үш бірдей мениң қанатым
Тұрмыстың таптай жәннатын
Жерім жоқ енді баратын
Осы арадан тоқтаттым
Халім жоқ өрі жазатын.

Іс еттім аса шапшаң ептілікнен
Көргем жоқ ешбір пайда күштіліктен
Талай рет майданда жекпе-жекте
Дүшпаңды қоштастырғам тіршіліктен.

Жұруші ем жиырма бесте күліп-ойнап,
Ішінде тен құрбымының гүлдсій жайнап.
Мендетіп өкпе ауруы күннен күнгे
Жетелеп отыз жеті ажалға айдан.

Уа, дүние, шыныменен откенің бе?
Ұзамай ажал қуып жеткенің бе?
Жанған өрттен бүрге де қалад деуші ед
Артына түк тастамай кеткенің бе?

Дүнис бір жұғымсыз көлбендеңген,
Ешкімді кемеліне келтірмеген.
Біреу бар, біреу жарлы, біреу мұнды
Пендересін тәнірім аштаң өлтірмеген.

Адамзат еркін өскен кеңшілікте,
Секілді бәйшешектей желкілдсеген.
Құл де ойна күшің барда тіршілікте
Қартайсаң шал боларсың селкілдсеген.

Болса да жадыранқы мінезім жаз,
Көбірек айтпаушы едім сшкімге наз.
Өкпе ауруы күннен күнгे өлсіретті
Секілді сезінемін ғұмырым аз.

Сұлулар ғайып болды тілі майда,
Батырлық ол да қалды өз жайында.

Ойласаң өткен күнді еске алып
Жастық шақ келмestей кетті қайда.

Күш-куат бойдан қайрат кеткеннен соң
Шіркін-ау, іш қайғысын бар ма жаймак.
Жас шағын арпалыста өткеннен соң,
Тірліктің қызығына бар ма тоймақ?

Дүние ойлап тұрсаң тұс мисалы
Бақшаға қонып үшқан құс мисалы.
Тірліктеге мың жыл өмір сүрсендәғы
Аспанға бу боп үшқан су мисалы.

Дүние ақиредтің егіні екен,
Егінді ерінбей-ақ егу екен.
Кезінде соны білу қажет екен
Абайлап өнім алу дұрыс екен.

Құлшылық, ғибадатшыл, диханишылық
Қайрымы екі дүниенің тегін екен.
Ғибадат, насиҳат соз тамамдадым
Көз көрген асылдардың үлгі алмадым.

Атаның оқы деген сөзін үқпай,
Мен Сегіз дер кезінде тіл алмадым.
Ақылын Қөрнеш аға хош алмадым,
Ұлыққа Омбыдағы жаға алмадым.

Сауыт киіп найза үстап тұлпар мініп,
Жасымда батыр жігіт атанғанмын.
Топ жарған саңлақ ақын болмасам да,
Елдегі бай бағланға үнамадым.

Жастықпен жақсы-жаман іс атқардым,
Сұраймын кешіруді бір алладан.
Бұйрығын шарапатты қыла алмадым,
Тарихын мағұрып, машұрып өмірінің.

Тірліктे ғылым қуып төрс алмадым,
Тергеуші мұңгір, наңқыр періштенің.
Сұрайтын өзімізден сауалының
Жауабын бүл жалғанда бере алмадым.

Хал-жағдай ол дүниеде қандай болмак,
Найзагер батыр жігіт болсамдағы.
Жүрек шошып, түршігіп тұра алмадым.

Жаратқан ием Жаппар хак,
Мейрімің түсіп кесіргей.
Жастықта бастан өткөрген,
Батырдың біздей қатасын.
Рахым етіп бір алла,
Басы жұмыр пендеге
Корсетпе ақрет жапасын.

Тапсырып бір өзіңе бар ісімді,
Еске алып құдіретіңен үялғанмын.
Қол жайдым аумин деп өзінізден,
Тіленіп кешірім бер деп жалынғанмын.

Мүшелді жасым кез болып,
Балғын денем тез солып.
Ажал уақыты таянып,
Отырмын мен де қор болып.

Бар дейді ауырлықтың женілдігі,
Әр нәрсе кетер көзден көңілдегі.
Бар істі жақсылыққа жорыған соң,
Болады түсіндегі өңіңдегі.

Ән салдым күні кеше асқақтата,
Көтере дауысымды аспандата.
Тастадым жыр түйдегін лек-лек,
Шабытпен үсті-үстіне баспалата.

Ешкімге тізе бүгіп жалынбағам,
Қоршаған жауларға да бағынбағам.

Дұшпанға дабыл қағып, тиер шақта,
Секілді қау өргіндей жалындаған.

Кешегі сардар болып жүргенімде,
Кезім жоқ топқа түсіп сыналмаган.
Азуы алты карыс жолбарыс та,
Бетпе бет маған қарсы тұра алмаған.

Мені үш жұз балаушы еді арыстанға,
Тең келер пендे жоқ дең алысқанда.
Қастықиен қол көтерген дұшпан болса,
Боялып қалушы еді қызыл қанға.

Санайтын мені елім данышпанға,
Озатын жүйрік едім жарысқанда.
Талайды жекпе жекте бүктеп едім,
Майданда қанды алаңға барысқанда.

Сол қайрат осы күнде жоқ қой менде,
Ақылдан болып тұрмын қазір кенде.
Аскар тау, долы өзенде көзге ілмейтін,
Болсақ та кеше ғана алып пенде.

Шынымен ауыр дертке берілдім бе,
Ажалдың арбасына жегілдім бе.
Қайтпаған тау мен тастан есіл жүрек,
Бұл күнде саз балшықтай езілдің бе?

Дүниеде мәңгі тұрмас жас пен кәрі,
Алмасар күні өтіп адам бәрі.
Ажалға тұра келген бөгөу болmas,
Өткізіп уақытты ішкен дәрі.

Токтатып сүм олімді тұра алмаған,
Баяғы күш атасы Әзірет әлі.
Науқасың қүннен күнге мендеткен соң,
Қалмайды адамшылық қасиет нәрі.

Жұз жиырма төрт мың пайғамбар,
Фаділдік жолын іздеп ғұмыр кеішкен.

Сахаба отыз үш мың өңкей дегдар,
Олар да дәм таусылып дүниеден кошкен.

Каншалық сахиб қыран болсаң – дағы,
Сұм науқас адастырап ақыл естен.
Кешегі шаттық күнін ғайып болып,
Жатасың еш нәрсеге коз сүзбестен.

Құс ілер қаршыгадай қанат қомдал,
Шығардым өр шабытпен жырды сомдал.
Сапарым, істерім де сәтті боп еді,
Әрдайым ақ пен аруақ өзі қолдап.

Киялмен әр тарапты түгел шарлаң,
Көңілім көтеріліп көкке самған.
Жазылып осы аурудан кұлан таза,
Жататын күн болар ма шалғынға аунап.

Уа, ғұмыр, өтіп жатсың сагымданың,
Жетелеп әкеп тұрсың ағынға алып.
Самсаған сары қолдай құрбыларым,
Көңілім сұрап келіп жүр еске алыш.

Сауыт киіп сайланар заман бар ма,
Бұл науқастан құтылар амал бар ма?
Жиһанда өнер, білім – бәрін біліп,
Ажалға тоқтау салған адам бар ма?

Ту үстап, тұлуар таңдал, құрадым қол,
Жастанға қозғау салып, көрсеттім жол.
Жұрттыма өле-әлгенше қорған болу,
Халық үшін алға қойған мақсұтым сол.

Қуана қарсы алатын болса жиын,
Эрқашан дайын болды алар сыйым.
Құресіп, жамбы атып, нар көтеріп,
Шарттарды орындағым нелер қын.

Арттырып барған жерде тойдың сөнін,
Үнады халайыққа күй мен әнім.

Ағылттым ұзак таңға өлең-жырды,
Қобызға осем қосып келгение әлім.

Жетім – жесір, ғаріпке тиғен пайда,
Япрыым-ау, сол күндерім кеткен қайда?
Солардың бірі келіп ем айттар ма,
Дергіме шипа болып тиер пайда.

Артықша орнаған соң шабыт бойда,
Өн шырқап, қобыз тарттым жиын-тойда.
Бұл күнде күйім кетіп мен жатырмын,
Өткен күн елестейді болып ойда.

Ғайыптан бейнет тілсп алғандаймын,
Мен байғұс бұл науқастан оңалмаймын.
Ғаріптік жағдайымды жырға қоссам,
Дәрменсіз қуаты жоқ бағландаймын.

Сырқат мендеп, әлсіреп қалғандаймын,
Жастықты аңсап, есіме алғандаймын.
Кураган көкше құрап секілденіп,
Мүшелде отыз жеті солғандаймын.

Кең дүнипе бір қалыпта жатыр көлбеп,
Селт етіп менде хал жоқ көніл бөлмек.
Төбемнен ажал бұлты үйірілген соң,
Тағдырдың жазуына болдым қонбек.

Пендені жазмыш ісі жетектейді,
Толқыны замананың кес-кестейді.
Өлімнің ерте-кеші беймағлұм ғой,
Уақыт оны өзі айтпай есептейді.

Тұрмыста тағдыр ісі десен қалай,
Пенде көп білмейтуғын бар ғой талай.
Ауырлап тәсағашта мен жатырмын,
Демендер мұны жүртый әлдекалай.

Мен байғұс ауырам деп ойладым ба,
Шынымен ажал оғын сайлады ма.

Отыз жеті мүшіел жас жеткенінде,
Дәл көздең нысанаға байлады ма?

Басында қызық дәурен болды солай,
Жабысты айықпас дерт олдекалай.
Қашсан да төрт бұрышына дүниенің,
Жазмыштың өуелдегі ісі осындей.

Мұстафа мен Мұсабек,
Мұсайын мен Мұсажан,
Мұсахан мен Мұсақұл,
Жеті бірдей балдырған,
Жалғыз қызыым – Бибізара,
Сүйсем мейірім қандырған.
Сүйген жарым – Ырысбике,
Алғысқа ылғи қалдырған.

Есі кірген үлдарым,
Айтқанымды қабыл ал.
Атаның сөзі қағида,
Құлақ қой да қағып ал.

Көргенде балаларым елжіредім,
Қалайды өсуінді бүл жүрегім.
Апаңың айтқан сөзін екі стпендер,
Сендерге менің қояр бір тілегім.

Әке деп мені егер сыйласаңдар,
Ер болуды армандаң миласаңдар.
Ананды ренжітпей ардақтаңдар,
Еске алып көңілімді қимасаңдар.

Анаңың қалт қылмаңдар айтқан сөзін,
Налытып толтырманңдар жасқа көзін.
Мойымай жетімдікке құлындарым,
Аз күндік қындыққа етпей төзім.

Сендерді көрсем тарқайды шер-құмарым,
Алдыңда жанған жеті шамшырағым.
Медеу қып көңілімді көтеремін,
Бап-балғын жаңа өскен көк құрагым.

Өсе бер сегіз бірдей құлыншағым,
Зор болсын тіршілікте болашагың.
Ойлаймын мен өткен соң дүниеден,
Болар деп әлдеқалай жастық шағым.

Қарасар қадір білгсн ағайын, дос,
Артымда сендер қалып көңілім хош.
Тірлікте алданышы болмаған соң,
Үл-қызызы ата-анаға дүние бос.

Ер болдым бала кезден адап көніл,
Жұмсалды табысым да ағыл-тегіл.
Жақсылығым көз тайған соң ұмытылар,
Жан едім соз коп ерген тұзым женіл.

Елсдік кезінде елдің мұң мен зарын,
Дүнис кейде кең боп, кейде тарын.
Тұс-тұстан жау андыздан келгенменен,
Төгіліп көрген емес ерлік арым.

Фаріпке үлестіріліп қолда барын,
Жақсының сыйға міндім арғымағын.
Сол күндер үйықтаған көрген тұс секілді,
Алыстап бара жатып сағымданып.

Шашып түр ажал шіркін бізге ызғарын,
Құруға дайындалып маган дарын.
Бұл күнде көңілімді жұбатушы,
Зайыбым – Ырысбике – сүйген жарым.

Жастық қойып отырмын басты сүйеп,
Қайғырма Ырысбикем налып жүдеп.
Үл-қызыға менен қалған ғұмыр тілеп,
Өсірген шамаң келсе тәрбиелеп.

Кожаберген, Айшаның жолын қуып,
Аз өмірде жарқылдаған тату өттік.
Қосылып екі жақсы тұрмыс құрып,
Мұратқа өзімізше біз де жеттік.

Болмады қызығымыз аса үзак,
Еріңе құрғаннан соң ажал тұзак.
Жазмыштың көрмесіне кезігіппін,
Дарига-ай, таусылған соң дәм мен тұз-ақ.

Өкінбе, Ырысбике саған жоқпын,
Аузына түрмыйн таяу ажал оқтың.
Үл-қыздың барлығына шүкірлік қып,
Істерін қайтаlamай ақылы жоқтың.

Жылама отты көздің сақта нұрын,
Жаттап ал, қуат болсын менің жырым.
Әнімді айт, күйімді тарт, көңіл жұбат,
Берік бол, ашылмасын жүртқа сырын.

Жылағанмен Ырысжан,
Женілденбес қасірет.
Онан, да бала өсіріп,
Өзіңе өзің қызмет ет.

Балаларды жеткізіп,
Тозбау жағын көп ойла.
Шашпай дүнис-малыңды,
Қамыга бермей ес жина.

Көздің жасын тый, жарым,
Тандап алған іңкәрім.
Ұядан ұшар ғайып боп,
Сал Сегіз атты сұңқарың.

Жақсылық мынау етер деп,
Пендерден күтер үміт жоқ.
Уағадада тұратын,
Бұл заманда жігіт жоқ.

Уайымға тез берілсең,
Әлсіреп жарым қаларсың.
Сау қайындаі жансыз боп,
Адасып естен танаарсың.

Жылап мауқың басылмас,
Қайғың онан таусылмас.
Уайым түбі – жегі құрт,
Жадырапт қөнілің ашылмас.

Қайғырғанмен пайды жоқ,
Куатың қалар азайып.
Күйінгемен оралмас,
Кешегі күнің ғажайып.

Сыйлы болып жүргейсің,
Бұрынғыша жүрттыңа.
Киліге көрме Ырысжан,
Қайғының қара бұлтына.

Жатпенен көп алыстым,
Қорған болып жүрттыма.
Тигізбеске еш зиян,
Қазақтың жақсы ғүрпіна.

Ұлт деген сөз ескіріп,
Аталып кетті ру деп.
Ер Сегізді сыйлайтып,
Бұл қазақта ру көп.

Тірі болса ұлдарым,
Оларды халқым көрмес жек.
Қадір білген достарым,
Мен өлді деп кетпес шет.

“Жақсы әкенің атағы,
Артында қалған балаға.
Қырық жыл азық болар”, -деп,
Айтпаған халық далага.

Еліңе кетсең жан жарым,
Сыбағасын Орданың
Не Салғара, не Сексен,
Алсын деген ойдамын.

Ауылыңа көшсөң осыны,
Есеней ерге айтарсың.
Бірақ көшпө жүрттыңа,
Барсан азап тартарсың.

Қанғырған Көрей дегенді,
Үл-қызыма естіртпе.
Сыпайы болсын балалар,
Дұрыс осір, есіртпе!

Тіл мен жақ та өлсіреп,
Шаршамайтұғын күн жетті.
Құрыш болат саусақтан,
Уа, дарига-ай, әл кетті.

Жүзім солып, өң кетті,
Ауыр науқас мендетті.
Күн де, ай да тұтылып,
Тататұғын дөм бітті.

Қарауытып көздерім,
Ойшыл басым айналды.
Келгендерге сөлем айт,
Бақыттың мұлде байланды.

Куанышқа табыс қыл,
Қару-жарақ, сайманды.
Шөнкеге бер сауытты,
Кетуге жарың айналды.

Сейітжан, Құшан ініме,
Қыран мен тазы бергейсің.
Ағайынға табыс қып,
Тұлпарларды бөлгейсің.

Саяқ ат пен атанды,
Үлестір жиып сарбазға.
Дүға оқысын бәрі де,
Біз сияқты маңғазға.

Нияз ерге табыс қыл,
Ақ иық пен құмайды.
Көк жорға атты тарту қып,
Өкпелетпе інім Жұмайды.

Жарық дүние қоштасар,
Жақындағы қалды уақыты.
Мәңгілік тұрмас ешкім де,
Іленденің таяр бақыты.

Шықпасын тіршілікте жаман атын,
Әрқашан орындалсын аманатым.
Ұмытпай оқиды деп сенем саған,
Ерінің жазған осы насихатын.

Үлдарым ер болар деп үміт күтем,
Қош сау бол, араңыздан мұлде кетем.
Аз күнгі қызық дәурен бейне түстей,
Сендерден көз көргісіз алыс кетем.

Жасың парлап көзінен,
Білініп қайры жүзінен.
Сезіліп жоқтау сөзінен,
Болған соң күдер үзілген.

Бір аптаңай зарларсың,
Жоқтау айтып артымнан.
Науқасты жандай сарнарсың,
Халықтың таймай салтынан.

Серіктен біздей айрылып,
Қанатыңдан қайрылып.
Бұрын болат болсаң да,
Бүгін жездей майрылып.

Сияқты отқа қарылып,
Кең дүниен тарылып.
Жас жүрегің қайғыдан,
Кете жаздап жарылып.

Боласың атқан мағалдай,
Ертелі-кеш егіліп.
Саулық інгендей боздарсың,
Қабырғаң шенбер сөгіліп.

Егізінен айрылған,
Арқарға ұқсап аңырап.
Иссінен айрылып,
Қалған соң ордаң қаңырап.

Көз жасыңмен бет жуып,
Шер жұтып, қара жамылып.
Келмеске ерің кеткен соң,
Көргө жүзің зарығып.

Дененді жайлап қайғы-дерт,
Жағың тынбай қақтарсын.
Естімек боп үнімді,
Уайым тартып антарсың.

Жамыраған қозыдай,
Мені жоқтап барлығың.
Дауыс айтып шуларсың,
Еске алып дүние тарлығын.

Асау аттай туларсың,
Күйікке ауыр шыдамай.
Ажалға не қыларсың,
Табарсың тыным ұзамай.

Шыгаруға дауыс шама жок,
Күйзелесің хал бітіп.
Көрісетін адам көп,
Бірінен соң бірі кеп күтіп.

Қос бүйірің таянып,
Жылайсың қалмай аянып.
Өзіңмен қоса боздайды,
Балалар да оянып.

Бір күндері болғанда,
Аяқ-қолдан күш кетті.
Жұзің солып мұңайып,
Өзінен өң-тұс кетті.

Куарған көріп жүзінді,
Халқың да аяп өзінді.
Қарап бөрі налиды,
Білеудей болған көзінді.

Жұбатып сені аялап,
Жылауынды қойдырап.
Ақша қардай жүзінді,
Суық сумен жудырап.

Абысын-ажын, келіндер,
Дауыс айтып жоқтайды.
Жылаумен құрып өлдері,
Амалсыздан тоқтайды.

Біздей ерің жоқталып,
Жиылып қауым топталып.
Тыныстарсың дем алыш,
Құр жылаудан тоқталып.

Арада өтіп бірер күн,
Көңіл айта жұрт келген соң.
Қайтадан шығар зарлы үн,
Көрісер уақыт жеткен соң.

Жоқтау айтып тынбай-ақ,
Тынығып аял қылмай-ақ.
Қарлығар сонда тамағын,
Дауыстауға үн шықпай-ақ.

Тыным таппай жыларсың,
Көздің жасын бұларсың.
Қолыннан келер дәрмен жоқ,
Нендей айла қыларсың?

Сондай қын кезенде,
Құр сұлдер қап дәненде.
Отырғанда қиналып,
Жұбатар жақын еңең де.

Жылаушы жандар көбі де,
Хал азайып бәрі де.
Күн-түн қажып еңреумен,
Токталар бітіп өлі де.

Біздерден жарым ажырап,
Отырарсың қалжырап.
Құлады деп бәйттерек,
Өкініш айтып жамырап.

Файып боп біздей шынарың,
Қамығып аһ ұрасың.
Өксігінді баса алмай,
Дымың құрып тынарсың.

Қос жастықты құшактап,
Жер бауырлап жатарсың.
Қайғыменен қан жұтып,
Зорға дәмді татарсың.

Есің кетіп, әл құрып,
Уайымға әбден батарсың.
Сол уақытта жан жарым,
Тірі аруақпен қатарсың.

Үйқы жеңіп еріксіз,
Аздап мызғып аларсың.
Сегіз түсіп есіңе,
Шошып ояна қаларсың.

Көңілің қатты жабырқап,
Азайып ақыл абдырап.
Ордаға кірген адамға,
Карайсың сонда жатырқап.

Қаяулы болып көнілің,
Өзгеріп түрмис өмірің.
Айрылып бізден сүйіктім,
Ауыр болар женілің.

Біздей сүйген жарынды,
Үйден алып кеткен соң.
Жаназамды шығарып,
Жерлейтін мезгіл жеткен соң.

Мойітімді көтеріп,
Бейітке алып барған соң,
Тар лақатқа жатқызып,
Қабірге топырақ салған соң.

Қабірді жауып ұқыптаи,
Үстіме топырақ үйген соң.
Молда құран оқиды,
Жұртқа жыртыс тиген соң.

Сүйекшілер келген соң,
Оларға дәмді берген соң.
Пәлен күні жетісі болады,-
Деп хабар еткен соң.

Соны естіп ел тарасар,
Келеміз десіп бәрі де.
Қош айтысып жөнелер,
Жасы менен кәрі де.

.....
Үйқы жеңіп сол шақта,
Мамыққа жарым құларсың.
Үйықтап арсыз үйқыны,
Дел-сал болып түрарсың.

Тағы да қалғып төсекте,
Қолыңды созып үйқыда,
Көргендейсің түсінде,
Жүргенімді менің жылқыда.

Аз күнде жарым зарығып,
Қалдым дерсің сағынып.
Байыма тұске түрікпендей,
Қалғандай жоғың табылып.

Тіріліп саған келе алман,
Қол ұстасып жүре алман.
Бұрынғыдай өзінмен,
Әзілдесіп күле алман.

Жақындаپ келіп қасыңа,
Дидарынды көре алман.
“Бала-шага қалай ?-деп,
Халінді сұрап біле алман.

Енді менен пайда жоқ,
Қол ұшын да бере алман.
Жайрандаپ келіп Ордаға,
Бірге жатып тұра алман.

Табақтас болып дәм татып,
Сендермен бірге бола алман.
Ешқайсыңың жүзінді,
Таянып келіп көре алман.

Өзім туған ауылға,
Маңайлап, сірә бара алман.
Бауырыма қысып үл-қызды,
Маңдайынан иіскеп сүйе алман.

Менің жолым бір басқа,
Хабарласып жүре алман.
Баяғыдай жарқылдан,
Жиын топқа кіре алман.

Қабірге дене кірген соң,
Тар лақатты көрген соң.
Пенденден кетер еркіндік,
Тонырақпен жауып көмген соң.

Баяғы дәурен баста жок,
Үл-қызың мен жар каста жок.
Қобызға қосып жыр айтқан,
Ойын мен той, ас та жок.

Сөндім бұрын болсам от,
Қызыбадым бұрын болсам шоқ.
Өлшеуім уақыт біткен соң,
Қалуға тірі шама жок.

Мейлі патша, мейлі ер,
Бәрін де ажал жалмаған.
Жиған мал мен дүние,
Кімдерден артқа қалмаган?

Опасы жок сүм жалған,
Ешкімге жолдас болмаған.
Сөйлейтүғын дәрмен жок,
Өліктегі қашан хал болған.

Тұяғы бүтін тұлпар жок,
Қанаты бүтін сұңқар жок.
О дүниеге барғанда,
Мұныңды айттар жан да жок.

Өтгелейтүғын өмір жок,
Сынбайтүғын темір жок,
Өлген соң жаннның бәрі онды,
Ештеңеден кемің жок.

Тарихқа өткен үнілсек,
Өлімнен пендे сауы жок.
Пұлсыз береді, құнсыз алады,
Оған ешкімнің дауы жок.

Өлген соң қайта тіріліп,
Оралған ешбір кісі жок.
Жан денеден кеткен соң,
Дау-дамаймен ісі жок.

Молдалардың ішінде,
Білімді бар, дұмше бар.
Кожа, молда, соғы, иман,
Бір-бірімен емес пар.

О дүниені олардың,
Ешбірі барып көрген жоқ.
Жан тапсырып барғаны,
Қайта айналып келген жоқ.

Айтады кітап бойынша,
Жақсы оқыған гүлама.
Дін иесі болған соң,
Тыңдамауға бола ма?

Шынайы соғы адаспас,
Дүниеге көзін алартпас.
Терең білген ғалымдар,
Атына кір жолаттпас.

Медресені тамамдап,
Шыққан болса молдалар.
Адалдықпен жүрсө егер,
Түзулікке жол салар.

Дұмше болса молданыз,
Жүрген жерін лайлар.
Мағына бермей құраннан,
Жөн айтып босқа айғайлар.

Шариғатты бұрмалап,
Дұмше молда бүлдірер.
Жетім-жесір момынды,
Ақырында алдап жер.

О дүниемен ісі жоқ,
Өзінен білгіш кісі жоқ.
Сауаты жоқ ғаріптің,
Оларға жестер күші жоқ.

Жетім же деп айтпаған,
Құранның бар сүресі.
Нашарага жордем ет деген,
Және де бар кеңесі.

Құлқыны үшін дүмшенің,
Таусылмайды егесі.
Көз алдында тұрғандай,
Шариғаттың елсі.

Әйтеуір бар бір өлім,
Екенін қауым үғындар.
Тіршілікте аз құнгі,
Тату-тәтті тұрындар.

Опасыз дүние екенін,
Анық біліп тұрған соң.
Көзің жетіп бәріце,
Шындыққа мойын бұрған соң.

Өтуің айқын әлеумет,
Тұрмай тірі мәңгілік.
Осыны әбден түсінсең,
Жоламайды әңгілік.

Сап-сабымен тізіліп,
Жемістей піскен үзіліп.
Өтерсіндер еш қалмай,
Тар көзді тордан сүзіліп.

Патша, уәзір, бегің де,
Қамалға шапқан ерің де.
Қазылық құрған биін де,
Әнші-ақын, күйші, серің де.

Жұрт бастаған көсем де,
Дауда жүйрік шешен де.
Қатардан асқан алыбың,
Екі атпаған мерген де.

Данышпан, ғалым, көреген,
Мырза, шонжар, доуің де.
Емші, зергер һәм ұста,
Жасың менен кәрің де.

Айы біткен айында,
Күні біткен күнінде
Тірі жүрген бәрің де,
Шығара аламай ақыр үнінді
Мезгілі жеткен кезінде,
Шақырмай-ак өзің де.
Килігерсің бәрібір,
Ажал құрған тезіне.

Орнығып мәңгі жатарсың,
Келгеннен соң бәрің де.
Мекен-жайың сол болар,
Ендігі қалған жеріңде.

Үйқыга ұзақ батарсың,
Қаранды көрдің ішінде.
Жайланаңып сонда жатарсың,
Түк сезбеген пішінде.

Қалады сүйек саудырап,
Кебін киген күйінде.
Жансыз дене жай табар,
Үлеске алған үйінде.

Үйден ұзан кеткен соң,
Жер астын мекен еткен соң.
Жылаудан сонда тоқтарсың,
Коздерің бұған жеткен соң.

Қайта есік ашпасын,
Ордадан дәм татпасын.
Өзім туған ауыл деп,
Маңайын кеп баспасын.

Келмесімді білген соң,
Жоқ сценім көрген соң.
Бізден ойың алыштар,
Жыл болып асты берген соң.

Жоқ екенім сезіліп,
Іші-бауырың езіліп.
Аһ ұрарсың жан жарым,
Тұрмысқа ауыр кезігіп.

Сол шақтарда өмірден,
Кете жаздал безініп.
Бірте-бірте суынып,
Үміт, күдер үзіліп.

Ойыннан бірақ шыға алмай,
Жоғалмаспын есіңсен.
Тағдырымыз біздердің,
Осылай ерте шешілген.

Айлар, жылдар өткен соң,
Ұмытылар шақ жеткен соң.
Уайым, қайғы бәріңнен,
Айығар уақыт жеткен соң.

Ел қорғаны батыр ем,
Топты жарған ақын ем.
Жұрт қамқоры боларда,
Әр шаруаға батыл ем.

Ұмытыла тіпті қоймаспын,
Артымда өшпес мұрам бар.
Жоғалтпайтын атымды,
Бір қыз, алты ұлан бар.

Еске алар бізді әлеумет,
Сөз тында Серіз серіден.
Ерлігімді кенес ет,
Қайтпаған дию, періден.

Тілейтін тілек сіздерден,
Безбендер жұртым біздерден.
Кешегі бегің емес пе ем,
Алдымға дабыл өңгерген.

Дәметеміз ағайын,
Біздің тілек тіріден.
Бейсенбі, жұма күніндес,
Оқы деп аят сіздерден.

Туған-туыс, аға-іні,
Құрбы-құрдаң, кәріден.
Алыста жатқан дос-жаран,
Қадір білген бәріңнен.

Анда-санда еске алып,
Лрнап келіп бейітке.
Дұға оқындар ықыласпен,
Аруақты біздей кейіпте.

Тілейміз бата әрқашан,
Артта тірі қалғаннан.
Бізді білген мұсылман,
Маһрұм етпе дұғаңнан.

Сегіз сері ат қалып,
Қолыммен жазған хат қалып.
Тіршілікте бұл іске,
Көрген емен мақтанып.

Ұланым, мұрам болған соң,
Мәңгілік сөніп кетпеспін.
Елес берер рухым,
Есіннен жарым өшпеспін.

Бар сұлулық бойында,
Ештең жоқ ойында.
Алғаш рет таныстық,
Тәсібек інішек тойында.

Жиырма бір жасқа мен толдым,
Ит жылының басында.
Алып қаштым өзінді,
Он сегізге шықкан жасында.

Сергесіп Ақбас асында,
Қосылыш едік басында.
Он алты жыл отасынп,
Жаттың жар бол қасымда.

Әй-шәй десней екеуміз,
Күндерді тату өткіздік.
Озімізді жақсы атпен,
Басқаға үлгі еткіздік.

Тәтті өмірде жан жарым,
Биіккө қолды жеткіздік.
Сарбазға ән шырқатып,
Нелер күйді шерткіздік.

Перзентке жеті ана бол,
Сен отырсың қасымда.
Қобыз алыш, күй тарттым,
Тақ қойып жұмсақ астыма.

Ақырға тартқан күйім бұл,
Қоштасар ертең үйім бұл.
Көңілімді сұрауға,
Келген екен жиын бұл.

Ардақтаған аруым,
Болатын іске жасыма.
Сейілтуге еш шама жоқ,
Тұнерген бұлтты басыма.

Жазмыштың ісі осы скен,
Көрсететін кезіңе.
Сұңқарынан айырып,
Отыз төртке шығар кезіңде.

Шаттық күйге кенеліп,
Күліп-ойнап жұрсек те.
Айырылатын кез жетті,
Тұлпар мен жорға мінсек те.

Қызықты күнге тоя алмай,
Серілікті еш қоя алмай.
Жүргенде ажал тап болды,
Жабысқан дергі жоя алмай.

Батыр болып тасып-ай,
Жанған жалын басылмай.
Тұрган шакта Ырысжан,
Кордің бе түскен жасынды-ай.

Күтпестен еш аялдай,
Жауға шаптым аянбай.
Ажал келіп жүр деп тұр,
Көз жасынды аямай.

Зайыбым ең аяулы,
Сөукеле киген басыңа.
Жесір болып қалмақсың,
Отыз төртке шыққан жасында.

Өмірge алғаш жай келіп,
Кеткенім енді асыға.
Араңнан файып болмақсын,
Отыз жеті мүшел жасымда.

Сыбызығы тартып жатырмын,
Қос жастық қойып басыма.
Осылай болу біздерге,
Жазмыштың ісі басында.

Сардар едім сабырлы,
Құмартпаған әр неге.
Күтиеген жерден тірелдім,
Ажал тартқан кермеге.

Айналайын Ырысжан,
Ойласақ салып ақылға.
Қыршынымнан қылдым,
Нарқасқа болып ақырда.

Жыл уақыты жеткен соң,
Асым менің өткен соң.
Таразыла жағдайды,
Жиын тарқап кеткен соң.

Өлгеннемен бірге өлмейді,
Тірі қалған артта адам.
Өлімнің жайын білмейді,
Тасыр мінез, жас адам.

Тірі болып жүрген соң,
Дұниеге келген соң.
Әр жағдайды білген жөн,
Қатарға жан боп кірген соң.

Біз кеткен соң боп ғайып,
Жас қалдың саған жоқ айып.
Бос өткізбे гұмырды,
Бас құрамай қартайып.

Жастықты ойға алған соң,
Ас өтіп әбден болған соң.
Абысын-ажын арқылы,
Жайынды айтып болған соң.

Бас еркінді сен сұра,
Біздің аға, бауырдан.
Қолайлы біреу табылса,
Қосылып ал ауылдан.

Рұқсат сұра ұялмай,
Ауылдың көрі-жасынан.
Тілек тілер кезеңде,
Жарамайды жарым жасыған.

Дәмесі болар әркімнің,
Өзіндегі ару асылдан.
Бірақ бойды аулақ сал,
Қадір білмес масылдан.

Есептеме еркек деп,
Маңы абақты наданды.
Үйір қылма тірліктегі,
Қазымыр, ессіз, жаманды.

Санама тағы адам деп,
Көкала мылжың саранды.
Онан тыныш өсіріп,
Тәрбиелей біл балаңды.

Қор болғанша Мәжнүнге,
Байсыз откен көп артық.
Әйел үстіне бармагай,
Боласың мәнгі бас қатып.

Ғұмырым босқа өтті деп,
Уайым-қайғы жеп жүрме.
Мен де бердім бас ерік,
Айтпады ерім деп жүрме.

Рухым разы Ырысжан,
Өксітіе жас өмірді.
Жағдайлыш жанды байқа да,
Қосыл тауып теңінді.

Қолайлыш жігіт кез болса,
Уақытың өтер көңілді.
Таңдағайсың адамды,
Жолдас болар сенімді.

Ерге шығар болсаныз,
Ұл-қызыңды жыллатпа.
Ер Шөнкеге табыс қыл,
Қолына бәрін үстат та.

Көрмесін олар жетімдік,
Үл-қызда болсын еркіндік.
Шөңкенің болса қолында,
Балалар көрмес еш кемдік.

Бәріңнен безіп мен кеттім,
Ажал алып ерікті.
Жер астына біз жеттік,
Қия алмай сіздей серікті.

Өлдің-өштің деген сөз,
Қайтып көрмес бізді көз.
Айрылдық сізден мәңгілік,
Ендігі жолдас кебін бөз.

Бізді аңсан жылама,
Мәйітке еш жолама.
Көрісуді өлікпен,
Аяулым енді ойлама!

Жылай беру ғашық жар,
Өзіңе жақсы бола ма?
Жанарың сақта зайдыбым,
Төгілген дүнис тола ма?

Есіңе алып біздерді,
Көздің жасын бұлама.
Қайғырғанмен Ырысжан,
Қайтқан бақ келіп қона ма?

Белді бекем бугайсың,
Қайғы-шерді қуғайсың.
Балаларды жеткізіп,
Жақсының жолын құғайсың.

Көздің жасын тыйғайсың,
Есінде сөүлем жиғайсың.
Үлгі болып жастарға,
Елге қызмет қылғайсың.

Менен күдер ұзгейсің,
Келмейді деп безгейсің.
Уайымнан пайда жоқтығын,
Ғашық өзің сезгейсің.

Ойыңа біз түскенде,
Көз жасқа берме ерікті.
Жүректі шерге толтырсан,
Жоғалтарсың корікті.

Нашардың халін білгейсің,
Құлаққа зарын ілгейсің.
Жадап-жүдеп кездессе,
Қолдан хайыр бергейсің.

Ауыл үйде жетімнің,
Жағдайын сұрап жүргейсің.
Сүйенері бар жоқ па,
Құлақ түріп білгейсің.

Жетім-жесір бас қосып,
Ақыл-кеңес құрғайсың.
Қолқанатсыз кәріге,
Қамқор болып тұргайсың.

Кемтарларға қарасып,
Мойыныңды бүрғайсың.
Құрмет етіп үлкенге,
Адамшылық қылғайсың.

Сардар болып жасымнан,
Сез асырмай басымнан.
Даңқым ерте жайылды,
Топ тарқамай қасымнан.

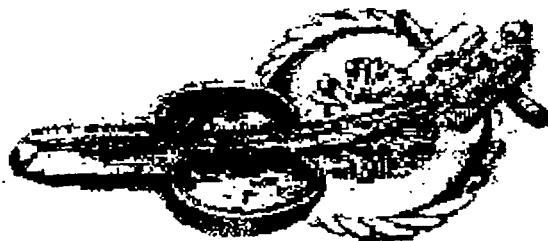
Қош есен бол артымда,
Қалған жеті қанатым.
Ырысбикем аман бол,
Артықша жолдас санатым.

Ағайын-туған қош сау бол,
Жағалы ішік жанатым.
Жеткінштегер аман бол,
Бағасы қымбат манатым.

Қош есен бол, сарбаздар,
Қайралған өткір болатым.
Берменді ажал азаттық,
Жағдайым жоқ оцатын.

Бір кездегі дүлдүлің,
Бола алмай қалды озатын.
Осы арадан токтаттым,
Халым жоқ әрі жазатын.

Сәлем айт, сарбаздарым, қалың елге,
Аттандық оралмас бол алыс жерге.
Рухым өлсем-дағы разы болсын,
Дұға қыл Серіз деген абзал ерге!

БЕУ-БЕУ, ГАУҢАР ТАС!

“АҚБҰЛАҚ”

Сегіз сері Ойыл озенінің саласы Қыл өзеніне құяттың Қараған өзенінің саласы Ақбұлақ бойындағы тоғай ішіне үй салып, сонда кейде қыстап жүріпті. Ол 1838 жылы еліне аттанарда Ақбұлақ өзенімен қоштасып, оған арнау өлең және әп шығарыпты.

“АЛҚОҢЫР”

Сегіз серінің салдық-серілік құрып жүргенде Ұлы жүз жерінде танысқан бір қызы Жәмила сұлу екен. Жәмила Қопабай есімді толенгіттің қызы екен. Сегіз сері өзінің әйгілі “Алқоңыр” онін сол Жәмила қызға арнап шығарыпты. Бірақ Сегіз серіге қызды бүйіртпай, Қоқан хандығының құшбегісі еріксіз алып кетіпти.

“ӘЙКЕН-АЙ!”

Жайық өңіріндегі Әлімұлы елін аралап жүріп Қабыл деген атақты бидің үйінде мейман болады. Қабыл бидің Айжамал атты қызына көзілі кетіп “Әйкен-ай” өнін шығарады. Осынау бикешті жас шағында ата-анасы мен ел-жұртты еркелетіп, Әйкен деп атаған, сондықтан оның шын аты ұмытылып қалған.

“Әйкен-ай” өні қазір халық өні санатына қосылып, коп өзгеріске ұшыраған. Сегіз сері шығарған кезде алты шумақ болса, қазір екі-ақ шумақ болып айтылып жүр.

Жаяу Мұса Байжанұлы “Ер Сегіз” атты өлеңінде:

“Сегізде толып жатыр тамаша әндер,
“Әйкен-ай”, “Жылъыой”, “Қарғаш”, “Бес қарагер”,
“Шолпан қыз”, “Файни” менен “Бозқараған”
Бәрі де ол шығарған ғажап әндер”, - дег җазған болатын.

Жинақ “Халық әндері мен халық композиторларының әндері”. Алматы. 1 том. Құрастырган Жәнібек Көрменов.

“БОЗШҰБАР”

“Бозшұбар” әні де Мақпал қызы арнал шығарған ондерінің бірі. Қазіргі ән жинақтарында “Бозшұбар” әні “Бозжорға” деген атқа ие болып, көп өзгеріске түсken.

Бұл әннің авторы Сегіз екеніне Өске ақынның “Мақпал – Сегіз” дастанында:

Шыгарды ғажап әнді “Бозшұбардай”,

Сарбаздар соңына срғен өтінген соң, – дегені дәлел бола алады.

Жаяу Мұса:

Сегіздің үйренгенде “Бозшұбарын”,

Болды әбден тарқағандай шер, құмарым.

Екі жыл ерге шәкірт болғанымда,

Батырдың жаттап алдым көп жырларын, – деп жазған.

Өлец Игібай Әлібаевтың қолжазбасынан алынды.

“ГАУҺАР ТАС”

“Гауһар тас” әні жалпы жүрттың пайдаланып жүрген ән жинақтарында (“Ән көнілдін ажары”, “Ауыл кеші көнілді” және т.б.) үш-ақ шумағы бар. “Гауһар тас” шыққалы бір жарым ғасыр өткен екен, осы уақыт ішінде көп өзгеріске түсken.

“Гауһар тас” әнін сүйген жары Мақпалаға арналып жазылған.

Өске ақын:

Мақпалаға ғашықтығын білдірмек бол,

Шығарды ән патшасы – “Гауһар тасты”.

Найманда Құсыни, Раушан қасына еріп,
Бұрымын білектей қыл жүрер өріп.

Сал Сегіз Мәжінүндей ғашық болты,
Сұлуды Мақнал деген Ләйлі көріп, – деген.

“ФАЙНИ”

Ысық пен Танада әңшілік, ақындық, ән шығарушылық өнерімен танылған Сегізді жастар іздел жүріп ойын-тойларына шақыратын болған. Бірде Ерман дейтін дәулетті адам тойына шақырады. Осы тойға сол өңірге танымал Қалдыбайдың сұлулығымен аты шыққан қызы Файнижамал (сл-жүрті еркелетіп, Файни дег атап кеткен) да шақырылады. Тұмисынан өжеттік қасиет дарыған Сегіз Файнижамалды алтыбақан тебуге шақырады. Осы бір мүмкіндікті пайдаланып, Файнига деген жалынды сезімін білдіріп, атақты “Файни” әнін шығарып айтады.

Жинақ “Халық әндері мен халық композиторларының өндері”. Алматы. 1 том. Құрастырған Жәнібек Көрменов.

“ЕҢІЛІК-АЙ” (ИЛИГАЙ)

“Еңілік-ай” (Илигай) әнін Сегіз сері өзі жаудан азат еткен қыздардың ішінде Еңілік деген жас бой жеткен қызға арнайды. Ол осы ән арқылы өзін, Ниязды өздері бас бостандығын әнгерген қыздарға таныстырыпты. Ата-аналарына табыс еткен қыздардың енді ештеңеге алаңдамауын қалап, өздеріне қарындас деп есептейтінін білдіреді. Алайда бес шумақ мәтінінің екі шумағы түсіп қалып, Илигай дег осы күнде бүрмаланып айтылып жүр.

“АҚБЕТ”

“Ақбет”, “Қыз келбеті”, “Ойлан, Ақбет”, “Қош бол, Ақбет” өндерін Сегіз сері Баянауыл өніріне барғанда Ақбет сұлу Бүркітбай қызымен танысып, соған арнап шығарыпты. “Ақбет” өнінің мәтіні өзгеріске ұшырап, осы күнде “Бүркітбай” әні деп бүрмаланып айтылып жүр.

Сегіз серінің “Қайран жастық”, “Назқоңыр”, “Ақбет”, “Қыз келбеті”, “Ойлан, Ақбет”, “Қошбол, Ақбет” өндерінің шығу

тарихын, мәтіндерін Павлодар облысының Лебяжье ауданындағы Шарбакты ауылында кездесіп, Темірғали деген ән орындаушыдан, Павлодардағы Тұсіпбай қариядан ағарту ісінің үздігі Елеуке Қалданов 1940 жылы жазып алғыпты.

“ЖАНСҰЛУ”, “МЕНЗИПА”

Бұл әндер Сегіз сері есімдері аталған қыздарға құрбылықпен шығарған екен.

“ШОЛПАН ҚАҚҚАН”

“Шолпан қаққан”, “Тік шырқау” әндері бірінші рет жарияланып отыр. Әннің мәтіні Фазез Мусиновтың қолжазбасынан алынды. Фазез әнші бұл әнді домбырамен өзі орындайды екен.

Әннің Сегіз серінікі екенін дәлследейтін деректер де баршылық.

Шәңгерей Бекеев “Сардар Сегіз” дастанында:

Өзім де домбыраға қосып айтам
Сегіздің “Алқоныр” мен “Қосбасарын”
Шырқаймын ойын-тойда өрқашанда
Сегіздің “Шолпан қаққан” дейтін әнін.

Әннің мәтіні Фазез Мусиновтың қолжазбасынан алынды.

“ЖЫЛЫЙ”

Сегіз Көтібарды жерлегеннен кейін Шектіден аттанып, Жылый өніріне келеді. Бұл ауыл да Сегізге сый-құрмет көрсетеді. Сегіз мұндаи сыйға конілі көтеріліп, өздеріне ерекше қызмет көрсетіп жүрген Бақытжамал Қенжебай қызына өте риза болып, оған арнап “Жылый” деген әнін шығараады.

Бұл ән ғапықтықтан шықпаған, бірақ қыздың мінезіне, жүріс-тұрысына сүйсінбей дс қалмаған. Сегіз серінің “Жылый”

атты өн шығарғаны туралы Нұржан Наушабаев “Сегіз сері” дастанында былай дейді:

Сегіздің түрған елден иығы асып,
Еске алмас өсек сөзді белден басып,
Шығарған “Жылыой” атты тамаша әнді
Сұлуға Бақытжамал болып гашық.

Игібай Әлібаевтың қолжазбасынан алынды.

“ПАТШАЙЫМ”

Көркем аруды іздең жүрген Сегіз Алтын атасына жататын Тілеуқабак байдың Патшайым атты сұлу қызы бар дегенді естіп, байдың аулына келеді. Алдымен байдың өзіне арнап “Тілеуқабак” әнін, қызына арнап “Патшайым”, “Қара көз” әндерін шығарады.

“Тілеуқабак” әні – жинақ “Ауыл кеші қөңілді” 1978 ж.

“Патшайым”, “Қара көз” – Фазиз Мұсиновтың қолжазбасынан.

“ҚАРА КӨЗ”

Сегіз сері Үшбурыл өзені бойын мекендең отырған Тілеуқабак байдың ауылына өз тобымен келіп, мейман болады. Тілеуқабактың үлкен қызы Патшайыммен танысып бір-біріне ғашық болып, қосылуға уәделеседі. Сонда Сегіз сері сүйген қызы Патшайымға арнап “Патшайым”, “Қара көз” әндерін шығарады.

“Әйкен-ай”, “Шолпан қыз”, “Патшайым”, “Қара көз”, әндерінің шығу тарихын, мәтіндерін Балсейіт Құсемісұлы әнші жас жігіт кезінде өзімен аталас Айтбай Ізтолеұлы әншіден жазып алғыпты.

“ҚАРҒАШ”

Сегіз серінің салдық-серілік құрып жургенде, бір тоқттайтын ауылы Нұрлыбай ауылы еken. Бұл Қожаларға жататын ауыл еken. Ауыл ағасы Жанғожа Нұрлыбайдың үлкен баласы сол арадағы Орта

жұз бен Кіші жұз ауылдарына сыйлы адам болыпты.

Сыр бойында Орта жұз бен Кіші жұз слдерінің шектесетін жерінде отырған Нұрлыбай қожаның кіші қызы Қарғаш сүлудың үзатылайын деп жатқан тойының үстіне Сегіз сері өз тобымен келеді. Сонда Қарғаш қызы құрбылық тілек қойып, Сегізден өзіне арнап ән шығаруын өтінеді.

Соған орай Сегіз сері Қарғаш қыздың өтініші бойынша оған арнап, “Қарғаш” әнін шығарған.

“Еңлік-ай”, “Жансұлу”, “Меңзипа”, “Алқоңыр”, “Қарғаш” әндерінің шығу тарихын, мәтіндерін Солтүстік Қазақстан облысының Преснов ауданындағы Айымжан ауылының тұргыны Базар Мақышқызы әншіден Құлзи Фалымжанқызы мен Шолпан Қабитолда қызы жазып алыпты.

“АҚ БИДАЙ”

Жар таңдау жолында сөтсіздікке ұшырай берген Сегіз сері Кіші жұз елінен оралған соң бір үлкен тойда Ырысбике деңген бір сұлумен танысады. Ырысбикенің әкесі Елғұн Бағаналы Найман елінен мал қыстату үшін келген адам екен. Ырысбикеге көnlі кеткен Сегіз сері өзінс жар болуга лайықты деп санап, өз көnlін жұмбактай білдіріп “Ақ бидай” әнін айтқан екен. Қазір “Ақ бидай” әні өзгеріске ұшырап “Сары бидай” деп аталаған халық әндері санатында айтылып жүр.

“Ақ бидай” әнінің мәтіні Солтүстік Қазақстан облысы, қазіргі Есіл ауданы, Тауғаш аулының тұргыны Батпас Некібаевтың қолжазбасынан алынды.

“ҚҰЛА ЖОРҒА”

“Құла жорға” әнін Сегіз сері өзінің жақсы аттарының біріне арнап шығарыпты. Себебі, құла ат жорға жарысында озып келеді екен әрі ұзақ жолға шыдамды ат екен.

“БЕС ҚАРАГЕР”

Сегіз сері салдық-серілік құрып жүргенде, Маралды өніріне

барып, сонда Баймұрат деген әнші жігіттің келіншек алу тойына кез болады. Сол тойда Қабжан, Ақжан, Ысмақ, Сейіл, Сейфіл есімді бес ағайынды кісінің бой жсткен бес қызымен танысады. Олар: Мұхитжамал, Мағырифа, Меруерт, Нағима, Райхан деген кескіндері бір-біріне үқсас қара торы, бота көзді, қыр мұрынды, қою қара қасты, ат жақты, кең маңдайлыш, шаштары қара, жазық жауырынды, сұнғақ бойлы, талдырмаш денелі бес қыз екен. Сол бес қызға арнап, Сегіз өзінің “Бес қарагер” атты әнін шығарыпты.

“ДАЙДИДАУ”

Сегіз серінің “Дайдидау”, “Ақ бидай”, “Ырысбикс”, “Бес қарагер”, “Мұхитжамал”, “Сөулем-ай” әндерін Көшебс керей Нұрке сері Токтабайұлы әнші-ақыннан өзінің жас жігіт кезінде Иргебай Қоржынкөлұлы жазып алтыпты.

ТУҒАН ЖЕР ТОЛҒАУЛАРЫ

“КӨК ЕСІЛ”

Сегіз сері Кіші жұз еліне кетіп бара жатып, өзі туып оскен өнірді басып өтстін Есіл өзенінің тогайымен өзенмен қоштасып “Көк Есіл” атты термесін шығарады.

Балғожа Кенжегозиннің қолжазбасынан алынды.

“СЕГІЗ СЕРІ МЕН МАРФУҒА ШАХМЕТ ТӨРЕ ҚЫЗЫНЫҢ ҚАҒЫСЫ”

Сегіз сері салдық-серілік құрып жүргенде, Жантөре сұлтан әулеті ауылдарының бірінде болып жатқан келін түсіру тойына кез болады, сол тойда ол Марфуға Шахметқызымен айтысып қалады.

“ҚЫЗ ЖІБЕК” ЖЫРЫНА КІРІСПЕСІ

Сегіз сері кіші жұз елінде жүргенде шектінің қабак тайнасының атақты батырлары – Көтібар Берсенұлы (1762-1835 ж.ж.) және оның немере інісі Арыстан Тіленұлының (1778-1857 ж.ж.) аулына келеді. Бұл кезде атақты батырдың үйінде Жағалбайлы Жанқасқа би қонақ болып жатыр екен.

Сегіз карт батырдың алдында өн салып, өлең, терме, қиса айтып, күй тартып бүкіл ауылды шаттыққа бөлейді. Жас қонақтың өнеріне көнілі тойған ауыл адамдары Төлеген-Жібек, Сансызбай оқиғасын, Айман-Шолпан хиқаясын әңгімелеп береді де, Сегіз серіден осы аңыз-әңгімелерді қиссаға айналдырып, әнмен жырлап шығын өтінеді. Әңгімені байыппен тыңдал алған зерек жігіт:

Мен келдім Шекті-Табын арасына,
Көтібар, Арыстандай данасына.

Жырладым: Айман-Шолпан, Қыз жібекті
Қазақтың данқым шықсын даласына, —

деп, болашақ дастаның кіріспесін бастай жөнеледі.

Кейінгі кезде Сегіз серінің “Қызы Жібек” жырын жырлағанына құдіктенушілер де кездесіп қалып жүр. Сегіздің “Қызы Жібек” жырының бір нұсқасын жырлағаны туралы деректер жетіп артылады. Бұны Төлеш Сүлейменов, Нәбиден Әбутөлиевтер “Сегіз сері” атты кітаптарында анық жазған.

Мұқадес Есіләмғалиұлы “Төлегенді өлтірген кім?” (Бекежан қарақшы ма? Жок...) атты мақаласында (“Парасат” 2001 ж. № 11. 4-7 беттер) Сегіздің “Қызы Жібекті” қалай жазғанын, Сегіз сері вариантының мазмұнын жазады. Махамбеттің “Сегіз серіге” деген өлецінен бір шумақ мысал келтіреді:

“Айман-Шолтан”, “Қызы Жібек”

Жырларың елге тарады.

Қашқын болып жүрсөң де,

Аузыңа халық қарады, –

“Сегіз сері жырлаған “Қызы Жібек” дастанының нұсқасы Қазақ CCP FA М.О.Әуезов атындағы әдебиет жөне өнер институтының қолжазбалар мен текстология бөлімінде толық, күйінде сактаулы түр”, – деп жазды жазушы Нәбиден Әбуталиев. (“Сегіз сері”. Алматы “Жалын”. 1991 ж. 107 бет).

“КӨТІБАРҒА АРНАҒАН ЖОҚТАУ ӨЛЕҢІ”

1833 жылы жазда жас бала жігіт кезінде Сегіз сері өзімен елдес Көшен Бауыржанұлы ақынға еріп, Кіші жүзге жататын елдердің ауылдарын аралайды. Сонда олар Шекті елінің батырлары: Көтібар мен Арыстандардың ауылдарында мейман болады. Сол сапарында Көшен, Көтібар, Арыстан - үшеуі Сегіз серіге Қызы Жібек оқиғасын айтып беріп, оны жырлатады. Көшен мен Сегіз сері елге қайтар кезде Көтібар батыр жау қолынан қаза табады. Сегіздің ақындығын жетілдіру мақсатымен Көшен жырау Шақшақұлына айтып, Көтібарға жоқтау шығартады.

“ЖОЛЫМБЕТКЕ”

Кіші жүз елінің атақты билерінің бірі Жолымбет біресе

Жәңгір ханды, біресе Исадай мен Махамбетті қолдан, ақыры екі жақтан да абырой ала алмай, өз төңірегіне 30-40 шакты адам топтастырып қашқындық жолға түседі. Осы жағдайды байқаған Серіз сері Жолымбетке арнап өлең шығарып айтып, соңынан оны Исадай, Махамбетпен табыстырады.

Серіздің бұл олеңінің маңызы оте зор, ойткені, осы өлсін арқылы халықты бірлікке, туған жерді қорғауға шақырды.

Нұржан Еламановтың қолжазбасынан алынды.

“СЕГІЗ СЕРІНІҢ ФАЙНИ ҚЫЗФА ШЫҒАРҒАН ЖОҚТАУЫ”

Серіз сері елден шетке шыққан соң, барған ауылдарының бірі – Сапар даласындағы Қалдыбай Қосаяқұлының ауылды екен. Сонда Серіз сері Файни Қалдыбай қызына ғашық болып, екеуі алдағы жылы қосылуға уәде байласады. Бірақ ауылда ер-азаматтар жоғында жау тиіп, жылқы-түйені айдал кетеді. Сонда батыр қызы Файни жаудан мал айырмақ болады. Соған ыза болған дүшпандар Файниды атып кетеді. Жаудан жартылай кек алған Серіз сері жарының өліміне қатты қайғырып, Файнига арнап жоқтау шығарынты.

Серіз серінің Марфуға Шахметқызымен айтысының үзіндісін, Көтібарға, Файніға шығарған жоқтауларын, “Қайран жер” атты толғауын шығу тарихымен қоса Шайхуали Нұрғожаұлы 1952 жылы жазда Солтүстік Қазақстан облысының Преснов ауданындағы Ұзынкөл ауылының түргыны қарт өнші, шежіреші Хұсайын Өтегенұлынан жазып алыпты.

“ОРАЛ ТАУ”

1834-1835 жылдардың астасқан қысын Қаш тауының (Кавказ тауының) солтүстігінде еткізген Серіз сері 1835 қой жылы наурыз айында Еділ өзенінің сені бұзылмай тұрып, Еділден отіп, өз тобын бастап, Еділ-Жайық өзендері аралығындағы қазак ауылдарына оралғанмен, онда көп аялдауға реті келменті. Себебі, оларға Ресей әскерлерінен бой сақтауға тұра келеді. Сондықтан Серіз сері өз сарбаздарын ертіп, бірде Орал тауының батыс, бірде

шығыс бөктеріндегі ормандарды, кейде тау қойнауларын паналаған екен. Сонда өзінің “Орал тау” атты жоғарыдағы тарихи толғауын шығарыпты.

Сонымен қатар, өзінің “Қайран арқа”, “Оралдың өсем жотасы”, “Еқ Еділ” деген құйлерін сол Орал тауында бой тасалап жүрген кезінде шығарған екен.

“Орал тау” өлеңін Солтүстік Қазақстан облысындағы ауыз әдебиетін зерттеушілерінің бірі – Балғожа Кенжеғозыұлы (1902-1992 ж.ж.) 1934 жылы Қорған облысының Макушин ауданындағы “Үшқын” колхозының тұрғыны қарт өнші, шежіреші Мырзай Тұяқұлынан (1872-1954 ж.ж.) жазып алған екен. Ал, Мырзай ақсақал жас кезінде “Орал тау” толғауын өз ағайыны Көсен батырдан жазып алыпты. Мырзай әнші ойын-тойларда өнмен айтты жүріпті.

Бұл толғау өлеңді Қожахмет Дөрібайұлы, Мәлік Рамазанұлы шежірешілерден де алдық. Жазып алғандарды салыстырганда көп озгешілік бола қойған жоқ.

“ҚЫЗФАЛДАҚ”

Сегіз серінің Мақпал сұлу Бақтиярқызына арнал шығарған “Мақпал” атты ұзақ өлеңінің бір бөлігі.

“ҰБІ БАТЫРҒА”

Ұбі – Еділ-Жайық өңірінде ел-жүртқа ерлігімен танылып, хан, патша жендерінен қарсы талай рет ту ұстап қол бастап шыққан есімі анызға айналған батыр адам. Ұбі он сегіз жасында әкесі Ұсаға еріп, қазак шаруаларының көтерілісіне қатысыпты. Ұбінің ұлы атасы Төлеген Сырым Датовпен бірге улкен жорықтарға қатысқан. Бұл өлеңінде Ұбінің ата-бабаларының қазак шаруаларының қамын жеп, қол бастап шыққанын, олардың жолын енді мұның өзі құганын мадақтайды, Ұбіні қайта күреске шығуға шақырады.

Ұбі батырдың ерлігі Махамбет Өтемісұлының өлеңдерінде де кездеседі.

Жинақ XIX ғасырдағы қазақ поэзиясы. Алматы 1985 жыл.
133-134 бет.

“БҰҒЫБАЙҒА АЙТҚАНЫ”

“Бұғыбайға айтқаны” деген Сегіз серінің өкпе, наз ретінде шығарған дастаны. Бұғыбай ұлықтардан қуғын көрген Кіші жүзге жататын он екі ата Байұлы тайпалық одағының Ысық руынан шыққан батырлардың бірі. Ол Сегіз сері тобына паналаганмен біреулердің азғырындысына еріп, Сегіз сері жасағына келмей кетеді. Сонда езі жасаған жақсылығын зая еткен Бұғыбайға өкиелеп, Сегіз сері жоғарыдағы дастанды шығарады.

“ШОҢ БИГЕ АЙТҚАНЫ”

“Шоң биге айтқаны” деген өлеңді Кіші жүз Әлімұлына жататын Тәртқара руының атакты билерінің бірі – Көбекке Ор озенінің Айдарлы деген саласының бойында ас берілгенде шығарыпты. Асқа Уш жүздің басты кісілері шақырылған екен. Соның бірі - Орта жүз Сүйіндік Арғын Шоң би Едігеұлы екен. Шоңның асқа келгенін естіп, оған Сегіз сері келіп, өлеңмен сөлем береді.

“ҚОҢЫРҚҰЛЖАҒА АЙТҚАНЫ”

“Қоңырқұлжага айтқаны” деген өлеңді жай жатпай, өзіне-өзі жау тілеп алатын төрелердің бірі Қоңырқұлжа Құдаймендеге арнап Сегіз сері шығарыпты. Өйткені, патша әкімдерінен қашқын ұстап беріп сыйлық алуға әдеттенген Қоңырқұлжа Сегіз серінің дес ұстап, Омбыға жөнелтпек болады.

“Қызғалдақ”, “Бұғыбайға”, “Шоң биге”, “Туган елімс”, “Қоңырқұлжага” атты Сегіз сері өлеңдерін, олардың шығу тарихын Балғожа Кенжеғозы ұлынан 1956 жылды шілде айында Фазиз Мұсинов әнші жазып алғыпты.

ӨСИЕТ АЙТЫП КЕТЕЙІН

“НЕ ӨТТІ?”

“Не өтті?” деген өлеңінде өмірден неше түрлі ерлер, мұрзалар, кедейлер, ғашықтар, бектер, байлар откениң, олардың көбісінің армандарына, алға қойған мақсаттарына жетс алмағаның, негізгі байлық денсаулық екенін, ден сау болса, бәрі де орнына келетінін айтады, елге қамқор болуға шақырады.

“ДҮНИЕ-АЙ”

“Дүние-ай” деген өлеңінде Сегіз сері дүниенің ешкімге жолдас болмайтының, баянсыз екенін, баста бақ, колда байлық мөңгілік емес екенің, тек онер қуған, еңбек еткен дұрыс екенін айтады.

Сегіз серінің бұл өлеңдерін Күлзи Фалымжанқызы деген мұғалима Шайхуали Нұрғожаұлы деген қарт мұғалімнен (Солтүстік Қазакстан облысының Жамбыл ауданының орталығы Благовещенка селосының тұрғыны) 1985 жылды 25-26 маусымда жазып алыпты.

“КЕШЕГІ ӨТКЕН ЖАҚСЫЛАР”

“Кешегі өткен жақсылар” деген өлеңінде Сегіз сері XIX ғасырдың екінші жартысы мен XIX ғасырдың бірінші жартысында өмір сүрген өз елінен шыққан би мен бектердің, батырлардың ерліктерін айтады.

“ҒҰМЫР”

Сегіз серіден Ессеңей ордасында (ел жайлауда отырғанда) бас қосқан Керей-Уақ, Атығай-Қарауыл елдерінің басты кісілері мәжіліс үстінде адамның жасын өлең етуін отінеді. Сонда Сегіз сері өзінің “Ғұмыр” атты өлеңін шығарыпты.

“НЕ ПАЙДА”

Сегіз сері 1852 жылы Есеней Естемісовтың Құсмұрын дуанына аға сұлтан болып сайланғанда құтты болсын айтуға барады. Есеней батыр-ақынға үй тіктіріп қарсы алады. Жиналған ел қолқалап Сегіз серінің ән шырқап, күй тартып, өлең шығарып айтуын етінеді. Кон тілегін қабыл алған ақын қобызға қосып қиссалар айтып, насхат өлеңдер шығарып, оны әнмен айтады. Сол Есеней ордасындағы шағырап айтқан өлеңдерінің бірі – “Не пайда?” төрмесі.

Өлең “Қазақ батырлары” газетінің 2000 жылғы бірінші нөміріне басылған..

“САЙРА ДА, ЗАРЛА ҚЫЗЫЛ ТІЛ”

“Сайра да, зарла да қызыл тіл” атты өлеңінде жастық шак мәңгілік емес екенін, адам баласының қартаятынын, адамзат баласының жасы өте ұзақ болмайтынын, ажалдың құрығынан ешкім құтылмайтынын айтады.

Сегіз серінің “Кешегі өткен жақсылар”, “Ғұмыр”, “Өсиет”, “Кісем сұлу” деген өлеңдерін Солтүстік Қазақстан облысының Преснов ауданындағы Қызылой ауылының тұрғыны Садық молда Бектебайұлынан оның немересі Шолпан Қабимолда қызы жазып алыпты.

“Сыйласыңдар”, “Көркі болар ма?”, “Сайра да, зарла қызыл тіл” деген өлеңдерін Солтүстік Қазақстан облысының Преснов ауданындағы Петровка (Баян) селосының тұрғыны Қожахмет Дәрібайұлы (1891-1987 ж.) шежірешіден 1968 жылы 21 шілдеде Айтбай Сіргебайұлы деген мұғалім жазып алыпты.

“ӨНЕР-ӨНЕР ІШІНДЕ”

Сегіз сері “Өнер-өнер ішінде” деген өлеңінде өз басынан өткен қыншылықты, соның салдарынан көң жерде болғандығын айта отырып, өзіне-өзі қайрат беріп, Исатай-Махамбет бастаган Кіші жұз елдерінің батырларын сүйеніш көрстінін айтады.

“Жігіттерге”, “Балжан қызға”, “Екі қыран таласса”, “Ер

қайталап сөйлесе”, “Өнегелі сөздер”, “Өнер-Өнер ішінде” деген шығармаларын Қазжан Сұрағанов 1961 жылы 7 тамызда Солтүстік Қазақстан облысының Октябрь ауданындағы Балуан ауылының тұрғыны Айтбай Ізтөлеұлы деген шежіреші ақсақалдан жазып алыпты.

“АЛЫС ЖАҚТА БОЛМАҒАН”

“Алыс жақта болмаған” өлеңінде ел қадірін, жер қадірін, ер қадірін, ас қадірін, дос қадірін, қол (әскер) қадірін, киім қадірін білмейтіндерді айтады.

“Уа, ағалар, ағалар”, “Баста түрмас бұл дәурен”, “Алыс жақта болмаған” деген өлеңдерін Семей облысының Абай ауданындағы туып-оскен Сейітқали Қарамендін ақсақал жас жігіт кезінде 1927 жылы өз туысы Назарбек биден (Абайдан үлгі алған кісі) жазып алыпты. Назарбек жоғарыдағы Серіз сері өлеңдерін Байкөкше ақыннан, Қалқа Үйқасұлы әншіден жазып алыпты.

МАЗМУНЫ

Атасы Серілердің Сегіз сері 3

БЕУ, БЕУ ГАУҺАР ТАС

Қайран жастық	14
Ақбақай	17
Ақбұлақ	18
Шашбауым	19
Ақ ерке	19
Алқоңыр	20
Әйкен-ай	21
Әйкен-ай (2-түрі)	22
Бозшұбар	23
Гауһар тас	23
Гауһар тас (2-түрі)	24
Файни	25
Файни (2-түрі)	26
Еңілік-ай (илигай)	27
Көкем-ай	27
Қызға сәлем	28
Мақпал	29
Назқоңыр (ай қабак)	30
Сәүлем-ай	30
Ақбет	31
Қыз келбеті	31
Ойлан, ақбет	33
Жансұлу	34
Мензина	34
Шолпан қаққан	35
Тік шырқау	35
Көңіл күйі	36
Ақбұлақ	39
Бақытжамалға	42
Жылдыой	44
Патшайым	44
Қара көз	45

Шолпан қызы	46
Қалқаш	47
Қарғаш	48
Ақ бидай	48
Құла жорға	49
Үрысбике	50
Бес қарагер	51
Сәулем-ай	52
Ер де алтын	53
Дайдидау	53
Шолпан қызы	54

ТУҒАН ЖЕР ТОЛҒАУЛАРЫ

Тұған жер	56
Бұқпа көл	57
Серілік	58
Көк Есіл	59
Он жеті жасқа толғанда-ақ	60
Горчаковқа	62
Сегіз сері мен марфуга шахмет төре қызының қағысы	64
“Қыз жібек” жырына кіріспесі	65
Көтібар асы	68
Көтібарға арнаған жоқтау өлеңі	80
Жолымбетке	82
Қайран жер	83
Файни қызға (жоқтау)	88
Орал тау (тарихи толғау)	91
Қызгалдақ	99
Үбі батырға	102
Бұғыбайға айтқаны	103
Шоң биге айтқаны	119
Тұған еліме	123
Қоңырқұлжаға айтқаны	126
«Деменіз» атты термесі	131
Келеміз өлең айтып, әнге салып	133

Өкініш	134
Ер Исатай (жоқтау)	135
Дүйсен сері	139
Махамбет (жоқтау)	139
Қайран, Назар	143
Сегіз сері мен Шынияз Жұбатұлы	145
Кіші жұз елімен қоштасқаны	149
Өциріме	151
Өзім туралы	152
Имантайға берген батасы	153
Мұғал биге қоңіл айтқаны	158
Ер Есеней	162
Есенейге сәлемі	164
Есенейге айтқаны	165
Сапарда	166
Қожыққа айтқаны	169
Замана (тарихи толғау)	169
Балғожаға	179
Көшкеге берген батасы	180
Перовский	182
Ақ жайық	183
Исатайды еске алып айтқаны	190
Бас қыран	191
Науша батыр	192
Мұса бала (жаяу мұсаға арнаған)	195
Сейітжан, Құшан есімді інілерімен қоштасқаны	195
Қарағаштай паналарым	197
Қалдыбай Қосаяқұлы (жоқтау)	199

ӨСИЕТ АЙТЫП КЕТЕЙИН

Өзім туралы	205
Ай жарығы таң болмас (терме)	205
Қазаққа	208
Не өтгі?	209
Үміт	213
Дүниe-ай	214

Кешегі өткен жақсылар	218
Фұмыр	219
Не пайда?	222
Өсиет	224
Кісем сұлу	226
Ер қайталаң сойлес	229
Балжан қызға айтқаны	230
Өнсегелі сөздері	232
Жігітерге бірер сез	234
Корік болар ма?	235
Екі қыран таласса	237
Сыйласындар (термседен үзінді)	238
«Өнер» атты толғауы	239
Уа, ағалар, ағалар!	245
Баста түрмас бұл дәурен	248
Жарасар	249
Алыс жақта болмаған	250
Насихат өлеңдері	251
Жеткіншіек	253
Шіркін жастық!	253
Өсиет айтып кетейін	254
Жұртышма!	256
Сайра да, зарла қызыл тіл	259
Не артық	262
Серіз сері мен дариға қыздың айтысы	264
Өмірмен қоштасу өлеңдері	271

ТҮСІНІКТЕМЕ

БЕУ-БЕУ, ГАУҺАР ТАС!

“Ақбұлақ”	311
“Алқоныр”	311
“Әйкен-ай!”	311
“Бозшұбар”	312
“Гауһар тас”	312
“Файни”	313
“Еңілік-ай” (илигай)	313

“Ақбет”	313
“Жансұлу”, “мензипа”	314
“Шолпан қаққан”	314
“Жылъыой”	314
“Патшайым”	315
“Кара көз”	315
“Қарғаш”	315
“Ақ бидай”	316
“Құла жорға”	316
“Бес қарагер”	316
“Дайдидау”	317

ТУФАН ЖЕР ТОЛҒАУЛАРЫ

“Көк Есіл”	318
“Серіз сері мен Марфуга шахмет төре қызының қағысы”	318
“Қызы жібек” жырына кіріспесі	318
“Котібарға арнаған жоқтау өлсні”	319
“Жолымбетке”	319
“Серіз серінің Файни қызға шығарған жоқтауы”	320
“Орал тау”	320
“Қызгалдақ”	321
“Үбі батырға”	321
“Бұғыбайға айтқаны”	322
“Шонқынған”	322
“Қоңырқұлжага айтқаны”	322

ӨСИЕТ АЙТЫП КЕТЕЙІН

“Не Өтті?”	323
“Дүние-ай”	323
“Кешегі Өткен жақсылар”	323
“Ғұмыр”	323
“Не пайда”	324
“Сайра да, зарла қызыл тіл”	324
“Өнер-өнер ішінде”	324
“Алыс жақта болмаған”	325

**Редакция алқасы осы кітапты шығаруға,
демеушілік жасаған:**

1. Тұрғараев Бекет Тұрғараұлы
2. Әбдиев Орынбай Сейіткөрімұлы
3. Сейдімбеков Ернар Ақселеуұлы
4. Ысқақов Марат Қабиболлаұлы
5. Майкенов Қанат

сияқты абзал азаматтарға оқырмандар атынан ри-
зашылық білдіріп, әр істерінде бабаларының аруа-
ғы қолдан жүрсін деген тілек білдіреді.

Сегіз сері (Мұхаммед-Қанафия)
Баһрамұлы

Таңдамалы шығармалары

Бірінші том

(Өлеңдері мен толгаулары)

Редакторы: А.Күзембайұлы

Басылымды дайындаған: С.Жұмабаев

Техникалық редактор: В.В. Назаренко

Корректор: Ж. Қекбасқызы

Компьютерде терген: А.Шаяхина, Н. Байтепекова,

Г.Амантурдиева

Теруге 12.11.2002 ж. жіберілді. Басуға 24.01.2003 ж. қол қойылды.

Пішімі 60x84 4/16, қағазы оффсет. Қаріп түрі "Таймс".

"RISO" аппаратында басылған. Шартты баспа табағы 7,2.

Таралымы 500 дана.

Бағасы келісілген.

Солтүстік Қазақстан заң академиясының редакциялық

Баспа орталығында басылды.

Петропавл қаласы, Мир көшесі, 69 «а» үй.